

DĚJINY NOVÉHO VĚKU

JOSEF ŠUSTA

DĚJINY EVROPY

V LETECH 1812—1870

II. 1.

1923

VESMÍR, NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST V PRAZE VII.

JOSEF ŠUSTA

DĚJINY EVROPY

V LETECH 1812—1870

II. 1.

DĚJINY NOVÉHO VĚKU

JOSEF ŠUSTA

DĚJINY EVROPY

V LETECH 1812—1870

II. 1.

I/1974

»VESMÍR«, NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST

V PRAZE VII. 1923.

I.

VÝBUCH Hnutí REVOLUČNÍHO V ITALII A FRANCII.

Čtyřicátá léta 19. věku byla dobou rostoucího napětí vnitřního ve státech evropských. Vládnoucí dynastie snažily se sice všemožně zachovati dosavadní řády, bylo však pochybné, odolají-li hráze ty ještě dlouho tlaku, jenž na ně zevšad doléhal. Nespokojenost s poměry ústavními i společenskými hlásila se ve vzdělaných vrstvách občanských stále prudčeji, takže sebe přísnější censura již nestačila na zakrytí této skutečnosti. Dráždivá hesla radikální pak, ač působila přesvědčivě jen ve velmi úzkém kruhu, blýskala se výhrůžně na sešeřelém obzoru obecného očekávání nutných převratů a pronikala tu a tam již i do spodin pracujícího lidu, budíce v nich záhadné vření. V některých státech zbarvovala nadto i národní otázka účinně všecek život veřejný a dodávala jeho rozporům zvláštní příkrostiti. Tak tomu bylo zejména v Italii, kde toto napětí se pak vskutku nejdříve vybil prudkými výbuchy revolučními.

Neklidná
nálada
v Evropě.

Italie.

Hlediska a hesla, jež tehdy mocně působila na národní prostředí vlašské, byla ovšem rozličná a rozbíhala se především dvojím směrem. Na poloostrově Apenninském šířila se jednak tajná propaganda Mazziniho a jeho »Mladé Italie«. Propaganda ta měla velmi smělé cíle: na troskách dosavadních útvarů dynastických chtěla zbudovati jednotnou republiku italskou s Římem v čele; neodolatelným výbuchem revolučním měl národ vlašský raziti cestu k nové Evropě, úplně proniknuté ideály národnosti, svobody a dokonalé lidovlády. Prostředky, jimiž vládlo toto revoluční hnutí, byly ovšem v poměru k jeho velikým metám žalostně skrovné.

Hnutí
mazzinistické.

Hlouček emigrantů, jehož hlavní středisko bylo v Londýně, udržoval sice tajné styky s místními kroužky obětavých nadšenců, tu onde v Italii znova a znova vznikajícími; rakouská špionáž byla však zpravidla dobře zpravena o všech nitkách revoluční propagandy a mařila jejich účinnost bez velikých obtíží. Výsledek jevil se proto v letech 1843—45 jen v několika nezdárných, drobných pokusech o povstání v státech církevním

Místní
revolty.

i v Neapolsku, zejména v Romagnii a Calabrii, které se vesměs skončily krutými popravami a jejichž cena tkvěla jen v tom, že krev obětí zvyšovala nenávist probudilých vlastenců italských proti reakčnímu násilí a jeho hlavní opoře, Rakousku. Sám Mazzini pocítil konečně závazek, srážeti s těchto marných náběhů.

Větší význam měl jiný proud, cílů sice mnohem skromnějších, ale bližších skutečným předpokladům souvěkého života. Základem jeho nebyl republikánský radikalismus a požadavek naprosté jednoty budoucího státu vlášského, nýbrž myšlenka, že k národnímu vzkříšení (risorgimento) postačí, vznikne-li federace států italských, naplněná duchem vlasteneckým a svobodomyšlným, která by setřásla cizí, rakouskou nadvládu a Itálii jako celek učinila v Evropě významným činitelem. První vyslovil heslo to s náležitým důrazem roku 1843 Vincenzo Gioberti v knize »Il primato civile e morale degli Italiani«.

Gioberti býval dvorským kaplanem sardinského krále Karla Alberta; jeho národní nadšení splývalo v jedno s vřelým cítěním katolickým a vrcholilo v návrhu, aby hlavou budoucí federace vlášské se stal papež římský. Pod jeho vedením měly si vlády italských států uvědomiti poslání Itálie jako vůdčího členu v kulturním souručenství evropském, dáti poddaným žádoucí svobody ústavní a spojití se pevně k tomu, aby národní genius opět ožil v plné síle. K papeži vedl Giobertiho především romantismus, který působivým leskem ozařoval středověkou dobu guelfskou, kdy papežové spolu s lombardskou ligou čelili vítězně německým císařům. Zbožný Piemontčan nemluvil sice výslovně o vypuzení Habsburků z Lombardie a Benátska, z narážek jeho vyčetl však každý uvědomělý Vlach, že hlavním úkolem papeže jako hlavy spolku států italských bude obnovení hesla Julia II. »Ven s barbary« a že se při provedení věci té bude moci opřít především o vojenskou moc krále sardinského, k němuž se kniha rovněž s pevnou důvěrou obracela. Bylo v tom všem sice mnoho pouze básnického horování a nepochopení skutečné základny římského papežství, národní prostředí vlášské přijalo však myšlenku s jásotem, neboť podléhalo tehdy vůbec mocně romantickému vlivu vzpomínek na slavnou minulost středověkou, které rozsávalo i souvěké dějepisce i oblíbené historické romány Guerrazziho a jiných autorů. Zvláště důležité bylo pak, že také na dvoře turinském ideje Giobertiho vzbudily významnou ozvěnu.

Král sardinský Carlo Alberto byl sice trpkou zkouškou životní po nešťastné revoluci roku 1821 úplně odveden od víry ve svobodomyšlná hesla a nastoupiv na trůn, držel se úzkostlivě zásad krajního konservatismu, jak to byl roku 1824 zástupcům velmocí přísežně slíbil. Zároveň podléhal i pobožnůstkářským sklonům; nechuť k vzrostlému vlivu rakouského souseda na poloostrově trvala v něm však přes to přese všechno a proto neodmítl nikterak podnětu, který připouštěl možnost značného rozšíření panství rodu savojského na újmu Habsburků v severní Itálii. Hledisko to vyslovil ostatně brzy potom s určitostí ještě větší než Gioberti i osobní důvěrník králův, hrabě Cesare Balbo, ve spise »Spe- ranze d' Italia«, v němž nadhodil myšlenku, že by Rakousko mohlo nej- snáze na Balkáně nalézt odškodnění za své italské državy. Balbo vytýkal zároveň, že by také na hospodářském poli bylo možno urovnati cestu sblížení států italských smlouvením jejich vzájemné unie celní podle vzoru pruského spolku celního.

Jiný vynikající šlechtic piemontský, který v podobném směru působil, byl hrabě Massimo d'Azeglio, zeť slavného spisovatele Manzoniho a sám oblíbený romanopisec; roku 1846 vzbudil zejména značnou pozornost spiskem o nedávném revolučním hnutí v Romagnii. V něm odsuzoval rozhodně bezúčelná povstání místní a mazzinistickou agitaci, jež vhnála nevinné oběti zbůhdarma do záhuby, žaloval však zároveň trpce na zastatost papežského státu a na nesnesitelnost panství rakouského, opře- něho o »německé bodáky«, a naznačoval rovněž, že nejspolehlivější oporu národního hnutí vlášského nalezne v domácí dynastii savojské.

Ve stínu královského dvora turinského dochází tak k významným projevům všenárodním, které sice odmítaly rozhodně směr »Mladé Itá- lie« a jeho republikánské sklony, obracely však hrot svůj rázně proti Vídní. Hlas jejich pronikal neodolatelně do všech států italských a vzpři- moval vlastenecké sebevědomí tak, že počalo vystupovati ze šera sou- kromých kroužků směleji na veřejnost.

Zvláště zjevné to bylo na sjezdech učenců rozličných odborů, které dávaly vzdělavcům ze všech částí poloostrova možnost osobního styku a při nichž bylo snadno obratnými narážkami i politických poměrů se dotknouti a důvěru v lepší budoucnost siliti. Vlády netroufaly si ostatně většinou čeliti tomuto živelnému hnutí již s tak naprostou drsností, jako před tím, a naděje vlastenecké vzrostly zvláště, když v červnu 1846

Risorgimento.

Gioberti.

Hesla guelfská.

Carlo Alberto.

C. Balbo.

Massimo d'Azeglio.

Sjezdy učenců.

zemřel starý papež Řehoř XVI. a jeho nástupcem se stal poměrně mladý kardinál, hrabě Giovanni Mastai-Ferretti, který přijal jméno Pia IX.

Volba Pia IX.
(1846).

Byloť obecně známo, že k jeho volbě došlo přes odpor dvora vídeňského, který v něm viděl muže sklonů příliš svobodomyšlných a přítele národního hnutí italského. Ale právě proto vítal Gioberti a jeho stoupeneci Pia IX. jako svého vytouženého papeže, který jest s to, aby uskutěčnil guelfský ideál Itálie sjednocené pod vedením nástupců Petrových a zároveň v duchu pokrokovém zlepšil poměry zanedbaného státu papežského. Když pak nový papež opravdu zahájil pontifikát dosti rozsáhlou amnestií politických provinilců, rozpustil švýcarské žoldnéře a zároveň šly hlasy, že jest se nadíti od něho nejen důležitých novot technických, jako byla stavba drah železných v státě církevním, nýbrž i ústavních ústupků a zejména bezodkladného připuštění laiků do správy státní, nebylo konce nadšení po celém poloostrově pro Pia IX., papeže vlastence a průkopníka svobody národní i občanské.

Jeho osobnost:

Naděje ty opíraly se ovšem o dosti vratký základ. Pius IX. byl muž plný osobní vřidnosti, který miloval spokojené tváře kolem sebe; povaha jeho byla však mělká, bez ráznosti, a rovněž mělké byly i jeho politické sklony. Poněkud byl sice opravdu dotčen myšlenkami Giobertiho, nemiloval Rakušanů a uznával nutnost některých oprav, v jádře svém zůstával však knězem zcela poslušným římské tradice, málo vzdělaným, velmi pověřčivým a proto zásadně nepřístupným duchu nové doby, takže potvrzoval správnost slov Metternichových, že »le pape liberal n'est pas un être possible«. Hlučné manifestace, jimiž ho vítal Řím jako smělého reformátora státu i vlasti, působily mu více neklidu než radosti. »Chtějí ze mně učiniti Napoleona a já jsem vskutku prostý, venkovský farář« pravil sám o sobě a necítil se od počátku doma v úloze, již mu veřejné mínění italské přisuzovalo, zvláště když mu bylo takřka denně slyšeti hesla dosti radikální z hrdel drsných demagogů, jako byl pouliční tribun římský, Angelo Brunetti, povozník, zvaný pro svou výmluvnost Ciceruachio.

Poměry
v Římě.

Reformy
Pia IX.

Proto přistoupil Pius IX. k obecně očekávaným reformám jen velmi zdráhavě a jaksi nevolky pod rostoucím tlakem veřejného mínění, tím, že v průběhu roku 1847 uvolnil poněkud censuru a zřídil t. zv. státní konsultu, sbor notablů vybraných z občanstva správcí jednotlivých provincií, který se měl ob rok scházeti, neměl však opravdu než poradní hlas.

Také zřízení národní gardy bylo konečně Římanům povoleno, ale vstup do ní otevřen jen zámožným občanům, nikoliv nižší vrstvě lidu.

V celku byly to tedy ústupky neveliké, ale hlučné ovace, jež je provázely, dodávaly jim působivosti a Metternich se vyslovoval velmi rozhorleně proti papeži, který prý pod záminkou umírněných reforem opravdu otevírá skříňku Pandořinu a strhuje Itálii na bezcestí revoluce. Proto neváhal vídeňský kancléř Římu i ostatní Itálii naopak připomenouti drsně vojenskou převahu moci rakouské. Od roku 1815 dlela v cistadelle papežského města Ferrary strážní posádka rakouská; nyní bylo Radeckému z Vídně dovoleno, aby ji značně zesílil a obsadil i město, přes protest papežského legáta.

Obsazení
Ferrary.
(1847).

Toto svémocné opatření, jakož i zjevné zesilování rakouské hotovosti vojenské v království lombardsko-benátském, vzbudilo po vší Itálii bouřlivé vzrušení. V Římě ulice tlačí papeže k protirakouským projevům, hymna, oslavující Pia IX., zaznívá téměř všude na poloostrově a význačné bylo, že i Mazzini, který se byl dotud jízlivě vysmíval novému guelfství a myšlenkám Giobertiho jako romantickým utopiím, 8. září 1847 zaslal papeži list, vyzývající ho k trvalé součinnosti s národem vlášským. Zdálo se, že sen o liberálním papežství, které by se v duchu hesel Lamennaisových nespojovalo s panovníky, nýbrž národy, vejde přece v život a naděje ta pronikla až za moře. V Rio de Janeiro nabídl tehdy papežskému nunciovi své služby Giuseppe Garibaldi, rodák z Nizzy, který se byl roku 1834 jako sardinský voják námořní účastnil spiknutí a po jeho vyzrazení prchl do Nového světa. V čele čtyř vystěhovalců italských vyznamenal se pak v bojích jihoamerických, zejména ve válce o neodvislost republiky uruguajské tak, že pověst o jeho hrdinství donikala až do vlasti a zpráva, že jest ochoten vrátiti se a bojovati pod papežským praporem za národní sjednocení, slibovala záruku svorného postupu radikálních i umírněných živlů za společným cílem.

G. Garibaldi.

Protirakouské demonstrace vzrůstaly zjevně také v Toskáně spolu s voláním po ústavních svobodách a přes důtklivé výstrahy Metternichovy netroufal si jim velkovévoda Leopold II. čeliti, nýbrž šel touže cestou jako Pius IX., zmírniv censuru a přivoliv k zřízení státní konsulty a občanské gardy.

Toskána.

Složitější byla věc v království sardinském. Mužové, jako Balbo, Azeglio, hrabě Villamarina snažili se přesvědčiti krále Karla Alberta, že

dynastie savojská si zabezpečí opravdu vůdčí postavení v národě jen, učiní-li včas ústupky svobodomyšlnému hnutí. Král pochopoval to sice, přistoupil i na některé podružné reformy ve správě státní, jako bylo uvolnění ústavnímu však couval, jsa zdržován jak svými osobními sklony a bázní před zrušením přísahy, tak i vlivem některých opatrnických rádců dvorských, takže souvěká satyra pro jeho kolísavost mu dala výsměšnou přezdívku »krále Kyvadla« (re Tentenna). Ale jeho poměr k Rakousku zostřoval se při tom stále zjevněji i spory celními i hlasitými protesty královými proti obsazení Ferrary a projevy na vlasteneckých schůzích, v nichž se král nikterak netajil svou touhou, vésti se zbraní v ruce národ italský k setřesení cizího jha.

Vše to vzbuzovalo ve Vídni vážné obavy tím spíše, že vlny národního rozechvění vlašského se nezastavovaly ani na hranicích království lombardsko-benátského. V září 1847 dochází v Miláně k prvním pouličním demonstracím, při nichž již hlasitě zaznívá hymna Pia IX. i píseň Giofreda Mamelliho »Fratelli d'Italia« a mísí se s výkřiky »Abbaso Austria«, zatím co v Benátkách při všeitalském sjezdu přírodopytců došlo rovněž k povážlivým projevům vlasteneckým. Proto měl Metternich za to, že jest nutno zakročiti proti hnutí tomu také vytčením silného, mezinárodního postavení Rakouska. Okázalou notou diplomatickou zdůraznil především závaznost nálezů vídeňského kongresu z r. 1815, zaručujících rakouskou državu a odsuzujících Itálii k úloze pouhého pojmu zeměpisného. Prusko i Rusko vyslovily ochotně svůj souhlas s jeho hlediskem, šlo však o to, jak si povede ve věci té Francie.

Než ani ona neodřekla Metternichovi své podpory. Veřejné mínění francouzské bylo sice veskrze na straně vlasteneckého hnutí italského, konservativní vláda Guizotova cítila však, že by rozpoutáním národní revoluce v Itálii mohly zesíliti i ve Francii radikální živly, jí nepřátelské, a stížití přátelský poměr k Vídni. Z příkazu Guizotova prohlásil tedy francouzský zástupce v Římě, hrabě Pellegrino Rossi, který měl značný vliv na Pia IX., že protirakouské hnutí na poloostrově nesmí naprosto své naděje skládati na pomoc francouzskou, a vzbudil tím ovšem prudkou nelibost všech vlastenců italských. V jejich očích se jevil Guizot pouhým sekundantem Metternichovým, ač jinak ujišťoval, že umírněný pokrok ústavní ve státech italských nebyl vládě francouzské nevítaným.

Důležité bylo však zároveň, že druhá ústavní velmoc západní, Anglie, se nikterak netajila se svým, naprosto opačným hlediskem.

Od úplného ztroskotání anglicko-francouzské »entente cordiale« v roce 1846 a za zjevného se přiklání Ludvíka Filipa k velmocem východním, stála Anglie zcela osamocena vůči pevnině evropské, kde vůdčí moci navzájem spojovala souhlasnost konservativních snah. I bylo zcela přirozené, že vůdčí státník anglický Palmerston proti této solidaritě hledal oporu v přátelských stycích s liberálním hnutím na pevnině, nikterak nedbaje toho, že ho Metternich proto zval »lordem Feuerbrandem« a druhým Canningem, který prý z insulárního sobectví neváhá rozvazovati Aiolův mých bouří.

Anglická diplomacie dodává roku 1847 švýcarským pokrokovcům odvahy k ráznému vystoupení proti »Sonderbundu« a běže pod svá ochranná křídla i protirakouské hnutí národní v Itálii. V říjnu 1847 vyslal Palmerston do Itálie dokonce člena britského kabinetu, Eliotta hrabě Minto, spolu se zesíleným loďstvem, a přičiněním tohoto diplomata děšlo v zápětí potom k uzavření preliminární smlouvy celního společenstva mezi státem církevním, Toskánou i královstvím sardinským, která byla ve Vídni přijata ještě s větší trpkostí, než kdysi celní spolek pruský, ježto útočné pozadí politické tu bylo mnohem zřejmější.

Rakousko na to odpovědělo ovšem ihned nejen uzavřením podobné smlouvy celní s Modenou a Parmou, nýbrž zároveň i další vojenskou pohrůžkou. V prosinci 1847 zemřela totiž v Parmě dosavadní vévodkyně, Marie Louisa, vdova po Napoleonovi I., a příležitosti té užil Radecký k tomu, aby jejího nástupce, Karla Ludvíka Bourbonského, který byl dotud vládl v Lucce, přiměl k přijetí rakouské posádky do vévodství parmského. Podobně byla pak i Modena obsazena.

Výhružná opatření ta roznítla jen ještě více protirakouskou náladu v Itálii, kde také rozhodný válečný úspěch švýcarských liberálů proti katolickým kantonům, marně se spolehším na pomoc Rakouska, vzbudil a sesílil odvalu k nápodobení stejně smělého postupu. V Římě vlastenecký karmelitán Gavazzi hřímá s kazatelnou zcela nepokrytě proti Vídni, i v státní konsultě ozyvají se tu podobné hlasy, vášnivý Ciceruachio vyzívá ulici římskou k národnímu boji, v Livornu dochází k prudkým demonstracím proti váhavosti vlády toskánské a rostoucí rozruch projevuje se i ve vlastní oblasti rakouské.

Rozpaky krále sardinského.

Hnutí v Miláně a Benátkách.

Stanovisko Guizotovo.

Palmerston.

Hrabě Minto v Itálii.

Parma.

Vzrůst revoluční nálady.

Lombardie a
Benátsko.

Lombardské i benátské kongregace, poradní sbory notablů, které do-
tud neměly žádného významu, troufaly si tehdy opětovanými peticemi
vymáhati na vládě vídeňské zrušení censury a přistoupení k celní jed-
notě italských států, zatím co Milánští se jali osvědčovati své smýšlení
okázalým bojkotem režijního tabáku, který v lednu 1848 vedl dokonce
ke krvavým pouličním srážkám mezi občanstvem a posádkou. V Pavii
bouřili se posluchači universitní a v Benátkách rakouský místodržící měl
za nutno, čeliti obecnému neklidu zatčením předních vůdců národní stra-
ny, advokáta Daniela Manina a učeného spisovatele Niccola Tommasea.
Zjevy ty dosvědčovaly zřejmě krajní podrážděnost národa vlašského a
napětí vzrostlo ovšem ještě více, jakmile se rozšířily zprávy o tom, co se
událo na nejzazším jihu, v Sicilii a Neapolsku.

Neapolsko.

Ostrované sicilští nesli zvláště těžce ztrátu své samosprávy a vyděrač-
ské hospodářství Neapolců, jimž umíněný despota, král Ferdinand II.,
správu své říše svěřoval; nedovedli zapomenouti na ústavu z roku 1812,
která jim zaručovala náležitě svobody i poměrnou nezávislost. Vlastenečtí
nadšenci, jejichž počet i v Neapolsku se množil, užívali nálady té a již
roku 1847 byla vláda nucena potlačovati v Messině a Reggio povstání,
které tam propuklo s heslem »Ať žije Pius IX.«. Brzy potom dochází v sa-
mé Neapoli k hlučným projevům pro připojení království k italskému
spolku celnímu a živelnou silou vybuchl konečně odpor proti dosavad-
nímu režimu v Palermu.

Revoluce
sicilská
(leden 1848).

Tam se 12. ledna 1848 revoluce stala po úspěšném boji s královským
vojskem pánem města a rozšířila se pak přičiněním horlivců, jako byl
mladý Francesco Crispi, po celém ostrově. Posádky královské byly té-
měř všude donuceny ke kapitulaci a správy ostrova se ujala zatímni, re-
voluční vláda s heslem autonomie sicilské a požadavkem řádných záruk
ústavních.

Ústavní pře-
vrat v Neapoli.

Tento překvapující úspěch, který mnozí přičítali také vlivu přítom-
nosti loďstva anglického ve vodách sicilských, nezůstal ovšem bez
ohlasu v druhých částech říše Ferdinanda II. Zejména v Neapoli volání
po ústavě stalo se zcela hlasitým a zastrašený král poznal, že již nevystačí
proti němu s pouhým násilím. Propouští tedy na kvap své reakční rádce,
slibuje obecnou amnestii politických provinilců a 29. ledna prohlašuje
konečně slavnostně, že dá své říši konstituci se sborem zákonodárným
o dvojí komoře, jemuž vláda bude zodpovědna; zaručuje i svobodu tisku

a uvolňuje vůbec život veřejný z dosavadních pout. Jásot tím vzbuzený
stupňoval se pak ještě více, když 10. února slíbená ústava, podle vzoru
charty francouzské zdělaná, vskutku byla vyhlášena a také Sicilii zaru-
čena svéprávnost, aspoň ve vnitřních věcech ostrova.

Neočekávaný pád absolutismu národním ideám nepřejícího na itals-
ském jihu působil opojivě i v jiných částech poloostrova, kde půda pro
veliké novoty již před tím byla připravena. V Římě byl Pius IX. nadše-
ným nátlakem ulice donucen připustiti konečně laiky do ústřední vlády
státní a v slavnostní proklamaci žádati boží požehnání pro národ itals-
ský. Na rychlo svolaná komise vypracovala »základní statut«, který za-
ručoval státu církevnímu vládu ústavní, ovšem s výhradou značných
práv pro papeže i kollegium kardinálské. Zároveň zvítězila ústavní hesla
i v království sardinském.

Jejich nejhorlivějším zástancem stala se tam skupina vlastenců, jež
začala v prosinci 1847 vydávali list zvaný »Il Risorgimento«. V ní vynikal
duchem svým a klidnou rázností zvláště mladý šlechtic piemontský,
hrabě Camillo Benso Cavour, muž značného vzdělání zejména v oboru
národního hospodářství, který byl nadto delším pobytem v cizině získal
rozhled, šíře v tehdejší Itálii dosti neobvyklé. Cavour upozornil na sebe
již před tím články o železnicích a jiných naléhavých otázkách časového
pokroku a spojoval vřelé cítění národní s umírněným, ale pevným libera-
lismem. Od počátku ledna 1848 naléhal spolu s Azegliem a jinými stou-
penci pokroku u dvora královského na Karla Alberta, aby dal své zemi
ústavu reprezentativní, a snažil se všemožně překonati královy rozpaky.
Než teprve události neapolské a zároveň i povzbuzující přímluva anglic-
kého zástupce přiměly krále k tomu, že 8. února 1848 podepsal nový
fundamentální statut, jímž se království sardinskému zaručovala ústava
podle vzoru francouzského a stanovily její hlavní zásady.

Svobodomyšlné hnutí zvítězilo tedy i tam, kde naráželo na nejtěžší
překážky, a v zápětí potom učinil totéž i velkovévoda toskánský, takže
v polovici února od svahů alpských až nejjižnějším hranicím vlašského
jazyka se rozvlnil radostný ruch a hlasitě ozývalo přesvědčení, že ruku
v ruce s mladou svobodou politickou přijde i splnění národních cílů.

Vláda vídeňská byla ovšem velmi zneklidněna tímto překotným vý-
vojem věcí italských, neboť jej provázely poplašné zprávy o množících
se projevech nenávisti proti rakouským důstojníkům v Milánsku i Benát-

Ústupky
Pia IX.

Cavour.

Ústava
sardinská
(8. února
1848).

Úmysly vídeň-
ské vlády.

sku, kterým Radecký marně se snažil čeliti, vyhlásiv 22. února výjimečný stav v celém království. Ve Vídni pomýšleli na vojenské zakročení v Toskáne i v státě církevním, myšlenku tu však v zárodku ohrozilo prohlášení britského vyslance v Turině, že by Anglie na takový čin asi odpověděla námořním nátlakem na Terst.

Její dohoda
s Francií.

Tento pevný postoj vlády Palmerstonovy zvyšoval nemálo sebedůvěru Vlachů a Metternichovi zbývala jediné naděje, že udrží hrozivé hnutí přece na uzdě, dosáhne-li k tomu přímé součinnosti Francie. Proto snažil se Guizota přesvědčiti, že revoluční ruch, v státech italských rozkypělý, není opravdu nikterak rázu umírněného, nýbrž že tu jde o radikální demokracii, která se jeví i konstitučním monarchiím svrchovaným nebezpečím a již v zárodku udusiti jest životním zájmem všech pevninných vlád. Ludvík Filip a Guizot neodmítali myšlenek těch zásadně a jednali s Vídni o společném postupu; loďstvo francouzské křižovalo u pobřeží italského a v jihofrancouzských přístavech byl dokonce již připravován sbor vojenský, určený k výpravě do Říma, kdyby tam papež byl snad ohrožen rozpětím revolučního ducha. Ale veškeré toto předivo diplomatické bylo na ráz přetřháno a jakoby vichřicí rozváto, když 24. února v Paříži samé vypukla revoluce, která smetla s vrcholu moci nejen vládu Guizotovu, nýbrž i červencové království francouzské.

* * *

Odpor proti
Guizotovi.

Reakční postup Guizotův v zahraniční politice byl veřejným míněním francouzským většinou hlasitě odsuzován; stejně se však setkávala s rostoucím odporem i jeho politika vnitřní. Guizot dovolával se sice do únavy toho, že vládne přesně podle ústavy, maje za sebou značnou většinu ve sněmovně. Většina ta zastupovala však jen malou část národa, neboť vysoký census dával v polovici let čtyřicátých volební právo pouhým 241 tisícům občanů a činil zejména zámožný střední stav stavem v zemi naprosto vládnoucím.

Vláda buržoasie
ve Francii.

Buržoasie, usednuvši na místo šlechty a hierarchie ke kormidlu, určovala v dohodě s králem směr loď státní a to zajisté nikoliv zcela bez prospěchu pro vývoj Francie. Vytýkali Guizot s tribuny parlamentní, že radikální strany národu pokrok slibují, konservativní politika jej však říši opravdu dává, měl aspoň z části pravdu. Dlouhá doba míru, umož-

něná opatrnou zdrženlivostí v zahraničním vystupování, přispěla k hospodářskému vývoji země tím více, že Francie právě tehdy vstupovala do doby, kdy nová podnikavost kapitalistická spolu s technickými vynálezy také na její půdě začínala působiti. Jako v Anglii několik desetiletí před tím, vzniká nyní i ve Francii průmysl tovární, ovšem zpočátku jen ojediněle a v tempu mnohem pomalejším než později, v druhé polovici století. Budují se první železnice, většinou ovšem kapitálem soukromým, vznikají společnosti paroplavební a dochází i k počátkům opravdové kolonisace v Alžírsku. Celek národa vůbec bohatl a životní úroveň jeho se nepochybně povznášela; také státní rozpočet byl v slušném stavu. V kulturním ohledu červencová monarchie provedla reformu trestního zákonníka i řádu v duchu větší lidskosti; zákony z roku 1833, ač nestanovily ještě obecné povinnosti školské, učinily přece školu národní zařízením zásadně každé obci uloženým, svoboda přesvědčení ve věcech náboženských nebyla nikomu zkracována. Proti těmto kladným položkám stály však značné schodky. Opírajíc se hlavně o majetek a podléhající příliš jeho střízlivým a sobeckým sklonům, červencová monarchie odcizila se většinou pracovníků ducha, jimž nepřikazovala takového podílu na řízení věcí veřejných, na jaký si činilo nárok pokolení vychované duchem byronovského romantismu. Duchům jako byli Victor Hugo, Lamartine, George Sandová, Michelet, jimž nadšení se jevílo nejkrásnější a nejúčinnější silou lidstva a kteří necouvali ani před dosti smělymi hesly emancipace svobodného člověka od tísnivých zvyklostí společenských, nechutnal od počátku příliš šosácký přístřih vlády Ludvíka Filipa. Vládá ta jako výsledek horoucího rozmachu červencové revoluce jevíla se jim jen dočasným zjevem, který jest dalšímu vývoji překonati a jenž nikterak neodpovídá velikému úkolu Francie v lidstvu.

Její úspěchy.

Nespokojenost
intelligence.

Vliv tisku.

Hlasy ty měly tím větší váhu, že červenové monarchii nebylo možno ukládati tisku taková obmezení, jakými se Bourboni hájili kdysi proti nepohodlné kritice. Tisk, maje skoro úplnou volnost, působil pak na kruh stále rostoucí, protože nová podnikavost kapitalistická se ujala čileji než před tím i vydavatelství knižního a časopiseckého. Noviny stávají se výnosnými podniky přičiněním mužů, jako byl zakladatel »Presse« Emile de Girardin, nabývají zcela nového rázu insercí, feuilletonem a románovou přílohou, a také kniha sestupuje do nižších vrstev netušenou měrou.

Lamartine.

Proto nebylo bez významu, když se z kruhu vůdčí intelligence vládnoucí vrstvě káravě vytýkalo, že se odcizuje národnímu duchu, když ji Lamartine varoval před nebezpečím obecné nálady nudy, která se prý národa zmocňuje, není-li veden k tvůrčím činům, nebo když učený Tocqueville s podivuhodnou přesností vědeckého pozorovatele ukazoval Francouzům, jak tam za oceánem, v Spojených státech, jest uskutečněna pravá demokracie, kdežto v jejich vlasti bezduchá plutokracie, státu se zmocní, v něm hospodaří po způsobu obchodní společnosti.

Tocqueville.

Volání po skutečném zlidovění státu mělo ovšem nejsilnější ohlas v kruzích radikálů, po republice toužících a zásadně odsuzujících monarchii orleanskou. Strana ta, od počátku nečetná a bez pevné organizace, byla však na dlouho ochromená nezdarem svých pokusů o revoltu hned v první polovici let třicátých a živořila jen pokoutně v Paříži. To, co jí dodalo nové vzpruhy, bylo znenáhlé sblížení se jejich politických hesel s hesly sociálního a hospodářského převratu.

Strana republikánská.

Proletariát dělnický.

Věc sama o sobě byla přirozená; nepřítel v tom i onom případě byl týž, totiž zámožná buržoasie, která, ovládnuvši politiku, zároveň se posunula mocně do popředí v životě hospodářském a nabyla svůj protiklad v průmyslovém proletariátu. Již revoluce 1830 byla značnou měrou dílem dělnictva pařížského, bylo to však většinou ještě dělnictvo řemeslné a nešlo v boj za určitá hesla třídní. Při jiných pozdviženích dělnických, jako byla na příklad revolta loynských dělníků textilních roku 1831, šlo naopak o prosté výbuchy, způsobené okamžitou nezaměstnaností. Zcela jiného dosahu však bylo, když na sklonku třicátých let do popředí se vsouvala sociální otázka jako problém časový, jenž žádá řešení a dotýká se důrazně základních pilířů dosavadního řádu společenského, zejména zásady soukromého vlastnictví.

Fourier a Saint-Simon.

Veřejnost francouzská byla již několik let před tím zaujata časopiseckou agitací a praktickými pokusy dvou duchaplných oprávců lidské společnosti, obchodního účetního Charlesa Fouriera a hraběte Saint-Simona, šlechtice za revoluce schudlého, který po rozličných pokusech o veliké podniky zemřel již roku 1825 na následky samovraždy. Hnutí rozvířené jejich stoupenci bylo z části zakotveno v osvícenské důvěře, že rozumovým poznáním příčin zla a důmyslnou úpravou řádů společenských lze naráz vytvořit nové prostředí lepšího lidství; mělo však zároveň i horoucný ráz sektářské propagandy, jež, vycházejíc od chari-

tativního komunismu doby apoštolské, již tolikrát před tím byla v křesťanském světě vedla k vzniku kroužků popírajících osobní vlastnictví, jako to činily zejména obce novokřtěnců a jiné podobné útvary náboženské. Fourierovská falansteria byla dítětem téhož ducha; těsné soužití a pracovní společenstvo více než tisíce rodin v nich mělo vymýtiti především hříšnou touhu po zisku obchodním a odejmouti výrobní práci její trpkou příchuť. A také »nové křesťanství«
Saint Simonovo kotvilo v náboženském přerodu člověka.

Poměr k náboženství.

Význačný byl při tom ovšem i důraz, který bádatel hrabě a jeho žáci kladli na průmyslový pokrok a technickou vynalézavost ducha lidského. Věřili, že se schopnosti ty, jakmile jen budou uvolněny z pout zastaralých předsudků, stanou ihned hlavní osou nové organizace lidstva, která zatlačí dosavadní řády, ovládané vojáky, právníky a knězem, a spojí všechny vskutku produktivní vrstvy k vítěznému boji proti jakékoliv bídě pozemské. Liberalism, který hlásal, že jen volnou soutěží jednotlivců se dosáhne pokroku a náležitého souzvuku ve věcech hospodářských, vskutku však nechránil slabého před vykořisťováním a uváděl v příkrý protiklad kapitál a práci, přičil se jejich mravnímu citění zásadně; nežádali však nikterak, aby se snad stát ujal uskutečnění jejich ideálů cestou zákonodárnou. Netoužili vůbec po moci politické, spoléhající spíše na samočinnou sílu poznání a příkladu. Proto stavěli se mimo zápas politických stran a vytvořili v Paříži dosti četný kruh těch, kdož chtěli opravdu žít podle nového evangelia společenské humanity pod vedením zvláštní hierarchie spolkové. Čilou propagandu hnutí tomu obstarávaly především listy »Globe«
a »Producteur«, a došlo i ke zřizování vzorných osad saint-simonistických, jako byla osada, založená roku 1832 Enfantiem v Ménilmontantu.

Propaganda saint-simonistická.

Širší veřejnost viděla v hnutí tom ovšem jen hříčky přepjatých blouznivců; sesměšňovala jeho prorocký pathos a pohoršovala se nemálo nad tím, když mystická zanícenost u některých skupin se zvrhla v smyslné uvolnění a vedla k povážlivým výstřelkům. Výsledek byl úplné ztroskotání těchto náběhů. Nejsilnější z jejich stoupenců, kteří se snažili svým myšlenkám otevřítí zámožské dálky, skončili dokonce jako účinní spolupracovníci při pozdějších vítězstvích nové techniky a kapitalismu; tak stal se Enfantin sám po kolonizačních pokusech v Alžírsku vůdčím ředitelem dráhy lyonské a jeho žáci, bratři Pereire, založili první veli-

Její nezdary.

A. Comte. kou banku obchodní za Napoleona III: A podobně působil teprve na následující generaci i vědecký výtěžek hnutí, nová nauka sociologická a filosofická, kterou shrnul někdejší sekretář Saint Simonův, August Comte ve svém »Cours de la philosophie positive«.

Nálada
dělnictva.

Na proletariát dělnický, jehož utrpení bylo především podnětem ke vzniku těchto pokusů, ani fourierism ani saint-simonism přímo nepůsobily, stejně jako v něm neměly valného ohlasu ani soudobé deklamace Lamennaisovy o tom, jak jediné církve křesťanská, obrozená duchem svobody a pravé rovnosti, jest povolána k tomu, aby vyrovnala protivy hospodářské a zhojila sociální choroby. Dělnictvo bylo ještě temnou masou, ležící hluboko pod hladinou vyšší společnosti, takovými literárními hesly čerené; ale masa ta rostla úměrně k rychlému rozvoji nového, továrního průmyslu a občasně krise nezaměstnanosti a trpké bídy, s ní spojené, tlačily ji nutně na dráhu třídního uvědomění. Ve věci té pak zvláště účinnou se stala skutečnost, že mezi dělnictvem pařížským a radikální stranou republikánskou vznikly těsné styky a že strana ta znenáhla pochopila, jak cennou zbraní pro ni by mohla býti působivá myšlenka sociálního převratu.

Buonarotti.

Někteří z jejich vůdců snažili se zejména vytknouti, že již ve veliké revoluci, jež jim zůstala hlavní zbrojnicí ideovou, myšlenka taková byla vyslovena. Roku 1828 vydal jeden z veteránů někdejšího jakobinismu, Filip Buonarotti, spis, vyličující spiknutí Graccha Babeufa z roku 1795, ono spiknutí, které se pokusilo oživit přemožený radikalism jakobinský hlásáním zásadního boje proti bohatství pod praporem komunismu a t. zv. loi agraire. Spis Buonarottiho počala tedy strana radikální šířiti v dělnictvu pařížském spolu s některými jinými podobnými výrobky, literárně sice bezcennými, ale plnými vášnivě zloby proti křivdám společenským.

Barbès a
Blanqui.

Tento duch ovládl zejména tajnou společnost t. zv. Société des Saisons, v jejímž čele stáli Armand Barbès a August Blanqui, přesvědčení stoupenci krajního demokratismu a republiky, kteří neváhali sebe sama za »proletáře« prolašovati a spojovati zápas proti »monopolu vlastnictví« se svými politickými cíli. Z kruhu toho vyšel roku 1839 i nový pokus o vzbouření dělnictva pařížského, který byl ovšem národní gardou a vojskem snadno potlačen a ukázal jen naprostou nečasnost ukvapeného postupu. Ale spojení hospodářských strastí proletariátu a jejich nejasných tužeb po úplné přestavbě společenské budovy s revolucí

ním radikalismem stává se již tehdy bystrým pozorovatelům stále zjevnějším, takže na příklad Jindřich Heine ve svých člancích o poměrech pařížských neváhal tvrditi, že příští revoluce ve Francii nebude již jen politická, nýbrž že bude především sociální.

Důležité bylo také, že se pro toto »komunistické« hnutí v dělnictvu, jež namnoze strážlivou skutečnost zatlačovalo do pozadí smyšlenými obrazy zářivé budoucnosti, jakou líčil na příklad Cabetův utopistický román »Voyage en Icarie«, od roku 1839 začal vytvářeti program určitější. Původcem jeho byl Louis Blanc, vydavatel demokratické revue, který zejména svým spisem »Organisation du travail« hluboko zasáhl do vývoje hnutí sociálního.

Sociální
utopism.

Louis Blanc obracel se prudce proti liberalistické nauce o volné soutěži, jež státu ponechávala dohled nad řádem právním, nedávala mu však práva, řídit život hospodářský k prospěchu většiny občanů. Žádal naopak, aby stát se stal především organisátorem výroby i spotřeby a pečoval zejména o to, aby náležitého vyplnění došlo přirozené právo každého občana na práci. K tomu cíli tvrdil, že stát dospěje nejnáze zřízením t. zv. Ateliers sociaux, podniků družstevních, v nichž dělnictvo samo se stane sobě zaměstnavatelem a které zabráni úplnému ujařmení drobné i střední výroby kapitalistickým podnikáním. Dílny ty staly by se určitým podílem ze zisku, v zálohu ukládaným, zároveň i pojišťovami proti nezaměstnanosti a pro stáří, a k jejich vybudování měly posloužiti zejména hotovosti na stát a obce spadlé značným obmezením práva dědického. Louis Blanc doporučoval také monopolisaci úvěru v ruce státu a vytýkal zejména, že řešení sociální otázky a přemožení bídy proletariátu dělnického nelze odlučovati od vítězství demokracie.

L. Blanc.

Národní dílny.

V tomto ostrém zahrocení otázky do jejich politických důsledků a předpokladů lišilo se vystoupení Blancovo podstatně od názorů některých jiných souvěkých sociologů, jako byl zejména P. J. Proudhon, který odmítal všemocné zakročování státu a klonil se spíše k zásadnímu anarchismu, podrobuje zároveň mravní oprávněnost soukromého vlastnictví, pokud se opíralo o dědické právo, sžíravé kritice.

Proudhon.

Počet dělníků, již byli s to, aby plně pochopili podstatu těchto teorií, byl ovšem stále ještě nepatrný a přímá působivost jejich obmezovala se namnoze na neveliké kroužky, jako byla Société des travailleurs égaux. Ale obecně bylo pozorovati, že se v ovzduší nižšího lidu ve vel-

Probouzení se dělnictva. kých městech rychle probouzí víra v brzké, pronikavé převraty, a vážné vědomí stavu toho ozvalo se i ve sboru zákonodárném. Slavný hvězdář František Arago, jeden z nečetných rozhodných opozičníků v dolní komoře, mluvil tam již roku 1840 důtklivě o nutnosti, učiniti konec vyssávání dělného lidu, a ovace, již mu za to pařížské dělnictvo uchystalo, ukázala, jaký ohlas slova ta nalezla. Vlastního zástupce dostal socialisticky zbarvený radikalism ve sněmovně pak v advokátu Ledru-Rollinovi, který neváhal voličům dokazovati, že dokonalé zlidovění státní moci jest jen prostředkem k úplné přestavbě hospodářského řádu. Roku 1843 založil k tomu cíli spolu s Louis Blancem nový časopis »Reforme«.

Ledru-Rollin.

Vliv pisemnictví.

Zároveň burcovala i krásná i literatura svědomí měšťanské společnosti odkrýváním hrůz skutečného stavu hladovícího proletariátu; sensační spisy Eugena Sue, umělecky jinak bezcenné, ukazovaly působivě bídné bahno, na němž stojí veliká města; romány George Sandové budily rovněž soucit s utlačeny, a nový směr realistický, probouzející se v dílech Balzacových, přinášel zajímavé náběhy k uměleckému vystižení společenské fyziologie, zatím co obšírná anketa, uchystaná Akademií věd morálních, ukázala v piném světle zneužívání dětské práce v průmyslu.

Tak vzniká znenáhla přesvědčení, že jest nezbytno přičiniti se všemožně o hmotné i mravní povznesení nižšího lidu.

Ochranné zákonodárství.

Přes tyto varovné hlasy učinila však vládnoucí vrstva jen velmi skromné kroky v tomto směru, snad proto, že se francouzská buržoasie cítila příliš pánem poměrů a neměla ve sněmovně protiváhy, jakou byla anglickému měšťanstvu šlechtická strana toryů, vedena muži, jako byl Peel nebo Disraeli, kteří, ten i onen ovšem svým svérázným způsobem, dovedli zásadní konservatism spojovati obratně s vystižením skutečných potřeb národa. Většina ve sněmovně francouzské, zastupující především zámožné vrstvy měšťanské, neměla této prozíravosti. Domnívala se, že činí veliký ústupek, když roku 1841 odhlasovala nový zákon o práci průmyslové, jenž zakazoval pouze užívání dětí do osmého roku věku a obmezoval poněkud pracovní dobu dětí mladších třinácti let. To byl ovšem příliš skoupý náběh k sociální opravě a zároveň bylo dělnictvo rozhořčeno utužením policejních předpisů o výkazech pracovních. Většina, vedená Guizotem, odmítala však i jinak důsledně jakékoliv novoty, jež by směřovaly k většímu zlidovění státu a byly nepohodlné třídám zámožným. Proto rostly na všech stranách hlasy, podrážděně kritisující její režim.

Sobectví vládnoucí vrstvy.

Tak se sunula vedle strany radikálně demokratické v průběhu čtyřicátých let do popředí i dosti hlučná oposice nového tábora svobodomyšlných katolíků. Myšlenky, s nimiž byl vystoupil Lamennais, aby se Řím odpoutal od kruhů aristokratických i dynastických a hledal budoucnost církve spíše v těsném přimknutí k ideálům svobody a demokracie, byly sice Řehořem XVI. roku 1832 odsouzeny; v změněném vydání nabyly však přece půdy ve Francii a vedly pod vedení učeného Montalemberta a pozdějšího kardinála Lacordaira k vytvoření strany, která heslem svobody se snažila raziti katolicismu cestu k nové oblíbenosti a neváhala proti vládě Ludvíka Filipa vystupovati velmi důrazně. Hlavní snahou její bylo prolomiti státní monopol dozoru nad školstvím a umožniti církvi, aby zcela svobodně svými internáty a soukromými školami mohla vytvářeti ducha mládeže. Skutečné úspěchy snah těch nebyly veliké, ježto narazily na silný odpor zástupců směru liberálního, kteří přesvědčivě ukazovali, jak za svůdným heslem svobody se tu skrývá především snaha o dokonalé uvolnění dráhy jezuitské propagandě ve Francii. Ale v širokých vrstvách, zejména venkovských, rostoucí činnost katolických horlivců nepůsobila příznivě pro červencovou monarchii a jejich list »L'univers«, řízený obratným publicistou Veuillotem, činil na ni těžké útoky.

Školské otázky.

Zároveň bylo však značné důležitosti, že také jinak ve sněmovně od polovice let čtyřicátých se hlásilo opoziční hnutí proti vládě Guizotově.

Věc ta souvisela z části s osobní ctižádostí mužů jako byl předák strany t. zv. levého centra Thiers nebo Odilon Barrot, vůdce t. zv. dynastické levice, frakce, jež nejsou republikánská, přece se hlásila aspoň k demokratickým heslům. Hlavní zbraní nespokojenců stalo se tehdy volání po reformě volební i parlamentní, opřené o tvrzení, že režim Guizotův jest založen na zhoubné korupci.

Oposice v komoře.

Vskutku Guizot, osobně bezúhonný a nezištný, neváhal ve volebním boji zajišťovati svým kandidátům většinu rozličnými úplatky a výhodami, poskytovanými vlivným voličům, k nimž zejména nový rozmach hospodářského podnikání, shon po koncessích a podobných věcech dával dosti příležitosti. Bylo mu nadto právem vytýkáno, že skoro dvě stě poslanců jsou úředníci, zcela závislí na vládě a kývající k všem jejím projevům, kteří umožňují, že ve Francii nevládne občanstvo, nýbrž král, který se sice na venek honosí zachováváním charty ústavní, vskutku však dusí její pravý smysl soustavným znemravňováním veřejného života. Od-

Vládní korupce.

straniti tyto zlořády měl přísný zákon inkompatibilitní a rázná reforma volební, jejíž rozsah byl ovšem rozličný, podle míry demokratičnosti těch, kdož ji navrhovali.

Parlamentní
reforma.

Na tyto obě věci se tedy s rozličných stran naléhalo po několik let s velkým důrazem a oposice předváděla neúnavně ve sněmovně i v novinách jednotlivé křiklavé důsledky korupčního hospodářství, žádajíc, aby census byl obecně snížen a volební právo nadto rozšířeno zvláště pro vrstvy, jež byly s to, aby svým vyšším vzděláním nahradily census majetkový.

Odpor
Guizotův.

Guizot však odmítal veškeré požadavky tohoto rázu; zůstává neochvějně věren své staré doktríně o občanském »juste milieu«, ukazoval důrazně, jakým poblouzením jest heslo obecného práva volebního a vytýkal, že plnoprávnost občanská, o majetek opřená, jest mocnou vzpruhou i odměnou pilné práce, k vytvoření majetku spějící. »Enrichissez-vous par le travail et vous deviendrez électeurs« bylo jeho známé rčení, které se demokratům ovšem jevilo jen drsným cynismem a zbohatlickou vyzývavostí. Většina komory, seskupená hlavně v t. zv. pravém centru, schvalovala však horlivě názor Guizotův a činil tak i Ludvík Filip, který zároveň překročiv sedmdesátku, lpěl stále umíněněji na svém »régime personnel« a nechtěl slyšeti ani varovných hlasů vycházejících z kruhu jeho vlastní rodiny a ukazujících na rostoucí neoblíbenost dynastie v národě.

Jeho
neoblíbenost.

Neoblíbenost tu zvyšovala ostatně, jak jsme již vytkli, nemálo i zahraniční politika Guizotova, ve které vzdělané prostředí francouzské vidělo potupný odklon od národních tradic a nedůstojné se věšení na zpátečnická hesla »sv. alliance«. Obecnou nespokojenost dráždily nadto i rostoucí daňové požadavky vlády a znenáhla stávalo se zjevným, že se také v měšťanské společnosti, které červencová monarchie přece tolik výhod zajišťovala, její základna začíná otrásati, takže Lamartine mohl veřejně hlásati, že dříve nebo později monarchii tu nezvratně pohltí revoluce, byť snad jen nenásilná revoluce »veřejného svědomí a opovržení«.

Idealisování
veliké revoluce.

Na dospívající generaci působila vůbec stále svůdněji potřeba změny po dlouhém klidu a zvučná hesla opoziční, zvláště když byla přednášena tak působivě, jako se to dalo některými spisy souvěkými. Roku 1847 vydali i Michelet i Louis Blanc první svazky svých dějin veliké revoluce, v nichž obou hlavním hrdinou se jevil lid, idealisovaný ve svém ušlechtilém chtění, a revoluční hnutí byla tu vylíčena vůbec jako hlavní vzpruha

pokroku v lidstvu od dob revoluce husitské. Současně vydal Lamartine svou »Histoire des Girondins«, básnický vzrušený obraz veliké revoluce, rovněž mocně působivý a pro náladu chvíle vypočtený. Opoziční minorita, snažící se heslem volební reformy porazit vládu Guizotovu, rostla tak vůči hledě a začala se chápati prostředků, dotud ve Francii neobvyklých.

Vzorem se jí stala totiž hlučná agitace, jež nedávno před tím byla Cobdenem a jeho ligou rozvířena v Anglii s tak značným úspěchem. Od polovice roku 1847 počínají sdružené frakce opoziční v rozličných velikých městech francouzských pořádati soustavně t. zv. reformní bankety, okázalé schůze občanstva, při nichž požadavek volební reformy stál v popředí a kde se nemilosrdně tepala vláda prudkými řečnickými projevy. Radikálně-demokratické strany strhovaly při tom s sebou i vrstvy jejich ideálům vskutku velmi vzdálené, přes to však dotčené novým ruchem, který se v Evropě prozrazoval na rozličných místech, ať již to bylo při boji proti »Sonderbundu« ve Švýcařích nebo v národním a liberálním hnutí italském, a proti němuž vláda Guizotova se chovala stejně odmítavě, jako dvůr vídeňský nebo petrohradský.

Reformní
bankety (1847)

Na samém sklonku roku 1847 oposice učinila ve sněmovně tedy znova pokus, heslem volební reformy vládu, v očích většiny národa úplně znehodnocenou, přece porazit; Ludvík Filip však, důvěřuje úplně v konservativní sklony plnoprávných občanů, odmítl to kategoricky a odsoudil protivníky Guizotovy výslovně jako »agitátory, kteří rozpoutávají slepé vášně«. Přes to oposice nehodlala tentokráte ustoupiti.

Neústupnost
králova.

Pádu Guizotova a reformy volební mělo býti docíleno především ještě hlučnějším rozvířením veřejného mínění v Paříži; na něco většího při tom ovšem nikdo nepomýšlel a zejména se zatím naprosto nepočítalo s možností zásadní revoluce proti monarchii.

Zvláště význačným projevem obecné nespokojenosti měl se státi veliký banket reformní, ohlášený na 22. února, kde hodlali mluvití vůdcové všech opozičních stran ve sněmovně a jenž měl býti spojen s okázalým průvodem pouličním, jehož se chtělo na šedesáte poslanců účastniti. Vláda však zakázala schůzku a její pořadatelé se podrobili zákazů; také Louis Blanc i jiní vůdcové radikálního hnutí varovali své stoupence před ukvapeným pokusem o činný odpor, ježto tu opravdu nebylo žádné organizace, která by mu sloužila za základnu. Přes to došlo 22. února k pouliční

Banket
22. února 1848.

ním projevům studentů a dělníků a k zdvižení několika barikád v lidové čtvrti. Věc byla by však asi nepochybně přes to přese všecko minula bez trvalých důsledků, kdyby vláda nebyla následujícího dne k uklidnění města povolala do zbraně národní gardu.

Manifestace
národní gardy.

Ludvík Filip viděl v gardě, složené ze středního stavu, pevnou oporu své vlády. Vskutku ovládal však duch nespokojenosti i tyto vrstvy, a některá oddělení gardy neváhala projevit hloučce své mínění proti Guizotovi a pro reformu. Teprve tento projev otřásl konečně důvěrou královou. Přijal demisi nenáviděného ministra a ohlásil ochotu k žádané reformě.

Pád Guizotův.

Jásot nad tím naplnil město, illuminovalo se a obecně mělo za to, že klid bude v zápětí úplně obnoven, ježto cíle hnutí bylo vskutku dosaženo. Někteří vůdcové radikálních sdružení poznali však, že chvíle jest vhodná k získání ještě větších úspěchů. Náhodná večerní srážka tlupy demonstrantů s vojenskou hlídkou na boulevardech, jež si vyžádala několik životů, dala jim v noci z 23. na 24. února příležitost k pobouření dělnických čtvrtí pověstí, že lid byl zrazen a že ho vojsko vraždí! V těsných ulicích množí se pak rychle nové barikády, tu a tam se ozývá již i heslo »Ať žije republika«, a 24. února bylo zjevně, že k uklidnění města bude třeba rázného zasažení vojska.

Vzrůst bouře
(24. února).

Král měl sice po ruce dosti sil vojenských, neměl však odvahy a sklonu k tomu, aby jich dal bezohledně užítí. Doufal, že zdolá hnutí spíše novým ústupkem, pověřiv Thierse a Barrota sestavením nové vlády a uloživ vojsku zdrženlivý postup při vyklizení ulic. Následek toho byl ovšem jen, že revolta ještě více vzrostla; objevují se provolání, věštící králi stejný osud jako Karlu X., a vzbouřenci, zmocnivše se radnice, zatlačují vojsko do obrany. Ve zmatku pouliční bitvy takto rozpoutané přívrženci královi hledali spásu v abdikaci Ludvíka Filipa ve prospěch jeho nedospělého vnuka, hraběte Pařížského, syna někdejšího nástupce trůnu, jenž byl zemřel již 1842 náhodným úrazem. Ale dříve než zpráva o tom mohla vejítí v obecnou známost, byl král nucen uprchnouti před vzbouřeným lidem z Tuilerií, které byly pak dokonale vypleněny.

Abdikace
Ludvíka Filipa.

Princezna Orleanská, matka dědice trůnu určená za regentku, utekla se se svými dětmi do komory poslanecké, kde byla přítomna zmatenému sporu o to, co se má státí, když houf rozvášněného lidu, vtrhnuv do sněmovny s voláním »Ať žije republika«, dodal poslancům z krajní levice

odvahu k prohlášení zatímní vlády v čele s Lamartinem, jejímiž členy se stali i Ledru-Rollin, Arago a jiní ostatní osvědčení vůdcové radikálního hnutí. Zároveň ustavil se však také na radnici vládní výbor, zbarvení spíše socialistického, jehož hlavou byl Louis Blanc. Byla to tedy táž situace jako roku 1830 a byla podobně rozuzlena. Mezi tou i onou skupinou bylo totiž v zápětí docíleno dohody a členové výboru radničního vstoupili do provisorní vlády jako sekretáři.

Zatímní
vláda.

Tu bylo zjevně, že úloha dynastie orleanské jest dohrána. Francie se měla opět státí republikou, neboť tentokráte se již nezdařilo uklidnití vzbouřenou Paříž pouhou změnou na trůnu. Orleanští upadli u lidu v stejnou nevážnost jako kdysi Bourbonové a nedovedli se ani lépe hájiti než oni. Spolehnuvše se výlučně na konservativní sklony měšťanstva, zapoměli, že revoluční původ jejich moci je zavazuje k opatrnějšímu postupu než jiné dynastie. »Kráčejíce po popelu sotva vyhaslém, nevěřili již v sopyky«; tak charakterisoval jejich režim duchaplný souvěkovec. Náhlost převratu překvapila ovšem i ty, kdož ho provedli, nečetnou, ale čilou stranu republikánskou, a při tom se ukázalo znova, jak v takových rozhodných chvílích Francie si zvykla trpně přijímati to, co hlavní město učinilo. Ludvík Filip nenalezl v zemi vůbec obránců a byl nucen odebrati se do Anglie, kde již roku 1850 zemřel.

Pád
monarchie.

Zbývala ovšem ještě možnost, že se ostatní moci evropské ujmou snad záchrany monarchie ve Francii; naděje ta se však ukázala záhy marnou, neboť revoluční ruch, který se byl již před tím přihlásil ve Švýcarsku i Italii a nyní také v Paříži dosáhl tak neočekávaného úspěchu, rozšířil se v zápětí i po jiných státech evropských a znemožnil ostatním dvorům zakročiti ve prospěch Ludvíka Filipa ve Francii. Proto mohl se tamní život veřejný dále vyvíjeti bez rušivých vlivů z venčí přirozenou vahou sil a sklonů v národě působících.

Rozmach
revoluce
v Evropě.

* * *

Provisorní vláda revoluční, ustavená 24. února 1848, prohlásila, že nový, republikánský řád Francii dá národní shromáždění ústavodárné, zvolené na základě všeobecného práva volebního. Zatím dekretovala sama bez váhání zrušení titulů šlechtických, úplnou svobodu tisku a práva shromažďovacího i spolkového a závazek všech občanů zbraně schop-

Druhá
republika
ve Francii.

ných vstoupiti do národní gardy. O tom všem nebylo sporů, od počátku jeví se však v lůně zatímní vlády neshody v otázce sociální.

Požadavky
dělnictva.

Vůdcové dělnictva pařížského, zejména Louis Blanc a strojník Albert, naléhali na to, aby revoluce, vybojovaná především krví proletariátu, přinesla dělnictvu bez odkladu žádoucí změnu společenského řádu a vtiskla republice od počátku závazek, řešiti v duchu nových hesel socialistických palčivé otázky čtvrtého stavu. Republika se neměla státi zase kořistí zámožných a lidu se nesmělo znova »vyeskamotovati« vítězství, jako se stalo roku 1830. Proto hned nazítří revolučního úspěchu vymáhaly dělnické shluky na zatímní vládě, aby rudým praporem zaměnila trikoloru, uznala zásadu obecného práva na práci a povinnost státu, o nezaměstnané pečovati; měla k tomu zříditi zvláštní ministerstvo veřejného pokroku.

Jejich
odsunutí.

Většina členů vlády však nemínila jíti tak daleko. Lamartine, jenž svou lyrickou výmluvností a darem nadšeně přesvědčovati dovedl i ulici okouzlití měrou vskutku nevšední, dosáhl toho, že trikolora, jako slavný odkaz veliké revoluce, zůstala paládiem nové republiky, a byla jen skromně doplněna rudou růžicí. Místo žádaného ministerstva byla zřízena pouze poradní komise pro otázku dělnickou, jež pod předsednictvím Albertovým zasedla v paláci Luxembourgském, sídle někdejší komory pairů, a to v příliš velikém počtu členů, druhdy až dvou set dosahujícím.

Dělnická
komise.

Komise ta jala se ihned uvažovati o zákonném obmezení doby pracovní a jiných požadavcích dělnictva a podle slov Blancových měla býti tribunou, odkud strana dělnická promluví k celému světu. Opravdu stala se pro požadavky dělnictva francouzského slepou kolejí, neboť neměla výkonné moci a praktické řešení palčivé otázky nezaměstnanosti zůstalo ministroví obchodu a veřejných prací, Marie, který nebyl nikterak přívržencem socialistických hesel. Byl sice nucen přistoupiti na dávnou myšlenku Blancovu, zaměstnati dělnictvo pařížské zřízením »dílen národních«, nesnažil se však věc tu uvésti v život s náležitou vážností, nýbrž spokojil se s tím, že dal houfy nezaměstnanců seskupiti v čtyry a přikázati jim výkony, jež nežádaly způsobilosti odborné, jako byly práce silniční nebo upravování pole Martova. Za práci tu jim přikázána denní mzda, zmenšovaná na polovici za dny, kdy se práce nekonala.

Národní dílny.

To byla ovšem jen okamžitá pomoc v nouzi, jež nepřibližovala dělnictvo nikterak k dosažení slibovaných družstev produktivních a Blanc

prohlásil ji výslovně za holou parodii svých myšlenek. Nemohl však věci změnití a byl většinou odkázán jen na řízení neplodných debat v »dělnickém parlamentu« v paláci Luxembourgském. Dělnictvo, takto státem živěné, zvyklo si vůbec příliš planému politisování v klubech a odborech národní gardy, zatím co náklad na »národní dílny« nemile zatížil státní rozpočet a přiváděl jej úplně z rovnováhy. Ježto pak nejistota poměrů a vzrušení vší Evropy revolučním kvasem znemožňovaly řádný úvěr státní, nezbývalo než zvýšiti zvláštní přírůžkou daně přímé, a tu se v zápětí ukázalo, jak vratký základ v národě má politika takové státní péče o dělnictvo.

Náklad na ně.

Venkov francouzský, ač na to nebyl nikterak připraven, přijal převrat únorový bez odporu, ježto tentokráte ani duchovenstvo se nestavělo za dynastii, nýbrž, jsouc dotčeno aspoň z části duchem svobodomyšlného katolicismu, neváhalo v čele s arcibiskupem pařížským žehnati i stromům svobody, republikánskými horlivci vztyčovaným. Socialistické pokusy, ohrožující zásadu soukromého vlastnictví a vyžadující zvýšení daní právě ve chvíli, kdy na zemi dolehla citelná tíseň hospodářská, budily však na venkově, v jádru svém konservativním, hrůzu a nenávisť. Pařížská demagogie počíná se jeviti v kruzích těch nebezpečím, jemuž bude nutno včas čeliti zcela rozhodně, aby nedošlo k novému krvavému teroru neblahé paměti.

Odpor venkova
proti Paříži.

Proto bylo záhy zjevno, že všeobecné volby, budou-li se konati ihned, nepřivedou do národního shromáždění nikterak většiny dělnictvu pařížskému příznivé. To přimělo jeho vůdce k tomu, že bouřlivými demonstracemi, při nichž se ozvalo již i volání po »sociální diktatuře«, vymohli odklad voleb do konce dubna, doufajíce, že zatím zlepši své vyhlídky. Ale nepodařilo se jim to. Národní shromáždění, jež se sešlo 4. května, prohlášovalo se sice převážnou většinou pro republiku a přívrženců monarchie v něm byla zatím jen menšina; ale rovněž jen hrstka členů jeho souhlasila s požadavky dělnictva a rozhodnou lidovládou. Většina jich naopak přímo nenáviděla demagogii pařížské ulice a viděla v ní hlavního nepřítele. Bylo to zjevné hned z toho, že shromáždění, jmenujíc na místo dosavadní zatímní vlády novou, pětičlennou komisi výkonnou, do ní nepojalo ani jediného stranníka dělnického.

Národní
shromáždění.
(4. května
1848).

Věc ta způsobila ovšem vření v klubech dělnických a 15. května došlo k jejich násilnému pokusu o rozeznání národního sněmu. Pokus však

Pokus o jeho rozehánění. (15. května.) ztroskotat, ježto se národní garda ze zámožnějších čtvrtí pařížských, která již před tím byla prozatímní vládě sloužila za oporu proti pouličnímu násilí, rázně postavila proti útočníkům a je ze sněmovny vypudila. Byla to první prohraná bitva proletariátu pařížského, z jehož vůdců Albert a Barbès byli zatčeni a Blanc donucen k útěku do Anglie. Většina národního shromáždění pak rozhodla se i pro postupné zrušení »národních dílen«.

Červené bouře. Členstvu jejich, jež bylo vzrostlo na 107 tisíc hlav, bylo dáno na vůli vstoupiti do vojska, anebo odejíti do venkovských departementů, kde jim měla býti přikázána užitečnější práce. Proti tomuto rozhodnutí však nastal prudký odpor v dělnictvu, jež se 23. června proměnil v nový, zoufalý pokus o obecné vzbouření. Mezi stoupenci liberalismu a socialismu došlo tentokrát opravdu k rozhodnému zápasu se zbraní v ruce, neboť vzpoura nabyla rozsahu tak značného, že výkonná komise ztratila odvahu čeliti jí s úspěchem, a národní shromáždění na jejím místě svěřilo veškeru moc vládní vojenskému diktátoru, generálu Eugenu Cavaignacovi, muži železné ráznosti, aby jakýmikoliv prostředky povstání zdolal.

Cavaignac. Generál dosáhl toho vskutku, ovšem s těžkými oběťmi. Po tři dny zuřil boj v ulicích pařížských, sta dělníků i vojáků zaplatilo jej životem; s pomocí části národní gardy vládě věrné dobylo však vojsko konečně dělnické čtvrti a skončilo 26. června zápas zaještěm několika tisíc vzbouřenců, z nichž mnozí pak odpykali svou odvahu těžkými tresty, zejména deportací do kolonií.

Porážka dělnictva. Nová výjimečná ustanovení obmezila svobodu spolčovacích, potlačila a třicet radikálních listů a odňala socialistickému táboru naději na brzký převrat společenský. Trikolora zvítězila nad rudým praporem a dělnictvo pařížské mělo zase o zklamání více. Roku 1830 vybojovalo pád Bourbonů a buržoasie, jež sklídila plody jeho vítězství, postavila se proti skutečné demokratisaci státu a dovedla ji po osmnácte let zadržení. Nyní porazilo dělnictvo zase trůn orleanský a doufalo nejen v uskutečnění republikánské lidovlády, nýbrž i ve splnění svých hospodářských požadavků. Bylo však znova odraženo od svého cíle, a tentokrát s krvavou hlavou, ovšem namnoze i vinou překotného a nevhodného postupu svých vůdců; proto bylo pochopitelné, že se rychle odcizilo republice a naplnilo ještě větší hořkostí a nedůvěrou ke všem držitelům moci veřejné, ať vystupovali s heslem autority, nebo s heslem svobody.

Ale také pro vítěze, pokud byli přesvědčeni republikáni, nebyl úspěch »červnové bitvy« požeňmáním. Její ohlas v provincii zesílil živly nedůvěrující demokracii a namnoze k hlediskům monarchistickým se vracející anebo skládající naději v zachování trvalého pořádku jen, zůstane-li vláda v rukou silného muže, jež by položil na váhu účinnost svého jména a osobnosti.

Zatím jím byl Cavaignac, jež zachoval v Paříži výjimečný stav a podržel moc diktatorskou až do konce října. Trvale si ji osobovati však nemínil, jsa vskutku stoupencem republikánského řádu, zvláště když národní shromáždění konečně bylo s to, aby dalo Francii řádnou ústavu.

Ústava ze 4. listopadu. Ústava byla prohlášena 4. listopadu a jevila jasné znaky okolností, z nichž vznikla. Prohlašujíc původ vši moci veřejné z lidu a opakujíc stará hesla svobody, rovnosti a bratrství, vytykala vlastnictví soukromé, rodinu, práci a pořádek veřejný za nosné pilíře státu. Právo na práci a podporu v nezaměstnanosti, jež bylo ještě v původním návrhu, nahrazovala obraty zcela nezávažnými a rozpačitými. Podstatným rysem jejím bylo pak přesné rozdělení moci veřejné. Moc zákonodárná byla svěřena jedině komoře o 750 poslaních, volených na tři leta všemi, kdož dosáhli 21 roku; komora ta měla plné právo iniciativy zákonodárné a nadto i právo, jmenovati členy rady státní, pověřené dozorem nad zachováváním zákonů a přípravou jejich předloh. Výkonná moc vrcholila naproti tomu v prezidentovi, voleném na čtyři roky bez možnosti bezprostřední volby opětné, jež měl vládnouti pomocí ministerstva, jím jmenovaného.

Byl to vzor Spojených států amerických, jehož tu bylo především užito, a téhož vzoru přidrželi se tvůrci ústavy aspoň zhruba také v otázce, jak má býti prezident republiky volen. Rozvážní politikové, jako Jules Grévy, doporučovali sice, aby volbu konal sám sněm zákonodárný, jež by tím byl získal přirozeně převahu nad zvoleným, mohl snaze čeliti jeho případným přehmatům a, bylo-li by nutno, vymoci i jeho sesazení. Naproti tomu vlivem Lamartinovým převládl však názor, že jest třeba, aby prezident byl volen veškerým národem, a to nikoliv prostřednictvím volitelů, jako ve Spojených státech, nýbrž přímo; a na tomto základě došlo vskutku 10. prosince 1848 k volbě muže, jemuž Francie hodlala svěřiti vládu nad sebou.

Mezi nápadníky v první řadě stál generál Cavaignac, jež měl plnou důvěru většiny národního shromáždění. Naději na úspěch těšil se však

Předzvěsti reakce.

Ústava ze 4. listopadu.

Prezident republiky.

Jeho volba (10. prosince).

i Lamartine, a vedle těchto mužů, tak hluboko zasáhnuvších do dějin revolučního roku, stanula postava, věhlasem jim sice naprosto nerovná, ale slavným jménem vládnoucí, Ludvík Napoleon Bonaparte.

Ludvík
Napoleon.

Tento syn krále holandského, někdejší soudruh italských karbonářů z roku 1830, jenž se byl pak dvakrát s tak dokonalým nezdarem pokusil o zdvižení vojenské vzpoury proti červencové monarchii a po šestiletém věznění v tvrzi Hamu roku 1846 do Londýna unikl, přichvátal hned po únorové revoluci do Francie, nabízející vlasti své služby. Nedůvěra, která jej se strany některých horlivců republikánských uvítala, přiměla ho k dočasnému odchodu; byl však dvakrát za sebou zvolen v dodatkových volbách do národního shromáždění, zasedl tam opravdu v září 1848 a snažil se všemožně, na sebe obrátiti pozornost národa francouzského. Nejsa obratný řečník, měl sice ve sněmovně jen velmi pochybný úspěch a vzbuzoval proto u vůdčích mužů republikánského hnutí spíše útrpný úsměv, než obavu; přes to však, když vystoupil jako nápadník hodnosti presidentské, vzbudila věc ihned v celé zemi veliké vzrušení. Přispěla k němu ovšem zčásti i obratná agitace přátel princových, jako byl někdejší poddůstojník Filian de Persigny nebo Korsičan Piétri, kteří při své propagandě byli podporováni penězi anglické milenky Ludvíkovy, miss Howardové. Hlavně však působilo na venkov francouzský kouzlo velikého jména a naděje, že pod jeho záštitou Francie se bude těšiti vládě pevné ruky a nepochybné vážnosti.

Jeho agitace.

Získání
klerikátů.

Ludvík Napoleon dovedl ostatně sám získati pro sebe rozličnými sliby i vůdce t. zv. strany pořádku, v níž přívrženci monarchie orleánské se družili k obhajobě zájmu katolictví i k stoupcům republiky, ale republiky zcela dočasní. Zejména u katolické frakce vyhrál to nad Cavaignaiem především tím, že jí bez rozpaků sliboval svou podporu v otázkách školských i jiných. Vrstvě dělnické doporučovaly prince na protě někteří jeho předchozí úvahy literární o potřebě důrazného boje proti pauperismu a nutnosti státní péče o ochranu dělnickou; bylo známo, že první návštěvu po příchodu do Paříže učinil sociálnímu filosofovi Proudhonovi. Konečný výsledek byl, že synovec velikého císaře při volbě dostal přes 5 milionů hlasů, kdežto Cavaignac dosáhl sotva čtvrtiny tohoto počtu.

Volební úspěch.

Volbou tou byla tedy ve Francii skončena mimořádná doba započavší pádem Ludvíka Filipa. Země měla zase ústavu obecně uznanou, měla i

hlavu zvolenou valnou většinou národa a zdálo se, že poměry francouzské jsou na dlouhou dobu zase uklidněny, když 20. prosince 1848 nový prezident v národním shromáždění skládal slavnostní přísahu, že zůstane věren jednotné a nerozdílné, demokratické republice a že chce plniti všechny povinnosti, jež mu ukládá ústava. V tu chvíli jevila se revoluce únorová otřesem, který sice ve Francii zničil monarchii a způsobil tu částečný postup na dráze k vládě lidu, minul však ostatně bez těžších důsledků pro ústroj společenský.

Ústavní
přísaha
(20. prosince).

Revoluční otřes ten nezůstal však obmezen na Francii samu a na Itálii; způsobil v zápětí také téměř ve všech útvarech státních s nimi sousedících významné změny života veřejného. Ráz jejich byl ovšem rozličný; někde vyniklo více zbarvení sociální, jinde vévodila více otázka národní nebo změny ústavní a také míra bouřlivosti zjevů těch byla rozličná, podle toho, na jaké místní poměry narazila v jednotlivých krajích vlna revolučního hnutí, skoro celou Evropou postupující.

* * *

Nejrychlejší a nejméně vzrušený průběh mělo revoluční hnutí ve Švýcarsku a v Anglii. Jednota švýcarská prožila vskutku rozhodnou krizi již na sklonku roku 1847 válečným postupem liberálních kantonů proti katolickému »Sonderbundu«, a únorová revoluce francouzská měla tu značný význam především jen tím, že od jednoty odvrátila kárnou ruku Metternichovu a Guizotovu. Vítězná většina spolkové rady mohla pak bez rušivých vlivů zvenčí přikročiti k nové, ústavní úpravě jednoty a vlastní ruch revoluční projevil se jen v kantonu neuchâtel'ském, kde v březnu 1848 obyvatelstvo setřáslu dosavadní závazky ke králi pruskému a za souhlasu ostatních kantonů svolalo republiku.

Švýcarsko.

V červnu 1848 skončila rada spolková své porady o nové ústavě, jež měla učiniti z volného svazku jednoty pevnější stát spolkový, naplněný duchem svobody a demokracie. I na toto dílo působil mocně vzor Spojených států amerických. Podobně jako v Unii bylo nyní i ve Švýcarsku přesně vytčeno, co přísluší do moci celku a co zbývá svrchovanému rozhodování jednotlivých kantonů; také spolkové shromáždění zákonodárné bylo podle amerického vzoru rozděleno na komoru volenou obecným právem hlasovacím tak, že se na dvacet tisíc obyvatel počítal posla-

Nová ústava
jednoty.

nec, a na t. zv. radu stavů, v níž federativní tradice nabyla opory tím, že bez rozdílu velikosti každý kanton tam byl zastoupen dvojicí členů. V čelo moci výkonné nepřišel však jediný president, nýbrž sedmičlenné kollegium, volené na tři leta spolkovým shromážděním a nazvané radou spolkovou, jež mělo trvale sídliti v Bernu pod střídavým předsednictvím některého svého člena a odkud spravovati věci jednoty.

Nová ústava, jež zároveň znemožňovala starý zlořád cizího verbování na území švýcarském, byla schválena obecným plebiscitem, při němž pouze v šesti kantonech odpůrcové nového řádu měli většinu. Vstoupila pak v život v září 1848, čímž se na staré, historické základně jednoty začal vskutku nový život, spějící k pokroku hospodářskému i kulturnímu.

Anglie.

V Anglii působila naproti tomu francouzská revoluce únorová zejména svými sociálními rysy, neboť tam byla rovněž dosti ožehavou otázkou nespokojenost dělnického proletariátu. Chartism, který byl již po několik let ztrácel své původní rozpětí a pravou útočnost, vtlačil se nyní znovu do popředí veřejného zájmu a zejména vášnivý vůdce dělnictva, Irčan Feargus O'Connor, jej rozněcoval. Dochází k místním výtržnostem, řečníci dělničtí hrozí napodobením vzoru francouzského a vyšší vrstvy byly zachváceny opravdovým strachem před rozpoutáním lidových vášní, zejména když O'Connor ohlásil na 10. dubna 1848 v Londýně velikou manifestaci. Tisícihlavý dav měl parlamentu předložiti znovu petici lidové charty, podepřenou miliony podpisů, jako poslední výhrůžné napomenutí buržoasii, aby netrvala na svých výsadách a rázným zlidověním státu umožnila společenský vzestup nižších vrstev.

Porážka chartismu.

Na obranu proti této hrozbě učinila však vláda anglická značné vojenské přípravy; starý vévoda Wellington vystoupil tehdy naposledy jako její odborný rádce a občanstvo samo postavilo k ochraně řádu společenského na ulici přes sto tisíc dobrovolných obránců. Před tímto projevem rozhodnosti shroutil se náraz chartismu úplně. Chystaná demonstrace skončila se žalostným fiaskem, jen posměch stíhal její pořadatele a záhy bylo zřejmo, že touto cestou anglické dělnictvo nezvítězí.

Jeho důvěra ve zvučná hesla demokratická poklesla pak opravdu vůči hledě. Již v nejbližších měsících ztrácí chartism většinu svých přívrženců, mizí vůbec z popředí veřejného zájmu a v zklamaném dělnictvu vítězí znenáhla zcela jiná nálada, totiž snaha, hledati zlepšení poměrů nikoliv hlučnou politikou pouliční, nýbrž na vlastním bojišti práce. Na místo

hrdinského gesta nastává střízlivé, širší veřejnosti unikající, přes to však významné zápolení s kapitálem v nově zakládaných odborových sdruženích, t. zv. »trade unions«, z nichž první bylo sdružení spojených dělníků strojírenských, založené r. 1851. Trade unions.

S námahou poněkud větší bylo spojeno uklidnění Irska, kam také ozvěna únorové revoluce francouzské byla zašlehla, rozdmychujíc tam ještě více stará záští a kvas obecné nespokojenosti. Zejména stoupenci Mladého Irska měli za to, že přišla jejich chvíle, a někteří jejich vůdci pokusili se o zdvižení skutečného národního vzbouření se zbraní v ruce. Ráznou rukou a výjimečnými zákony zdolala vláda anglická i toto hnutí v zárodku bez přílišného prolití krve; snažila se však v zápětí uleviti aspoň poněkud hrozně bídě, v Irsku panující, mimořádnými podporami a uklidnit tamní poměry okázalými důkazy své nestrannosti vůči katolickému živlu. Irsko.

Tak minul třes roku 1848 na ostrovech britských bez těžkých následků a s klidným sebevědomím mohli Angličané zásluhu o to přisuzovati především své osvědčené ústavě, roku 1832 včas, ale s náležitou zdrženlivostí přizpůsobené požadavkům nové doby. Proto bylo pochopitelné, že parlament anglický v červenci 1848 velikou většinou zamítl návrh hloučku demokratů, kteří naléhali na zavedení obecného práva volebního, a že o něco později odmítl i jejich nátlak na značné zmenšení nákladů na vojsko a loďstvo válečné. Neúspěch demokratů.

Ve věci té radikálové našli ovšem výmluvné spojence ve vůdcích t. zv. manchesterské školy, Richardu Cobdenovi a Johnu Brightovi, kteří v důsledném boji svém za nový názor světový, o hospodářskou svobodu opřený, neváhali hlásati s prorockým přesvědčením naprostý pacifism a žádali, aby Anglie úplným odzbrojením dala světu okázalý doklad své nevybojnosti. Nalezli sice hlučný potlesk zejména u kvakerů a jiných náboženských nadšenců, střízlivé sobectví většiny národa bránilo však tomu, aby mocné postavení státu britského ve světě bylo takto dáno v sázku; a sebevědomí aristokratů, stojící v čele správy státní, měli ovšem jen pohrdavý úsměv pro utopická hesla, jež vskutku zaváněla pokrytectvím v ústech zástupců národa, který vládl mocně oceanům i obrovským koloniím a jehož vůdčí státník, lord Palmerston, neváhal srovnávati Angličana s antickým Římanem. Pacifistická hesla.

Svoboda
tržní.

Neúnavný Richard Cobden a jeho oddaní stoupenci nalézali ovšem zároveň útěchu v tom, že se aspoň jejich volání po důsledném provedení hlediska svobodné tržby potkávalo s plným úspěchem. V parlamentu docházelo sice ještě i tehdy k hlučným potyčkám mezi stoupenci celní ochrany a jejich odpůrci, při nichž po prvé své zbraně zkřížili mužové, jejichž soupeřství v dalším vývoji dějin anglických mělo nabýti tak velkého významu, totiž někdejší hlavní odpůrce Peelův v táboře konservativním, duchaplný Benjamin Disraeli, a oddaný Peelův žák Eduard Gladstone. Skutečně protekcionism byl úplně na ústupu, neboť rozmach průmyslu i obchodu anglického ospravedlňoval opravdu dokonale rušení cel i navigačních výsad a vzbuzoval naději, že Anglie zachová i při obecném vítězství zásady volné tržby ve světě trvalé výhody.

Světová
výstava
r. 1851.

Význačným dokladem tohoto rozmachu stala se zejména první světová výstava londýnská roku 1851, kde se třicet šest milionů návštěvníků mohlo podívat pokrokům národní práce a dovednosti anglické i rostoucímu bohatství, jež práce ta občanům britským získávala. Tu jevila se ostrovní říše, která byla otřes roku 1848 takřka beze stopy překonala, opravdu světem zcela jiným, než pevnina, kde se rok ten stal v nejednom státu nesmazatelným mezníkem dějinného vývoje. Tak bylo tomu zejména ve státech německých i v monarchii habsburské, v nichž únorová revoluce způsobila otřes nejtěžšího rázu.

II.

ROZMACH I PORÁŽKA REVOLUCE V NĚMECKU I RAKOUSKU.

Německé
poměry.

Tlak, jímž se Rakousko i Prusko v třicátých letech snažilo udusit záchvěvy, způsobené v Německu červencovou revolucí francouzskou, stlumil tam sice těžce život veřejný, nedovedl však nikterak zastavit vzrůst svobodomyšlné nálady; nálada ta pronikala naopak v zápětí znenáhla do kruhu stále širšího.

Písemnictví.

Hlavní vzpruhou její zůstalo písemnictví. Spolková rada frankfurtská neváhala sice ve svém boji s duchem doby sahati i k prostředkům tak neobvyklým, jako byl přísný interdikt, který v prosinci 1835 vyslovila nade všemi spisy t. zv. mladoněmecké školy; ale sžíravým vtípem kořeněná satyra Jindřicha Heine i mravním rozhořčením naplněné úvahy Ludvíka Börne pronikaly do prostředí německého přes hráze všech zákazů a šířily tam hesla západní demokracie stejně, jako tam působily dráždivě romány Gutzkowovy, hlásající oprostění ducha i těla ode všeho šosáctví a úzkoprsé morálky. Také politická lyrika stávala se v Německu přes všechna tuhá opatření censurní novou, účinnou zbraní svobodomyšlného ruchu, který nezadržitelně postupoval i ve vědě. Z žáků Heglových zejména stoupenci t. zv. levice otřásali hluboce věrou v jakoukoliv autoritu a božili mnohé posvátné hodnoty tradiční. Z kruhu toho vyšel i David Strauss, jenž ve svém Životě Ježíšově změnil postavu Kristovu v pouhý mythos, i Ludvík Feuerbach, který zvláště ve své, roku 1841 vydané knize »Über das Wesen des Christentums« hlásal takřka úplný agnosticizm náboženský a působil jím mocně na dorůstající pokolení; z téže základny filosofické vyrostli pak i pozdější budovatelé vědeckého socialismu, Karel Marx a Fridrich Engels. Oba dospěli k plnému vyhranění své bytosti ovšem teprve svým pozdějším pobytem v západní Evropě, pro radikalism sociologický byli však již doma vychováni radikalismem filosofickým a již roku 1843 napsal Marx výrazně: »Die Philosophie kann nicht verwirklicht werden ohne Aufhebung des Proletariats, das Proletariat kann sich nicht aufheben ohne Verwirklichung der Philosophie.«

Heglovská
levice.

K. Marx.

Hannoverský
spor.

Pádným dokladem toho, jak přes všechno trpné podřízování se vrchnostem, veřejné mínění německé se zájmem stále rostoucím sledovalo věci veřejné, byl rozruch, který na sklonku roku 1837 způsobil ústavní konflikt hannoverský. Tam nový král, dosavadní princ anglický Arnošt August, zrušil svémocně platnou ústavu a vypověděl bezohledně sedmero profesorů university gotingské, kteří se stali mluvčími obecné nespokojenosti s tímto činem. Tu projevuje všecko vzdělané Německo okázale svůj obdiv těmto mužům, z nichž někteří, jako slavný germanista Jakub Grimm nebo státovědec a historik Dahlmann, se byli ovšem již před tím těšili značné popularitě. Konaly se vlastenecké sbírky v jejich prospěch, podpisovaly houfně adresy oddanosti a obecný posměch stíhal pruského ministra Rochowa, jenž, odsuzuje hnutí to, položil »den beschränkten Untertanenverstand« proti moudrosti vlády, jen bohu zodpovědné.

Vzrůst
politického
zájmu.

Professorstvo vysokoškolské stalo se v této době v Německu i v jiných případech praporečkem svobodomyšlných snah a obecně bylo pozorováti, že národní ovzduší německé, aspoň ve větších svých střediscích, počíná setřásati lhostejnost a ospalou zamlklost doby biedermeierovské, kterou mu zejména Heine tak zlomyslně vyčítal. Hlásí se v něm znenáhla stav většího napětí vnitřního i očekávání nezbytných velikých změn, a zvláště mocný popud k němu dala také změna na trůně pruském.

Smrt Fridricha
Viléma III.
(7. června
1840).

V červnu 1840 zemřel Fridrich Vilém III., panovník svědomitý, ale zosobňující ducha nedůvěry k národním vznětům vlasteneckým i svobodomyšlným, který proto tak často úplně podléhal vlivům Metternichova škarohlídství. Strach před domnělým nebezpečím podvrtné demagogie zdržel ho i od splnění slavnostních slibů ústavních a vedl k tomu, že lpěl stále pevněji na vládní metodě, veskrze poutající poddané poručenskou mocí úřadů. Proto se připínaly veliké naděje k jeho nástupci, čtyřiačtyřicetiletému Fridrichovi Vilémovi IV. Byloť o něm obecně známo, že jest nepřitelem byrokratické a vojenské šablony staropruské, že s nadšením pro vznešené cíle kulturní spojuje vřelé cítění vlastenecké, a proto se věřilo, že splní i ústavní přání svých poddaných a posune vpřed otázku pevnějšího národního sjednocení celé oblasti německé.

Fridrich
Vilém IV.

Vskutku spočívaly naděje ty na podobném omylu, jako naděje Vlachů, pojící se k osobě papeže Pia IX. Fridrich Vilém IV. toužil sice

opravdu po tom, aby dosáhl lásky svých poddaných a vtiskl státu pruskému pečeť nového ducha; duch ten nebyl však naprosto shodný se svobodomyšlnými sklony většiny vzdělaných souvěkoviců. Král měl živé pochopení pro vědu i umění, hořel touhou po tom, aby se mohl zalesknouti v záři tvůrčí geniality, vše to mělo však příděch náladového diletantství a jakési těkavosti duševní, jež podlamovala vůli královi a vystupňovala se na sklonku života v skutečnou psychosu.

Fridrich Vilém IV. byl romantik milující působivé gesto a nadšené, zvučné projevy i tam, kde by střízlivá odměřenost zodpovědného slova byla bývala více vhodná. A nenáviděl zejména zplna duše západní konstitucionalism, opřený o zásadu svrchovanosti národa a zosobněný v ústavních listinách, jež přesně určují práva panovníkova i práva těch, kdož jsou volbou povoláni k tomu, aby zastupovali lid. Ústavy takové jevily se novému králi pruskému vůbec jen zruďným plodem rozumářské sofistiky a revoluční bezbožnosti francouzské; viděl v nich jakousi tuhou, papírovou hráz, položenou mezi národ a panovníka, která znemožňuje jejich vřelý, osobní poměr vzájemný. A takový poměr jevil se mu jedině žádoucím, neboť v duchu patriarchálních teorií Hallerových, jež nejlépe odpovídaly jeho mysticko-romantické duši, věřil, že stát pruský jest statek prozřetelností božskou rodu hohenzollerskému svěřený.

Cítil se veskrze panovníkem z vůle boží a jen jí zodpovědným. »Ich und mein Haus, wir wollen dem Herrn dienen,« prohlásil později nepokrytě ve sněmovním shromáždění. Byl úplně proniknut duchem reakce, nikoliv však té skeptické a chladné reakce, jaká vyznačovala metternichovský absolutism; neboť stejně jako liberalism, v němž viděl jen pomíjející nemoc dobovou, nenáviděl i byrokratickou tvářnost, kterou osvěcenská doba Fridricha Velikého státu pruskému byla vtiskla. Vše to jevilo se mu příliš mechanickým a abstraktně umělým a věřil, že ryzí životnost dějinou chová jen křesťansko-germánský stát stavovský. V něm viděl pravou míru svobody, neutlačené ani libovůli panovníkovou ani demagogií; neboť i poddaní měli tu svá práva, ovšem nezaložená na suchých poučkách psané ústavy, nýbrž práva vyplývající z přirozeného vývoje dějinného a posvěcená mravními vztahy, jako byl krásný svazek lenní věrnosti, navzájem poutající pána i vasala, nebo počestné řady městských korporací.

Poměr
k heslům
ústavním.

Romantické
sklony.

Počátek vlády.

Tento romantik, naplněný láskou ke gotice a náladovým zřícením i úctou před posvátným mysteriem křesťanství, měl tedy vládnouti v Prusku a bylo zřejmo, že dříve nebo později se musil střetnouti v tuhém zápase s náladou doby, jež dávno překonala tyto sklony a spěla k cílům zcela jiným. Poznání věci té dostavilo se ovšem teprve znenáhla, neboť na počátku působilo mocně kouzlo osobní vřelosti a výmluvnosti panovníka, tak odchylného od jeho zdržlivého a škrobeného předchůdce. Příznivě působila také amnestie, již při nastoupení udělil politickým vězňům, povolání Dahlmanna a Grimma na universitu berlínskou i Alexandra Humboldta do státní rady. Současně byl ovšem na universitu berlínskou povolán za profesora právní filosofie Julius Stahl, který, ač sám židovského původu, byl na slovo vzatým hlasatelem konservativně-feudálních zásad v nauce o státu a proslul jako zásadní odpůrce všeho liberalismu.

Naděje pak, že by ihned došlo k splnění starého slibu, hledícího k zřízení ústředního sněmu pruského na základě zásad národní reprezentace, byla rovněž schlazena projevy královými při holdovačnických schůzích provinciálních; ale důvěru k novému panovníkovi zesílilo naproti tomu jeho rázné se přihlášení k národnímu citění německému. Toto citění u Fridricha Viléma IV. obracelo ovšem svůj hrot výlučně na západ, nikoliv na východ proti Slovanům. Naopak, vlídnost krále k Polákům znepokojila nemálo cíře Mikuláše I., když Fridrich Vilém IV. projevil ochotu vyhověti některým jejich národním požadavkům v Poznaňsku a osvědčil svůj zájem pro věci slovanské také zřízením stolic slovanského jazykozpytu na universitě ve Vratislavi i Berlíně. Ale proti Francouzům byl král velmi nakvašen a netajil se tím, zvláště když hned na podzim 1840 došlo k povážlivému napětí v politice evropské a vznikla obava, že vláda Thiersova hodlá hledati na Rýně odvetu za porážku, již právě byla utrpěla v otázce egyptské.

Tehdy Fridrich Vilém IV. ujišťoval nejen horlivě, že vojenská pohotovost Pruska bude ochranným štítem celé vlasti německé, nýbrž snažil se Vídeň přiměti k zásadním opravám a pevnějšímu vybudování vojenské organisace spolku německého, která by zaručovala jeho sílu v mezinárodních vztazích a byla francouzské moci trvalou výstrahou. Metternich však dovedl věc provléci tak, že, když pádem Thiersovým okamžitě nebezpečí bylo vskutku zažehnáno, jednání se skončilo pouhým vybudovaním

Vlastenecké citění.

Poměr k Polákům.

Spor s Francií (1840).

váním spolkových pevností Ulmu a Rastattu a bezvýznamnou úpravou inspekce spolkových kontingentů.

Fridrich Vilém IV. pak neměl vůbec potřebné tuhosti, aby stál důsledně za svým plánem tím spíše, že u něho nebylo ani dostatečné jasnosti o tom, jak by pevnějšího ucelení národní jednoty německé vskutku mělo býti dosaženo. Přál si sice, aby Prusku ve věci té připadla úloha vůdčí, nechtěl však nikterak vylučovati držav rakouských z národního svazku, nýbrž, jsa naplněn romantickou úctou k Habsburkům jako někdejší nositelům svaté koruny říšské, neuvědomil si dostatečně, jak nesmiřitelný jest odpor dvora vídeňského proti jakémukoliv vzrůstu hohenzollerské moci v Německu. A rovněž neuvědomoval si dostatečně, že zesílení národní jednoty nebude nikdy docíleno dobrovolnými ústupky dynastií německých, svou plnou suverenitu žárlivě střežících, nýbrž že jim jen mocí je bude možno uložiti. Proti tomu však stála neochvějně jeho, takřka mystická úcta před panovníckou legitimitou, takže se mu jevily přímo zločinem myšlenky, jaké vyslovoval na příklad souvěký radikální básník Jiří Herwegh v písni, kterou vyzíval národ německý, aby si konečně z devětatřiceti drobných hadříků, států a státečků, ušil řádný, purpurový plášť, důstojný své síly.

Vskutku vlastenecké sebevědomí a touha po skutečné jednotě národní hlásila se tehdy v Německu stále silněji, a to nejen v lyrických projevech, jako byla píseň Hoffmanna von Fallersleben »Deutschland, Deutschland über alles«, vzniklá roku 1841, nýbrž i ve střízlivém prostředí života hospodářského.

Průmyslový a obchodní ruch nevyvíjel se v Německu sice v první polovici 19. věku tak rychle jako v sousední Belgii nebo Francii, učinil však i tu zřejmé pokroky. Od sklonku třicátých let vznikají ve státech spolkových první trati železniční, paroplavbou obnovuje se obchodní význam Rýna i měst hansovních, průmysl roste zejména v západních krajích i v Sasku. V poměrech těch pocítovalo se mnohem tíživěji než před tím rozdělení území spolkového na tolikero států i státečků hospodářsky svéprávných, neboť ani německý spolek celní, v němž ostatně chyběly tak důležité státy, jako Hannovera, Oldenbursko, Brunšvík, neukládal svým členům ani společné měny, ani společného práva obchodního nebo směnečného. Od mnoha let hlavním propagátorem jednotné hospodářské politiky německé, naplněné duchem národního sebevědo-

Neujasněnost v národní otázce.

Vzrůst vlasteneckého ruchu.

Hospodářské svízele.

Dr. List.

mi, byl zejména Fr. List, muž smělý a svérázný; jeho plány však nutné nemohly mítí valného úspěchu v prostředí, kde spolková rada frankfurtská na pamětní spis spolku německých obchodníků, Listem založeného, odpověděla, že nezná vůbec obchodníků německých, nýbrž jen saské, pruské, bavorské a tak dále.

Potřeba
jednoty.

To budilo tedy přirozenou touhu po pevnějším sjednocení národním i v kruzích buržoasie, novou podnikavostí kapitalistickou dotčené, v níž počali znenáhla vůdčí úlohu hráti mužové spojující liberalistické smýšlení s vřelým cítěním národním, jako byl na příklad porýnský velkoobchodník David Hansemann. Proto stala se první veliká výstava průmyslová roku 1842 v Mohuči stejně okázalým projevem vlasteneckým, jako bylo současné kladení základního kamene k dostavbě chrámu kolínského, kde Fridrich Vilém IV. měl jednu ze svých působivých řečí, a kde také král vřtemberský mluvil o veliké vlasti německé. Tehdy se roznesla dokonce zpráva, že i arcikníže rakouský Jan, syn vítěze u Ošprů, pronesl slova »Kein Oesterreich, kein Preussen mehr, ein grosses Deutschland, fest wie seine Berge.«

Vlastenecké
projevy.

Pravda to sice nebylo, byl to však význačný ohlas nálady, jež se stále hlasitěji ozývala také na sjezdech učenců rozličných oborů, germanistů i přírodopisců, jež se stávaly jakýmisi přehlídkami duševního výběru národa. Mocným podnětem k vlasteneckým projevům stala se pak i otázka šlesvicko-holštýnská.

Šlesvik
a Holštýn.

Obojí vévodství, Holštýn i Šlesvik, bylo od dávných dob v držení rodu nad Dánskem vládnoucího, státoprávní základ jejich byl však rozličný. Šlesvik býval v raném středověku nejjižnější částí Dánska, kdežto Holštýn se počítal od nepaměti za říšské knížectví německé. V důsledku toho stal se také jen Holštýn, podobně jako Lauenbursko, rovněž králi dánskému náležející, údem spolku německého, Šlesvik nikoliv. Při tom bylo však to i ono vévodství od patnáctého věku navzájem těsně spoutáno smluvním společenstvím a slibem panovníkovým, že zůstanou »up ewig ungedeelt«. Německý jazyk převládl následkem toho úplně i ve veřejném životě šlesvickém, ač tam byla značná menšina dánská.

Vládní řád byl při tom ve všech državách dánské dynastie do roku 1834 téměř úplně absolutistický; teprve tehdy byly zřízeny v Holštýnsku i ve Šlesviku, stejně jako v Jutsku a na ostrovech dánských, nové sně-

míky stavovské s nevelikou pravomocí, které se však rychle staly jevištěm prudkého zápolení národnostního.

Dánská menšina ve Šlesviku začíná se tehdy domáhati svých přirozených práv jazykových na sněmě, u soudů i ve školách, naráží však na neústupnou panovačnost německé šlechty i měšťanstva. To probudilo naopak mocně i v Kodani národní sebevědomí dánské, které, nalézajíc hlavně v universitě čilé středisko, setřásalo vůbec dosavadní závislost na německé vzdělanosti a hledalo spíše oporu u příbuzných kmenů nordických. Tak vznikl, podobně jako vzniklo u nás slovanské cítění, t. zv. skandinavism, směr vytýkající závazek přirozené soudržnosti Dánů, Švédů i Norů, a myšlenka nalezla v mladém pokolení nadšené stoupence tím spíše, že byla zároveň zbarvena liberálními, u jednotlivců až i demokratickými sklony.

Dánské
probuzení.

Skandinavism.

Jádrem hnutí toho stala se zejména národně-liberální strana v Kodani, již se dostalo jména »Eidořanů« proto, že žádala, aby k ochraně dánského živlu před hrozící germanisací celý Šlesvik až k pohraniční říčce Eidoře byl připojen k Jutsku a jeho dosavadní svazek s Holštýnskem přetržen. Starý král dánský, Kristian VIII., neschvaloval toho ovšem, obáváje se, že by se tak jen zesílily odstředivé sklony čistě německého Holštýnska i Lauenburska a usnadnilo po případě jejich úplné odtržení od svazku s korunou dánskou. Proto snažil se raději podporovati převahu dánského živlu ve Šlesviku správním řádem, všechny državy jeho v pevnější celek spínajícím, a pomýšlel na to, aby zřídil pro celou říši jednotný výbor stavovských sněmů v Kodani.

Eidořané.

Německému zájmu bylo však to i ono nebezpečné, i odtržení Šlesviku od Holštýna, i centralism s dánskou převahou; proto rozvinula německá šlechta ve vévodstvích i německá universita v Kielu urputnou agitaci pro zřízení společného sněmu holštýnsko-šlesvického, a jejich zápas nalezl hlučný ohlas i v ostatním Německu. Všude tu zaznívala píseň »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, kterou 1844 složil advokát Chemnitz, a zároveň chytla se německá snaha po trvalém zachování svého vrchprávi ve Šlesviku také dynastických zámínek.

Německá
agitace.

Kristián VIII. měl jediného syna, Fridricha, u něho však nebylo naděje na potomstvo. Proto nejbližší nárok měla králova sestra Charlotta a její děti; ale platnost dědického zákona z roku 1665, jenž připouštěl takovouto ženskou posloupnost, byla jen v Jutsku nesporná. Pro Holštýn

Otázka
nástupnická.

a pro Šlesvik s ním spojený ji německá strana popírala a tvrdila, že ve vévodstvích těch dědické právo po smrti Fridrichově má přejít na nejstarší pobočnou větev rodu královského, sonderbursko-augustenburgskou. Její hlava, vévoda Kristian, žijící jako zámožný velkostatkář ve Šlesviku, byl vskutku odhodlán ve vhodné chvíli uplatnit tento svůj nárok. Na-
proti tomu národní strana v Kodani naléhala na krále, aby včas ztrátě vévodství předešel závazným projevem, a Kristian VIII. uveřejnil oprav-
du v červenci 1846, opíraje se o dobré zdání odborné komise, t. zv. ote-
vřený list, v němž vytýkal, že právo ženské posloupnosti jak v Jutsku, tak ve Šlesviku i Lauenbursku jest nesporné. Jen o některých částech Holštýnska prý jsou v ohledu tom jakési pochybnosti, jeho úsilovnou snahou bude však, zachovati přes to neporušenost celé říše a zabrániti odtržení kterékoliv její části.

Projev ten vzbudil nejen výslovný protest pobočných větví, augusten-
burské i glücksburské, nýbrž také nesmírné rozčilení v celém Německu. Holštýnský sněm troufal si žádati proti svému králi o ochranu spolkovou radu ve Frankfurtě a tato, jsouc zaplavena adresami, v nichž se žádalo, aby vévodství byla »dem nach Einheit strebenden deutschen Vaterland angegliedert«, učinila vskutku snesení na prospěch názorů holštýnských, ovšem poněkud mdlé a vyhybavé.

Tak stala se tato místní otázka důležitou pákou k obecnému rozvíření nacionalismu a oživení veřejného života v Německu. Zároveň s tímto ru-
chem rostl však znovu i zájem o ústavní otázky v jednotlivých státech spolkových, zejména v Prusku.

Tam Fridrich Vilém IV. hned roku 1841 rozšířil poněkud volnost jed-
nání sněmů provinciálních, v otázce hlavní však, hledící k vytvoření ústředního sněmu jakožto zastupitelstva celé říše, nehodlal ustoupiti od svého zásadního hlediska. Roku 1842 shromáždil jen v Berlíně ke krátkému příležitostnému zasedání skupinu delegátů osmi sněmů provinciálních a předložil jim k úvaze několik věcí nevelikého významu, vytý-
kaje výslovně, že nezastupují národu, nýbrž stavovské skupiny, jež je vyslaly.

Veřejné mínění se však již nespokojilo s tímto odbytným. Tisk, jenž znenáhla přece dosahoval větší volnosti, opakoval stále důrazněji svobo-
domyslné požadavky, a k jeho uklidnění naprosto nepřispěla nedůsledná náladovost krále, který na příklad přijal v osobní audienci radikál-

ního básníka Herwegha, v zápětí jej dal však z Pruska potupně vypově-
děti. Rozruch zvyšovaly zároveň i jiné neobratnosti, jako byl proces proti královeckému lékaři Janu Jakobi pro spisek, v němž připomínal králi nutnost, splnití otcův ústavní slib.

Že v této věci jest dlužno přece více učiniti, než dosud se stalo, toho si byl král sám ovšem vědom. Neboť dosavadní důchody státní nestačily pro potřeby nových investic hospodářských, zejména pro stavbu drah, a slavnostní projev Fridricha Viléma III. z roku 1815 znemožňoval zvý-
šení daní a uzavření nových půjček státních bez souhlasu říšského zastu-
pitelstva. Po dlouhém uvažování o tom, jak by smířil své osobní přesvěd-
čení s liberálními požadavky a po dlouhém jednání, do něhož neúnavný Metternich z Vídně znova a znova brzdivě zasáhal, svolal Fridrich Vi-
lém IV. tedy konečně patentem z 3. února 1847 t. zv. spojený sněm pruský.

Bylo to prosté shromáždění všech osmi sněmů provinciálních v jejich dosavadním, stavovském složení, při čemž k nim byla jen připojena jako jakási sněmovna lordů zvláštní kurie panská, vytvořená z královských princů a někdejší říšské šlechty. Než ani na tento sněm Fridrich Vilém IV. nehleděl jako na stálé zařízení státní se zajištěnou, závaznou perio-
dicitou, nýbrž jako na mimořádnou schůzi, jež mu měla přispěti k vyří-
zení nejdůležitějších předloh finančních podobně, jako činily za an-
cien régimu ve Francii generální sněmy stavovské. Trvalým důsledkem jejím měl zůstatí jen jakýsi výbor, sněmem zvolený a nejméně jednou ve čtyřech letech svolávaný k poradním schůzím, a osmičlenná deputace, oprávněná k vyslovení souhlasu se zvláště naléhavými půjčkami státními.

Proti tomuto, vskutku velmi skoupému vyrovnání ústavního závazku ozvaly se však na sněmu, když se v dubnu 1847 v Berlíně opravdu shro-
máždil, hlasy velmi podrážděné; neboť jak z Porýnska tak z Královce přišlo tam mnoho mužů, hlasitě se dovolávajících psané ústavy, která by národu zaručovala pravidelné zastupitelstvo jednotné a řádnou mocí opatřené. Král naproti tomu zatracoval nepokrytě tyto požadavky jako neněmecké se opičení po francouzském konstitucionalismu, jež by nutně vedlo k zhoubné vládě demagogie, a byl v tom podporován skupinou konservativní, z jejíž mluvčích do popředí vystoupil svou neomalenou jadrností zvláště mladý šlechtic braniborský, Otto von Bismarck-Schön-
hausen.

Otevřený list
Kristiana VIII
(červenec
1846).

Odpor
německý.

Ústavní
otázka
v Prusku.

Státní
úvěr.

Spojený
sněm pruský
(1847).

Oposice.

Než většina stála pevně při liberálním hledisku a odmítla odhlasování vládní předlohy úvěrní, takže sněm se skončil ve zřejmém rozladění a bylo zjevno, že takto ústavní otázka v Prusku není uspokojivě rozřešena. Ale nejen v Prusku samém, nýbrž v celém Německu vzbudilo jednání berlínské značný ohlas v kruzích dotčených zájmem o politické otázky, kterých ve čtyřicátých letech valně přibývalo.

Liberalové
a demokrati.

V kruzích těch bylo ovšem, stejně jako v západní Evropě, možno pozorovati stále jasněji dvojí odstín základní, liberální a demokratický. Oba útočí svorně proti absolutistickému režimu, proti byrokratické bohorovnosti, militarismu a výsadám šlechty, v jeho stínu trvajícím; oba dovolávají se zrušení censury i uvolnění práva spolčovacého, odstranění poddanství a přežilých patrimonijních i cechovních řádů; žádají zřízení soudů porotních, oddělení justice od správy, povolení gard občanských, zavedení zodpovědných ministerstev a součinnosti občanstva při zákonodárství a správě. Při tom však byl obraz budoucího státu u těch i oněch naprosto různý.

Program
liberální.

Liberalism, který měl nemálo stoupenců i ve šlechtě, v podstatě však ovládal vzdělané měšťanstvo a úřednictvo, dovolával se především osobní svobody jednotlivce, aby mohl bez přílišného poručnickování vládními orgány činnost svou, duševní i hospodářskou, volně rozvíjeti a podle míry své schopnosti i ve veřejném životě působiti. Takovým plnoprávným jednotlivcem jevil se liberálům však jen občan vzdělaný anebo zámožný, jenž byl s to, aby poznával důsledky svých činů politických a byl si vědom své zodpovědnosti. Nevědomé a často ničivým pudům vydané množství zcela nemajetných nesmí nad touto elitou národa nabýti vrch, nemá-li hynouti kultura a vývoj hospodářský, který prospívá jen za volné soutěže a spolehlivé ochrany soukromého vlastnictví. Proto se liberalism smířoval s censem majetkovým, nesunul příliš vtíravě do popředí hesel lidovládnych a viděl v monarchii, obmezené zárukami psané ústavy, zcela oprávněný útvar.

Snahy
demokrati.

Naproti tomu jevila se táboru demokratickému skutečná rovnost občanská všemocnou panaceou. Nejen bohatí a vzdělaní, nýbrž všichni občané mají na základě obecného práva volebního míti podíl na životě veřejném a veškerá vláda má spočinouti v rukou lidu tak, že jedině dokonalou formou státní se názoru tomu vlastně jevila demokratická republika. Stát neměl pak při tom podle jejich názoru býti jen strážcem

jmění a pohodlí zámožných vrstev, ať šlechtických ať měšťanských, nýbrž měl spěti k tomu, aby i v hospodářském ohledu se stavěl na stranu slabšího. Nikoliv »liberté«, nýbrž »égalité« měla býti jeho hlavním příkazem; proti individualismu, podmíněnému jměním a vzděláním, stál tak sklon k dokonalé nivellisaci společenské, a hluboký rozdíl, který již ve velké revoluci od sebe oddělil umírněné konstitucionalisty a jakobínské radikály, ožil i v polovici 19. století v Německu v plné své příkrosti.

Ostatně také metoda boje dělila od sebe oba tábory. Liberalism pracuje hlavně knihou a časopisem, působí na intelekt; demokratism spoléhá se naproti tomu více na cit a na rozvíření davu demagogickým zvýšením hlasu, neváhá počítati s hospodářskou nespokojeností chudých a slibovati jim rychlé odstranění všech svízelných životních. Sopečný výbuch revoluční jevil se mu nejkratší cestou k cíli a nikoliv klikatá stezka rozličných smírných kompromisů.

Ráz boje.

Při tom jest ovšem třeba vytknouti, že tyto oba tábory bylo v Německu čtyřicátých let možno rozlišiti jen v jejich obecných sklonech; nebyly to ještě nikterak strany pevně vyhraněné a organisované. Takových stran tu vůbec ještě nebylo, neboť obecná vázanost života veřejného jich nepřipouštěla; byly to spíše jen směry a touhy, u jednotlivců namnoze silně podmíněné osobním temperamentem a nejčastěji také nedostí ujasněné, takže takřka všude nacházíme odstíny přechodné a často zcela podivnou směs těch i oněch hesel. Chybělat i nejméně vzdělaným praktická zkušenost a vyškolenost ve věcech života politického. Stránkou pro německé poměry pak zvláště význačnou bylo těsné spojení národní myšlenky, touhy po pevnějším slítí všeho německého živlu v mohutný celek, s tímto úsilím o zásadní změnu státního života v jednotlivých státech spolkových, věc to, která v podobném způsobu, jak víme, také v Itálii se hlásila. A stejně jako tam, bylo nepochybně, že i v Německu vedle umírněného liberalismu radikální směr demokratický má jen mnohem užší základnu a menší počet stoupenců.

Nevyhraněnost
stran.

Vlastním působištěm jeho byly nepříliš veliké kroužky nadšenců, většinou z mladší generace, které přijímaly duševní podněty namnoze z venčí, od emigrantských skupin ztrativších přirozený styk s domácím prostředím, ze Švýcarska Paříže, Bruselu a Londýna. Odtud přicházely ostatně již také první nárazy myšlenek, směřujících k sociálnímu a hospodářskému převratu ve prospěch dělnického proletariátu.

Převaha
liberálů.

Emigrace.

Otázky
sociální.

Byly to ovšem jen nárazy zcela příležitostné, které ještě nenalézaly v Německu samém dosti připravené půdy k náležitému rozvíti. Neboť industrialisace nepokročila tu v čtyřicátých letech dotud tolik jako v západní Evropě a německému prostředí se jevila otázkou ještě mnohem důležitější řádná úprava poměrů venkovských, důsledné odstranění robot, úročních platů a jiných přežitků středověkého poddanství. Sám Karel Marx, když roku 1842 jako vydavatel Rheinische Zeitung stanul v čele nejpokrokovější skupiny opoziční v pruském Porýnsku, ač znal již komunistická hesla souvěká, nehledal v nich ještě své vlastní základy. Počal tak činiti teprve, když se roku 1843 po zastavení svého listu odebral do ciziny a jako vydavatel revue »Deutsch-französische Jahrbücher« v Paříži přišel v přímý styk s ovzduším francouzského socialismu. Byv pak r. 1845 i z Francie spolu se svými radikálními druhy vypo- vězen, poznal také poměry anglického a belgického průmyslu a tu teprve dospěl jeho, Heglovou filosofií vyškolený duch k smělym a pro budoucí vývoj lidstva tak důležitým hlediskům, jimiž se socialismu dostalo theorie, souvěkým sklonům vědeckým odpovídající a svým všelidským heslem důsledného boje třídního mocně působivé.

Marx
v cizině.

Komunistický
manifest
(1847).

Proto nebyl slavný manifest komunistický, v němž Marx a Engels r. 1847 s podivuhodnou přesností shrnuli jádro své nové nauky, nikterak legitimním dítětem souvěkého prostředí německého, nýbrž spíše plodem západoevropského ovzduší, vyrostlého ze vzájemného styku krajně demokratických skupin francouzských, anglických a belgických v t. zv. »Spolku spravedlivých«, který teprve v důsledku manifestu přijal název »Spolku komunistů«. V Německu docházelo tehdy ovšem, zejména v letech neúrody a drahoty, jaká byla leta 1846 a 1847, také již k nejedné bouři dělnické, když nedostatek odbytu, způsobený soutěží vyvinutějšího průmyslu cizího, vedl tu k těžkým krisím, jako byla třeba krise tkalcovské výroby ve Slezsku. Bouře ty měly však ráz spíše jen náhodný a nebyly výsledky pevné organizace dělnictva, jejíž zárodky se tu teprve nesměle hlásily v některých velkých městech.

Radikální
strana
a dělnictvo.

Soudobý radikalism německý šnořil se při tom ovšem přes to podle francouzských vzorů ochotně i hesly hospodářského převratu a okázalým recitováním veršů, myšlenkami těmi podnícených, jako byla Freiligrathova sbírka »Ça ira«, ve Švýcarsku 1846 tištěná a brzký výbuch sociální revoluce věštící; byloť na snadě, že zjevná nespokojenost a snadná

vznětlivost chudých vrstev dělnických bude velmi mocnou pákou při revolučním díle. Proto se snažili mnozí stoupenci hnutí demokratického vcházeti ve styk s těmito vrstvami, vše to byly však jen ojedinělé zjevy, a sami radikálové se klamali jen výjimkou o jejich nevalném dosahu.

V podrobnostech ukazoval v ohledu tom ovšem vývoj téměř každého státečku německého svérázné rysy. V Sasku užila roku 1845 na příklad radikální skupina, v jejímž čele stál bodrý demagog Robert Blum, k pozdvižení bouřlivé nespokojenosti obyvatelstva také některých otázek církevních, jako byl odpor proti jesuitskému utramontanství, i v Německu půdy nabývajícímu, a hesla t. zv. německého katolicismu, od Říma k národní emancipaci spějícího, které tehdy nabylo v Sasku chvilkového úspěchu. Rovněž došlo roku 1847 v Mnichově k hlučným demonstracím. Jejich původem byla sice srážka mocné strany klerikální a universitního studentstva s královou favoritkou, ukázaly však zároveň, jak povážlivě napětí tu jest proti dvorské vládě Ludvíka I. Největší význam ideový měly spory politické ve sněmu badenském.

Tam se zračil zvláště jasně programový rozpor mezi liberály, vedenými Rotteckem, Welckerem a mannheimským knihkupcem Bassermanem, a radikálními demokraty, v jejichž čele stanul syn ruského emigranta Gustav Struve a Karel Hecker, čirý republikán, dotčený ideami francouzského socialismu. Strana ta, nalézající hlavní oporu v kraji u jezera Bodamského, kde pohraniční styk se Švýcarskem i Francií byl nejživější, kacěřovala bouřlivě liberály pro jejich spokojování se s některými, menšími ústupky vládními a netajila se se svými nadějemi v brzké, úplné shroucení dosavadních vládních systémů v Evropě vůbec.

Spory měly značný ohlas v celém západním Německu a zbarvovaly tu význačně zájem o věci veřejné, který rostl zároveň i vlasteneckými podněty, jako byla otázka šlesvicko-holštýnská, i ozvěnou vzrušujících událostí v blízké cizině, jako byla haličská revolta roku 1846, vzbu- zující všude nové nadšení pro trpící Poláky, a zápas svobodomyšlného Švýcarska se »Sonderbundem«.

Zvláště tato poslední událost, jež se skončila tak dokonalou porážkou směru zpátečnického, působila mocně na německém jihu zcela v duchu veršů Freiligrathových, slibujících, že výstřely z výšin švýcarských uvedou v nezadržitelný pohyb lavinu, jež zdrtí konečně všechny tvrze reakce a zlomí okovy národů. Vědomí, že rozhodný zápas jest snad

Sasko.

Bavorsko.

Badensko.

Vlivy zvenčí.

Freiligrath.

již i jinde vskutku přede dveřmi, šířilo se tu obecně a přípravy té i oné strany k němu stávaly se stále zřejmějšími.

Schůze
offenburská
(září 1847).

Tak se sešli v září 1847 v badenském Offenburce předáci jihoněmeckého radikalismu v počtu několika set pod vedením Heckerovým a shodli se tu o postupu k vybudování budoucího svobodného Německa. Žadajíce především rychlého svolání všenněmeckého národního shromáždění ústavodárného, nevyslovovali se sice ještě nepokrytě pro republiku, vztyčovali však ideál státu tak demokratický, že se jevil vůbec těžko slučitelný s monarchickými tradicemi. Naproti tomu byli předáci jihoněmecké strany liberální, kteří se v říjnu 1847 rovněž sešli v Heppenheimu, shodni v tom, že jednoty národní bude nejspíše možno dosíci se zachováním rozličných vládnoucích dynastií ve státě spolkovém v čele s panovníkem a se společným sborem zákonodárným. Rozpor mezi nimi byl však o to, měli se již předem hleděti na krále pruského jako na nejvhodnějšího nápadníka této vladařské moci ústřední, a bylo-li by v tom případě snad možno užítí německého spolku celního, Pruskem vytvořeného, za základ jednání, či měli se spíše naléhati na to, aby k spolkové radě frankfurtské byli co nejdříve prostě přidruženi volení zástupcové jednotlivých států spolkových.

Schůze
heppenheimská
(říjen 1847).

Liberální
návrhy
(leden 1848).

V tomto posledním smyslu učinil na začátku února 1848 poslanec Bassermann pilný návrh v dolní sněmovně badenské, kdežto v Hessen-Darmstadtsku liberální předák Jindřich sv. pán z Gagern jej současně doplnil požadavkem, aby v čelo spolku německého byl postaven zatímni správce se zodpovědným ministerstvem. Tak stalo se vedle hlasitého volání po rozmnožení ústavních svobod v jednotlivých státech spolkových také svolání společného parlamentu německého a zřízení zatímni vlády ústřední hlavním programovým bodem strany liberální ve chvíli, kdy lednová revoluce sicilská rozpoutala v Itálii mocné hnutí ústavní i národní a v zápětí na to i z Francie přišla neočekávaná zvěst o pádu vlády Ludvíka Filipa. Tato zpráva zejména způsobila, že napětí, v Německu v posledních letech stále stoupající, náhle protrhlo všechny hráze a uvolnilo síly jimi dotud spoutané.

* *
*

Vylíčení názorné průběh revoluce roku 1848 v Německu není snadno, neboť tam nebylo jednotného ohniska, jaké měla revoluce francouzská v Paříži. Zcela bezprostředně působil především vzor francouzský v menších státech německého západu a jihu. V Badensku na příklad stačila jediná velká manifestace 27. února k tomu, aby zastrašený velkovévoda povolil takřka ve všem. Přijal i nové ministerstvo, složené z liberálních předáků, a jmenoval jejich vůdce, Welckera, badenským zástupcem u spolkové rady. A podobné kapitulace dynastií před nátlakem ulice následovaly v nejbližších dnech ve většině jiných drobných residencí.

Revoluce
v Badensku.

Skoro všeho, oč strana liberální v předchozích desetiletí bojovala, dostává se jí nyní takřka bez smlouvání, neboť panovníci ustupovali o překot, byvše zachvácení jakýmsi panickým strachem. Nebáli se ovšem tolik hlučných projevů liberálního měšťanstva, jako rozvášnění chudého lidu, jenž byl zlou zimou toho roku, mimořádnou drahotou i nezaměstnaností neobyčejně podrážděn. A rozšířila se také zpráva, že francouzští republikáni se chystají k vpádu do německého Porýnska, aby přispěli na pomoc tamním radikálům. »Leželi jsme všichni naráz na břiše«; tak charakterisoval souvěký panovník neočekávaný obrat, kdežto jiný německý kníže vytkl uštěpačně, že byli tehdy nuceni svým národům slibovati vše možné, »téměř i záruky dobrého zdraví a dlouhého věku«.

Její úspěch
v drobných
státech.

Při tom byl převrat nemálo usnadněn také tím, že se svobodomyšlnými požadavky souhlasila i většina úřednictva státního a podporovala jejich postup. Proto provázel snadná a nekrvavá vítězství bezmezný optimismus a jásavá nálada ve většině států spolkových. Všude se stkvěly národní kokardy, leskly nové uniformy občanské gardy a pevná důvěra provázela také náběhy směřující k bezodkladnému řešení otázky národní.

Jásavá
nálada.

Ve věci té střetly se ovšem ihned snahy strany umírněné s nedočkavostí tábora radikálního. V Heidelberce došlo 5. března ke schůzce jednapadesáti politických předáků z rozličných států západoněmeckých, na níž Hecker a Struve se netajili nikterak se svým úmyslem, zbudovati především všenněmeckou, federativní a demokratickou republiku, kdežto většina ostatních účastníků viděla svůj cíl spíše v dědičném císařství německém. Rozpor překlenulo posléze rozhodnutí, že zvláštní, sedmičlenný výbor má svolati na konec března do Frankfurtu mnohem početnější schůzku vynikajících mužů německých, jež by provedla pří-

Schůze
heidelberská
(5. března
1848).

pravy k řádné volbě národního shromáždění ústavodárného pro celou oblast spolkovou.

Toto heidelberské usnesení bylo ovšem pouhý návrh samozvané skupiny vlastenecké bez úředního oprávnění a šlo o to, jak se ve věci té zachovají vládnoucí panovníci, tím spíše, že se zároveň i s jiných stran staly pozoruhodné podněty k nové úpravě spolkového řádu.

Spolková rada frankfurtská, jejíž složení se bylo ovšem v posledních dnech valně změnilo a která, odvolavši konečně dosud platná obmezení svobody tiskové, přijala národní barvy všeneckeé, vyzvala totiž 10. března vlády spolkové, aby se shodly na volbě 17 mužů, požívajících veřejné důvěry, kteří měli spolu s ní uvážiti, čeho by bylo především třeba k náležitému vybudování německého spolku. Zároveň došlo však na podnět bratří Jindřicha a Maxa Gagernů, kteří nabyli právě rozhodujícího vlivu ve velkovévodství hesenském a v Nasavsku, k pokusu těchto dvou dvorů a s nimi spojeného krále virtemberského o bezodkladnou dohodu vůdčích panovníků německých směřující k tomu, aby se král pruský za určitých podmínek stal ihned jako dědičný císař hlavou německého spolku. Max Gagern měl navštívit proto ostatní dvory německé, jednati s nimi o věci té a smluviti ji pak i se samým Fridrichem Vilémem IV.

To byla myšlenka veliké váhy, jež znamenala zřejmý odklon od dosavadního těsného spojení knížat jihoněmeckých s Vídní; šlo však především o to, jak se k ní postaví dvůr vídeňský a berlínský.

Hned jakmile revoluce v Paříži zvítězila, vyslal Fridrich Vilém IV. svého zvláštního důvěrníka, generála Radowitze, do Vídně, aby sjednal s Rakouskem společný postup k zajištění obrany území německého proti Francouzům, kdyby toho bylo potřebí. Zároveň měl generál jednati také o otázce nové, rychlé úpravy řádů spolkových, o jejíž nutnosti pruský král již před tím se byl snažil rakouského kancléře přesvědčiti. Než Metternich přistoupil, a to teprve po delším jednání, 10. března jen na to, aby Rakousko a Prusko společně pozvaly na 25. března do Drážďan vlády spolkové k ministerským konferencím o těchto věcech. Neměl totiž zatím příliš vážných obav z revolučního hnutí a nepomýšlel na rozhodný ústup před ním přes to, že se hlásilo i v rakouských zemích. Neboť v Bratislavě na sněmu uherském hned na počátku března Ludvík Kossuth rozpoutal bouřlivé volání po zřízení samostatného, ústavního

ministerstva, jež by bylo výrazem svobodného státu uherského, nepodléhajícího Vídní a sloužícího národní myšlence maďarské. Zároveň vzrůstal se i v Praze povážlivý ruch, směřující k vymáhání svobod občanských a ústupků v otázce národní i státoprávní, který 11. března na veřejné schůzi měšťanstva dospěl k formulaci petice určené císaři. Velmi napiaté byly ostatně i poměry také v samé Vídní. Byloť ve státní konferenci postavení kancléřovo tehdy již značně ořeseno soupeřstvím některých jejích členů a intrikami rázné arcikněžny Zofie, manželky nejstaršího bratra císařova, jež byla názoru, že systém Metternichův vede stát k úpadku a že jest třeba vyjíti aspoň poněkud vstříc liberálnímu hnutí. Hnutí to nalézalo stoupence i v nejvyšší byrokracii vídeňské a ohniskem jeho byl »Juridisch-politischer Leseverein«, v němž mužové, jako byl známý advokát Alexander Bach, stále důrazněji se vyslovovali proti vládnoucímu režimu a nalézali hlučnou ozvěnu zejména ve studentstvu. Obecná nálada v městě byla vůbec rozvířena očekáváním velikých převratů a poplašnými slechy. Proto, když se 13. března ve Vídní sešli dolnorakouští stavové, přiměl je nátlak veřejného mínění k tomu, aby přednesli císaři korporativně žádost za uvolnění tisku a zřízení národní representace. Zároveň vedlo však obecné napětí ke krvavé srážce vojska s lidem a studentstvem, která naplnila celé město divokým poplachem. V rozličných čtvrtích došlo k hlučným projevům, při nichž předměstské dělnictvo začalo rabovati, a tu netroufala si státní rada zjednati rázně pořádek vojskem, nýbrž rozhodla se vykoupiti klid prohlášením svobody tisku, povolením občanské gardy i ozbrojením studentstva a konečně i odstoupením Metternichovým.

S neočekávaným pádem vůdčího státníka padl však, podobně jako v Paříži s Guizotem, i veškeren dosavadní způsob vládní. Neboť po krátkém váhání, kdy se pomýšlelo na to, aby knížeti Windischgrätzovi jako vojenskému diktátoru byl přece dán úkol, silou zbraní zjednati v městě pořádek, došlo rychle k dalším ústupkům. Císařský manifest z 15. března sliboval zejména slavnostně, že budou do Vídně povoláni zástupcové stavovských sněmů k vypracování nové »konstituce vlasti«. Slib ten byl sice přijat v celé říši s nesmírným jásotem, otevřel však dvěře mnohem smělejšími požadavkům, důrazně pronášeným jak ve Vídní samé, tak v Uhrách i v ostatních zemích habsburských. Dvůr císařský pak, který propadl naprostému zmatku, octl se v neobyčejně

Rozruch
v mocnářství
rakouském.

Vídeňské
bouře
13. března.

Pád
Metternichův.

Slib ústavní
(15. března).

Ústup rady
spolkové.

Návrh
Gagernův.

Poslání
Radowitzovo
do Vídně.

Optimism
Metternichův.

Krise
rakouská.

těžkém postavení také tím, že v severní Itálii zprávy o událostech vídeňských vedly k nepokryté revoluci a pozdvižení téměř celého poloostrova proti Rakousku, což připoutalo k sobě jádro vojenských sil říše. Ve chvíli, kdy starý Metternich jako symbol poražené minulosti byl nucen před obecným rozhořčením hledati útulek v Anglii, bylo zjevno, že moc dynastie habsburské, dotud hlavní opora absolutismu ve střední Evropě, jest ohrožena v podstatě své bytosti a že na její činné zakročení v Německu nelze zatím pomýšleti.

Hnutí
v Prusku.

Tím více záleželo na tom, odolá-li druhá velmoc spolková, Prusko, revolučnímu nárazu. Také tam se ozývaly hlučné projevy obecného vzrušení a rozvlnil příval petic, žádajících ústavních svobod a změny dosavadního způsobu vlády. Zejména v Berlíně vedli si útočně rozliční mluvčí liberálního směru i vášniví demagogové, moc vládní mohla se tu však opírat o mnohem spolehlivější stroj úřednický než v Rakousku a zejména o četnější vojsko, naprosto podléhající řízné disciplině šlechtických důstojníků. Vskutku nepomýšlel Fridrich Vilém IV. nikterak na podobnou kapitulaci před veřejným míněním, k jaké došlo v menších státech spolkových, a odmítal rozhodně i hlasy některých svých rádců, kteří vytýkali, že Prusko, bez prodlení změněné ve stát ústavní, by mohlo nyní spíše než kdy jindy na sebe strhnouti vedení ve spolku německém a zvětšiti svou skutečnou moc. Takové sobecké užití nesnází ostatních dvorů zdálo se romantickému králi bídým hříchem proti duchu legitimacy; byl naopak ochoten podepřítí ochotně vojenskou mocí pruskou slabší panovníky německé, kdyby jím hrozilo skutečné nebezpečí se strany radikálů. Při tom ho však přece lákalo pomýšlení, že by bylo možno v rozbourené době utužiti národní jednotu a zjednati Prusku vůdčí úlohu.

Nálada
Fridricha
Viléma IV.

Jeho
kolísavost.

Tím nabývalo jednání jeho od počátku ráz trapné kolísavosti a ráz ten měla i jeho opatření k dosažení klidu v hlavním městě pruském. Neboť, ač vskutku nemínil ustoupiti v kusech podstatných, váhal i on s užitím vojenské moci proti rostoucí bouři a snažil se uklidňovati veřejné rozčilení v Berlíně menšími, postupnými ústupky.

Tak uvolnil poněkud censuru a prohlásil, že upouští od dosavadního svého odporu proti pravidelnému svolávání spojeného sněmu; vydal pak dokonce, když se demonstrace stupňovaly k drobným pouličním srážkám lidu s vojskem, 18. března zvučnou proklamaci, kterou svolával tento

spojený sněm k novému zasedání na počátek dubna a sliboval, že se na něm bude jednati o »konstituční ústavě pruské«, ježto jest prý úmyslem královým v dohodě s ostatními vládami změnití spolek německý ve skutečný stát spolkový, s ústřední reprezentací, složenou ze zástupců sněmů jednotlivých států spolkových.

To byly sice ústupky dosti zdrženlivé ve srovnání s obecným voláním po bezodkladném prohlášení konstituce a svolání všennárodního shromáždění ústavodárného v duchu heidelberské porady; vzbudily však přece v Berlíně radostný rozruch a projevy nadšení. Nahodilá panika, jež vypukla v davu shromážděném před královským palácem, vedla však náhle k úplné změně této nálady, k pokřiku, že vojenská strana chystá zradu; odpoledne 18. března chopil se proto ve vnitřním městě berlínském lid zbraní a dal se do stavby barikád.

Vojsko zakročilo proti tomu a po dosti krvavém boji zůstalo opravdu pánem ulic, takže revoltu bylo možno míti za překonanou. Ale nervosní král nedovedl vésti si důsledně. V nevhodnou chvíli 19. března odvolal pluky z dobytých posic, doufaje, že tak urychlí ukliďnění města; při tom však vrchní velitel, pokořený královým rozkazem, z neobratnosti nebo schválně, odvedl také od zámku ochranné čety a umožnil tak rozkvašenému davu, aby tam pronikl. Obratem ruky z vítěze stává se dvůr poraženým a Fridrich Vilém IV. zajatcem svých poddaných. Byl nucen naříditi odchod vojska vůbec z města a svoliti k utvoření národní gardy; jeho bratr a nástupce Vilém, v němž měšťanstvo vidělo hlavu nenáviděné vojenské strany, byl nucen utéci se, podobně jako Metternich, dokonce až do Anglie.

Také v Prusku zvítězila tedy revoluce a králi osobně trpce pokořenému nebylo již možno zastaviti se na šikmé ploše ústupků, jeho vnitřnímu přesvědčení naprosto odporujících. Byl nucen zejména slíbiti, že se spojený sněm sejde jen k tomu, aby vypsál obecné volby do národního shromáždění, které dá Prusku novou, svobodomyšlnou ústavu, a nadto se mu zdálo nutným svěřiti vládu novému ministerstvu, v němž vůdčí místo zaujímali proti vši tradici pruské dva liberální porýnští obchodníci, David Hansemann a Ludolf Camphausen. Fridrich Vilém IV. měl však za to, že se musí zároveň znova vysloviti i o otázce národní, a učinil tak způsobem sice okázalým, ale velmi neurčitým. Při osobní projížďce uklidňujícím se městem 21. března ozdobil se totiž velkoněmeckou triko-

Bouře
v Berlíně.

Vítězství
revoluce
(19. března).

Ústupky
královy.

lorou a vydal zároveň podivné provolání »An mein Volk und die deutsche Nation«, kde ohlašoval, že jest ochoten ve dnech nebezpečí vzíti vedení národa německého do svých rukou a pečovati o vytvoření jednotného, byť ne jednotvárného Německa.

Jeho národní
projev
(21. března).

Zvláště konečná slova této proklamace »Preussen geht fortan in Deutschland auf«, byla s to, aby vzbudila domněni, že král má již zcela určité plány dalekého dosahu. Vskutku tomu tak nebylo. Fridrich Vilém IV. podlehl spíše jen potřebě zvučného projevu a nepřistoupil ani na podněty, jež mu 23. března přednesl Max Gagern.

Gagern
v Berlíně.

Ten byl zatím vskutku navštívil většinu dvorů německých a získal aspoň některé z nich opravdu pro to, aby králi pruskému nabídly korunu císařskou. Fridrich Vilém IV. mínil však, že by nebylo loyální vůči Habsburkům, kdyby přijal důstojnost zrozenou ze chvíle obecné tísně panujících rodů, a odmítl nabídku tím spíše, že Gagern ji spojoval s těžkou podmínkou. Tvrdil totiž, že důvěru veřejného mínění německého nový císař získá jen, když se okázale zřekne přátelství s cářem ruským a zajistí Polákům svou pomoc k obnově jejich svobody. Fridrich Vilém IV. naopak viděl v cáři Mikuláši jediného, zcela spolehlivého přítele a pouhá možnost, že by měl proti němu bojovat ve službách nenáviděných hesel revolučních, ho naplňovala oškřivostí. Ostatně však, i kdyby býval nabídku Gagernovu přijal, byla by asi sotva věc dospěla k zdárnému konci. Neboť veřejné mínění v jižním Německu, z Vídně obratně popichované, vyslovovalo se právě tehdy velmi odmítavě o pruském králi, jako o despotovi potřísněném krví pouličních bojů berlínských.

Nálada proti
Prusku.

Tak ztroskotalo úplně jednání Gagernovo a výsledek byl, že v obecném zmatku křížících se událostí a jednání nedošlo vůbec k určité dohodě panovníků spolkových o tom, co by bylo podniknouti k uspokojení obecného volání po národním státu německém. Došlo jen k tomu, že spolková rada ve Frankfurtě byla s jejich souhlasem zesílena o poradní sbor 17 důvěrníků, mezi nimiž byli mužové veliké vážnosti, jako Dahlmann, Bassermann, starý básník Uhland, Jindřich Gagern. Jejich porady a opatrné návrhy byly však v zápětí úplně zastíněny mnohem hlučnějším shromážděním, rovněž do Frankfurtu svolaným.

Nerozhodnost
vlád.

Frankfurtský
»Vor-
parlament«
(31. března).

K vyzvání samozvaného výboru, v Heidelbergu zvoleného, sjelo se totiž 31. března ve Frankfurtě opravdu na 500 zástupců rozličných krajů

německých ke schůzce, již se později dostalo názvu »Frankfurter Vorparlament«. Bylo to shromáždění velmi pestré; vedle poslanců z rozličných sněmů zasedali v něm purkmistři větších měst německých i čelní předáci vědy a publicistiky národní. Převahu mělo sice Německo jižní, bylo tam však i 141 Prusáků; ze zemí rakouských přišli ovšem jen dva zástupci.

Také v tomto shromáždění srazili se ihned demokraté s liberály. Jsouce opření o úspěch revoluce ve Vídni i v Berlíně, žádali demokraté, aby se shromáždění ustavilo ihned jako trvalé zastupitelstvo národní a připravilo federativní republiku německou. Liberálové však, kterých bylo mnohem více, byli si vědomi nedostatku právní legitimace sjezdu k takovému jednání a nechtěli nadto hledati zjevného nepřítelství s vládnoucími dynastiemi. Proto zůstali na tom, že řádný národní sněm ústavodárný má vzejíti teprve z voleb, jež by vlády samy vypsalý tak, aby na každých 50 tisíc obyvatel přišel poslanec. Voliti mělo veškeré dospělé mužské obyvatelstvo dosavadních spolkových území, mimo to však také Šlesvik a Prusy Západní i Východní, dosud do svazku spolkového nepojaté, a rovněž z Poznaňska měla býti zastoupena aspoň německá menšina. I toto usnesení bylo v podstatě své ovšem revoluční, ale zastrašená spolková rada legalisovala je dodatečně 7. dubna tím, že vyzvala opravdu vlády spolkové, aby vypsalý volby ústavodárné podle návrhu »Vorparlamentu«, jenž se byl zatím již rozešel, zanecháváje ve Frankfurtu jen padesátičlenný výbor přípravný.

Volby do
nár. shromáždění.

Radikálové jihoněmečtí se ovšem tomu nemínili podrobiti. Vědouce dobře, že v řádných volbách většiny nedosáhnou, rozhodli se strhnouti na sebe moc zbraní a násilím. Doufali totiž, že s nimi půjde nižší lid, zejména poddanský, který opravdu v rozličných končinách jižního Německa užil uvolnění řádů veřejných k útokům na své dosavadní vrchnosti, ničil patrimoniální úřady, osoboval si výhružně právo honitby a jiné svobody. Hecker a Struve, jsouce podporováni některými emigranty švýcarskými, pozdvihli tedy 12. dubna v Kostnici prapor povstání, vyzívající německý lid, aby svrhl své panovníky a dal si zatímni, republikánské vlády. Nápodobení vzoru francouzského mělo býti dokonalé a marné byly varovné hlasy umírněných vlastenců proti tomu.

Demokratické
povstání
(duben 1848).

Povstání skončilo se ovšem s naprostým neúspěchem, neboť zámožnější měšťanstvo, vidouc, že spěje k ohrožení všeho řádu společenského,

Jeho porážka.

odmítlo je podporovati, a badenské, virtemberské i hesenské pluky porazily povstalce v několika dnech na hlavu. A rovněž byla rozprášena i četa dobrovolníků, kterou dodatečně povstalcům na pomoc přivedl básník Herwegh z Francie. Bylo zjevno, že ani republikánské, ani proletářské hnutí v Německu nemá dostatečné základny; vzdělané třídy odusuzovaly vesměs zbrklý čin a neúspěch jeho dodal opět větší sebedůvěru vládnoucím dynastiím.

Poznaňsko.

Zároveň mělo vojsko i na jiné straně příležitost osvědčiti svou spolehlivost. V Poznaňsku byla pruskou vládou 26. dubna určena demarkační čára, dělící čistě polskou část kraje od území více Němci osídleného, jež mělo voliti do národního shromáždění. Poláci postavili se však proti tomu pod vedením Mieroslawského a jiných, kdož již roku 1846 pro povstání byli zatčeni a nyní svobody dosáhli. Spoléhající na německé radikály, kteří tvrdili, že obnovení někdejšího Polska jest příkazem německé cti, začali se vojensky organisovati a vznikly z toho krvavé srážky s německými menšinami. Pruský sbor vojenský zakročil však na počátku května rázně proti tomu a odňal Polákům naději, že by pro ně opravdu nastávala přízní německého národa nová doba svobody. Toto vojenské zakročení na východních hranicích bylo tedy rovněž prohrou pro radikální tábor, a ochota, kterou jevil vůči polským požadavkům, jej jen kompromitovala v očích většiny, rychle se odvracející od polonofilské nálady.

V popředí obecného zájmu stanuly ve chvíli té však především volby do všennárodního sněmu ústavodárného, které opravdu ve všech státech spolkových byly prováděny. Někde ovšem s nesnázemi. Tak tomu bylo zejména v Rakousku, kde teprve tehdy plný dosah převratu se počal jeviti.

*

Rakouská krise.

Absolutism padl v říši habsburské nápadně lehce, takřka jediným nárazem a bez značného prolití krve. Tím těžší byla však otázka, co bude dále, neboť revolucí se stalo takřka trvání státu rakouského pochybným. Monarchie habsburská byla zasažena krisí horší všech krisí předchozích, neboť tentokráte nepřicházelo nebezpečí zvenčí jako v době Marie Terezie nebo za Napoleona I.; vyvěralo nyní ze samého nitra státu, jehož poměry byly zcela rozličné od poměrů většiny ostatních

státních útvarů evropských. Při revolučním hnutí v říši habsburské nešlo jen o nové určení poměru jednotlivce nebo skupin společenských k vládě, dosud ve státě všemocné, o obvyklé otázky ústavní a sociální, jejichž rozřešením se mělo říši dostatí nového rázu. Zde byl vůdčím problémem poměr celých národů ke státu od té chvíle, co vedle požadavku rovnosti jednotlivých občanů před zákonem, se zdvihl i požadavek vzájemné rovnosti kmenové a odpor proti tomu, aby jeden národ měl výhody a druhé nesly jen břemena státu.

Habsburská monarchie měla dosud jediný spolehlivý tmel, vízící jí v jedno, totiž dynastii a její patriarchálně-absolutistickou moc. I byla otázka, naleznou-li se včas náhrada, když březnovým hnutím tato moc dynastie byla ve své hloubi otřesena a uvolněné citění národní počalo jako výbušná látka ohrožovati soudržnost celé budovy, jsouc při tom zesilováno i revindikacemi dějinného práva jednotlivých korun a zemí proti dosavadnímu panství Vídně.

Vedle Vlachů, vládu rodu habsburského zásadně a úplně setřásajících, zabušili na vrata tohoto vídeňského centralismu nejdůrazněji Maďaři. Pod strhujícím vlivem Kossuthovým usnesl se sněm uherský hned v březnu 1848 na zákonech, jimiž se poměr koruny sv. Štěpána k ostatním držávám habsburským stával takřka pouhou osobní unií a království uherské se měnilo ve stát ústavní podle vzoru západoevropského, řízený ministerstvem, sněmu zodpovědným. Tento sněm pak neměl býti již pouhou schůzkou delegátů, určených k tomu v jednotlivých stolicích houfcem drobné a vyšší šlechty, nýbrž měl býti výrazem národní vůle, projevené obecným právem volebním. Neboť rovnost všech občanů před zákonem a zrušení poddanství, svoboda tisku a zřízení soudů porotních, vše to bylo na sněmu bratislavském takřka jediným náběhem vybojováno liberální levicí, která věřila, že může naráz změnití staré, feudální království v novodobý stát egaliterní.

Rovnost ta měla míti ovšem své meze v národnostních výsadách; jen Maďar stával se vskutku plnoprávným občanem, neboť ostatním národnostem bylo se podrobiti naprostému panství maďarštiny jako jazyka státního. Výslovné uznání těchto všech svých nálezů zástupcové uherského sněmu vymáhali pak ve Vídni s bouřlivou rázností a pohrůzkami tak nepokrytými, že dvůr císařský po některých odkladech před nimi úplně kapituloval a císař Ferdinand sám se odebral do Uher,

Národní problém Rakousku.

Požadavky sněmu uherského.

Maďarský nacionalism.

Kapitulace dvora (11. dubna).

aby tam 11. dubna slavnostním potvrzením nových, základních zákonů inauguroval nové období v dějinách uherského státu.

Při tom nebylo nikterak přesně vytčeno, jaký bude poměr státu toho k ostatním držávám panujícího rodu, ani jaké příspěvky mu bude dávat na společné cíle dynastické politiky habsburské. Za to věděl dvůr císařský již tehdy dobře, že snaha Maďarů po úplném soustředění vládní moci v Pešti a zajištění národně jednotného rázu státu uherského naráží na prudký odpor ostatních národů, osídlených v oblasti koruny sv. Štěpána. Viděl, že rumunský živel nese těžce úplné splnutí Sedmihrad s královstvím, že Slováci i Rusové Karpatští připínají k velikým převratům dobovým své národní touhy a že zejména těžký spor zraje mezi maďarskou panovačností a kmeny jihoslovanskými. Neboť Srbům jihoslovanským, jakmile vystoupili s podnětem, aby z krajů, v nichž měli většinu, zejména ze Srjemska, Banátu Temešského, Báčky a Baráně, byla vytvořena samosprávná vojvodina, odpověděl Kossuth již na sklonku března nadutě, že jen s mečem v ruce mohou dosáhnouti takového porušení jednotné státní ideje uherské, a zcela podobné odpovědi dostalo se i zástupcům sněmu záhřebského, který v Pešti pohrdlivě označili za pouhou »provinciální kongregaci«.

Ani ti, ani oni se ovšem nedali zastrašiti, aby neužili obecného rozruchu k zajištění svých národních i státoprávních požadavků. Zejména illyrské hnutí se přihlásilo v Záhřebě s náležitým důrazem. Na sněmu tu převládla úplně strana, která věřila, že přišla chvíle k vytvoření troj-jediného království, jež by inkorporací Dalmacie i vojenské hranice a vůbec přiřčením všech krajů charvatského jazyka k Charvatsku a Slavonii vzrostlo na značný útvar se zvláštní vládou a sněmem, stíh-
davě svolávaným do Záhřebe, Sisku, Rjcky a Zadru, který by měl těsné spojení se srbskou vojvodinou a v budoucnosti značnou přitažlivost i pro Slovany, dosud pod tureckým jhem trvajících. Vidouce přirozeného nepřítele v Pešti, obraceli se Charvaté pak zároveň do Vídně, aby na-
byli přímého doteku s dynastií. V čelo jejich se vsunul hraničářský plukovník Josef Jelačić, vlastenec illyrský také básnický činný, jehož sněm byl si zvolil za bána, a Jelačić dosáhl opravdu toho, že byl v této důstojnosti přes hlavu nové, tehdy ještě nepotvrzené vlády uherské císařem potvrzen.

Z toho všeho bylo zjevno, že národní otázka v uherské části monarchie způsobí vážné překážky tomu, aby Kossuthův program státu uherského jako pevně soustředěného a Maďary ovládaného celku hladce byl uskutečněn. Než týž zjev přihlásil se i ve většině ostatních zemí habsburských; všude tu dodávala národnostní otázka vlastní dynamiku revolučnímu ruchu a zbarvovala ho význačně. V Haliči vedle Poláků, které myšlenka obnovení státu polského namnoze tiskla ven z rámce monarchie podobně jako Vlchy, hlásili se o svéprávnost i Rusíni, kte-
rých se proto snažil zejména místodržitel haličský, hrabě František Stadion, užiti za oporu proti polskému radikalismu. V alpských zemích vznikla zase u vlastenců slovinských myšlenka, vytvořiti nové »slovinské království«, spojením v jedno těch částí rozličných provincií, v nichž slovinský jazyk převládal. Ten i onen živel žádal tedy zásadní pře-
stavby dosavadních zemí korunních podle hlediska přirozeného práva národnostního. Složitější byla věc u Čechů, jejichž druhé, slavnostní poselstvo, vedené mladým F. L. Riegrem, 2. dubna vystoupilo ve Vídni s požadavky, v Praze 29. března stanovenými.

Stanovisko Čechů nebylo snadné. Podobně jako Uhři měli za sebou velikou minulost státu českého, v němž byli většinou a jehož právní osobnost byla sice Vídní otřesena, nikoliv však povalena. Než stavovská společnost šlechty české, jež zosobňovala především toto historické právo a v nedávných letech proti centralismu vídeňskému aspoň z části se byla postavila na jeho obranu, nebyla národnímu citění českému tak blízká, jako šlechta uherská citění maďarskému. Byla většinou zněm-
čilá a její boj proti Vídni splýval příliš za jedno s obranou přežilých »feudálních« prerogativ, které budily odpor nebo posměch liberálního názoru; nemohla proto v revolučním rozruchu vésti národ český, který měl hlavní základnu svou v poddaném sedlákovu a drobných měšťácích. a hledaje rovnoprávnosti svého jazyka s německým, byl nucen dovolá-
vat se především také důvodů práva přirozeného.

Proto nemělo vystoupení Čechů ve Vídni tak určitého vyhranění státoprávního jako vystoupení Uhrů a nedomáhali se nikterak úplného odloučení české koruny od ostatních zemí rakouských. Žádali však přece, aby země ty byly spojeny v určitý celek samosprávný se společ-
ným sněmem, který by měl vážné slovo při úpravě ústavy mocnářství a jemuž by bylo zodpovědno ministerstvo zvláště zřízené pro vnitřní

Odpor
nemaďarských
národů.

Srbové.

Záhřeb.

Jelačić.

Rusíni.

Slovinci.

Požadavky
Čechů.

Jednání ve
Vídni.

věci zemí českých. Češtině i němčině měla v nich pak býti zajištěna úplná rovnoprávnost.

Kabinetní
list
z 8. dubna.

Češi tedy nehodlali bořiti historický rámec korunních zemí jako to chtěli činiti Rusíni nebo Slovinci, chtěli ho naopak užiti k vytvoření nového, federativního řádu monarchie. Zatím dosáhli aspoň toho, že císař kabinetním listem z 8. dubna určitě vyslovil pro království české úplnou rovnoprávnost češtiny s němčinou v úřadech i školách a povinnost, aby všichni úředníci státní znali oba jazyky. Slíbil také zřízení nejvyšších zodpovědných úřadů v království s rozšířeným oborem působnosti a svolání sněmu zákonodárského, v němž k stavům měli býti přidruženi i volení zástupci měst i venkova. Rozhodnutí o spojení Čech s Moravou a Slezskem ve větší, svéprávný celek císař zatím ovšem odsunul na příští sněm říšský, než již to, co bylo příznáno, způsobilo, že Češi v kabinetním listu z 8. dubna mohli právem viděti značný úspěch a »českou chartu«, na níž bylo lze dále budovati.

Vláda
Pillersdorfova.

Při tom jim neušlo, že nová vláda vídeňská, v níž význačné místo měl ministr vnitra, baron Pillersdorf, nepřeje nikterak autonomii zemí českých a že jejich snahy v tom ohledu ve Vídni se vůbec setkávají s odporem. Neboť tamní vysoká byrokracie a vůdčí kruhy občanské, jež revoluce byla do popředí posunula, smiřovaly se sice s tím, že země uherské a vlašské a po případě i polská oblast uniknou vlivu Vídně, ostatní země habsburské chtěly však zachovati v dosavadní závislosti a dopřáti jim nejvýše jen trochu prostě administrativní volnosti; nikoliv však volnosti takové, aby snad ohrozila výsadní postavení německého jazyka. Německé, liberálně zbarvené cítění národní vsouvalo se tak na místo dosavadního, pouze dynastického centralismu a snažilo se čeliti snahám vůdců českých dvojí cestou; jednak podporováním nechuti, která se jevila na Moravě i ve Slezsku proti těsnému spojení zemí těch s královstvím, jednak však také pevným včleněním habsburských zemí alpských i českých do veliké, společné oblasti německého jazyka.

Ve Vídni těšili se z toho, že Fridrich Vilém IV. nedovedl zachytiti vhodný okamžik k získání vůdčího postavení v národním hnutí německém, nýbrž že se stal pouličním bojem berlínským v očích liberálů »katem svobody«. Proto Vídeň, aby zachovala svůj vliv na německý spolek, rozvinula s okázalostí všenněmeckou trikoloru a již 9. dubna vyslovilo ministerstvo Pillersdorfovo zásadní souhlas s tím, aby se také v ra-

kouských zemích spolkových vykonaly volby do ústavodárského shromáždění frankfurtského. Ježto pak duch, který vedl ke svolání tohoto shromáždění, byl výslovně národní, vznikla Čechům otázka, co počíti v této věci.

Pádnou odpověď na ni dal František Palacký. Byl padesátičlenným přípravným výborem frankfurtským zvláště vyzván, aby se účastnil jako zástupce českého živlu jeho jednání. I odmítl pozvání to 11. dubna otevřeným listem velikého dosahu. Již před tím vytýkal Havlíček v »Národních Novinách«, jež sloužily od 5. dubna za hlavní tribunu české národní a svobodomyšlné politiky, že jest třeba, aby Rakousko vůbec vystoupilo ze spolku německého a změnilo se samo ve stát spolkový, vyhovující potřebám všech národů, spojených pod habsburským žezlem. Palacký, vlastní inspirátor tohoto názoru, dal mu nyní mnohem slavnostnější výraz. Dokazoval ve svém listu především, že pro Čechy není přirozeného místa ve shromáždění, v němž německý živel chce provésti své zcelení, a že není pro věc tu ani historických důvodů; neboť ač knížata, země českou vládnoucí, druhdy bývala členy říše německé, národ český sám nikdy do národa německého nebyl zahrnován. Frankfurtské shromáždění má z vlastní oblasti německé vytvořiti pevnější celek, Rakousko jím však nesmí býti pohlceno ani zemdleno, ježto sám zájem lidstva žádá toho, aby monarchie habsburská zůstala velmocí u bran východu pevně vztýčenou.

Své tvrzení, kdyby Rakouska nebylo, že by bylo třeba je zříditi, Palacký opíral především o přesvědčení, že velké státy se staly dějinnou nutností nové doby, a obavou před cářstvím ruským, které podle jeho domnění, se svým despotickým rozpětím se mohlo státi těžkým nebezpečím pro mladou svobodu střední Evropy, kdyby nenalezlo silné závary v mocném Rakousku, jehož dějinným úkolem vůbec se jevila ochrana západní kultury před zhoubnými nárazy z východu. Toto Rakousko se však nesmělo cítiti pouhým přívěskem Německa, nýbrž mělo býti útvarem, jehož přirozenou páteří jest Dunaj a v němž všechny národy, zejména slovanské, naleznou úplnou rovnoprávnost a uspokojení svého práva svobodného sebeurčení. Proto popíral Palacký, že by Frankfurt byl místem, kde by se mělo rozhodnouti o ústavních řádech rakouských, a tvrdil, že obrozená monarchie habsburská může s říší německou, která bude vytvořená ve Frankfurtě, vejíti nanejvýše jen ve

Volby do
Frankfurtu.

List
Palackého
(11. dubna).

Dějinný
úkol
Rakouska.

Českoněmecký volný, obranný nebo i celní spolek rázu mezinárodního, nesmí s ní však splývati.
rozpor.

To byl projev velmi významný. Po staletích mluvil opět Čech jako tvůrčí politik k Evropě s vysokého hlediska, plného mravní síly a původnosti. V českém ovzduší názor ten byl přijat s obecnou pochvalou, v německém vzbudil však rozhořčení, neboť po dlouhé době uvědomili si jím Němci zase, jak nepohodlným trnem v jejich těle pro postup k východu jest klín českého národa, k novému životu probuzeného.

Vývody Palackého ukazovaly zároveň dynastii habsburské, kde jest její bezpečná základna pro budoucnost. Ve Vídni toho však nepochopili, majíce mysl upiatou jen k tomu, jak by zachovali svůj starý vliv v Němcích, a proto vláda Pillersdorfova setrvala při tom, aby se provedly volby do Frankfurtu na celém území rakouském, dosud ke spolku německému náležitém. Při tom podotkla ovšem o pravomoci shromáždění frankfurtského, že si vyhrazuje zkoumání jeho usnesení s hlediska rakouských zájmů, dříve než je uzná. A tak došlo 29. dubna k volbám, ovšem s výsledkem, jenž ukázal rozháranost poměrů rakouských. Neboť v alpských zemích podařilo se převaze německé provésti je i ve slovinské oblasti, v Čechách však odepřely okresy jazyka českého účast při volbě zásadně, jsouce více poslušny hlasu Palackého, než vídeňských rozkazů, takže delegace, ze zemí rakouských do Frankfurtu vyslaná, byla kusá.

Zahájení parlamentu ve Frankfurtě (18. května).
V ostatních státech spolkových byly volby rovněž provedeny, ježto žádná z vlád si netroufala odpírati součinnosti jasně projevené vůli národa, a tak byl 18. května ve frankfurtském chrámu sv. Pavla okázale zahájen parlament německý, čítající na šest set účastníků.

* *
*

Ráz parlamentu.
Uskutečnění ústavodárného shromáždění německého, vyšlého z řádných voleb, bylo neobyčejným úspěchem národní myšlenky německé a zraky celé Evropy upíraly se se zájmem k Frankfurtu. Složení parlamentu bylo velmi pozoruhodné. Bylo tam mnoho vynikajících učenců a vůbec osob v národním životě svým duchem význačných, také však dosti planých demagogů, a nechyběla ani pravice z vysoké byrokracie

a aristokratů složená. Předsednictví připadlo Jindřichu Gagernovi, jenž hned v úvodních slovech svých prohlásil, že účelem sněmu jest »eine Verfassung zu schaffen für Deutschland, für das gesammte Reich«, a vytkl zároveň, že plná moc k tomu tkví ve svrchovanosti národa.

To byla smělá slova, jež zcela jistě neodpovídala úplně úmyslu, s nímž většina vlád spolkových byla přivolila k volbám; ale vlády ty samy nedovedly vystoupiti s určitým návrhem, jak utužiti národní jednotu, a ježto potřeba její se jevila živelnou silou, připíaly se vskutku veškeré naděje národa k frankfurtskému parlamentu a dodávaly mu skutečně vážnosti.

Vyhlídky pro vznik národního státu německého v okamžiku tom nebyly opravdu zcela nepříznivé, neboť zejména z venčí nehrozilo nebezpečí, že by snad evropské moci chtěly rušivě zasáhnouti do německých věcí. Francie byla úplně zabavena úpravou vlastních vnitřních poměrů a počínajícím se bojem mezi buržoasií a dělnickým proletariátem v Paříži. Ruský cař Mikuláš I. obíral se sice po vypuknutí únorové revoluce ve Francii myšlenkou vojenské intervence ve prospěch monarchistických zásad v západní Evropě, a netajil se ani s tím, že se mu jeví myšlenka politického sjednocení čtyřiceti pěti milionů Němců ve středu Evropy nežádoucí pro zájmy ruské. Shroucení se Rakouska i ústup krále pruského před revolučním hnutím jakož i finanční tíseň, v níž se Rusko nalézalo, odňaly mu však rychle odvahu k bezodkladnému vystoupení, takže manifestem z 26. března prohlásil výslovně, že nemíní zasahovati do vnitřního vývoje států sousedních, dokud cařství ruské tím nebude přímo ohroženo. S této strany nebylo se tedy frankfurtským ústavodárcům aspoň zatím rovněž obávati rušivého zakročení a stejně bylo i s Rakouskem.

Tam zmatek stále jen ještě vzrůstal. V Itálii bylo vojsko, vedené Radeckým, stísněno v obraně proti vítězné revoluci, v zemích uherských pokračoval spor mezi novou vládou peštskou a slovanskými skupinami, maďarské nadvládě vzdorujícími, a na těžké překážky narážela i úprava poměrů v ostatních zemích habsburských.

Ministerstvo Pillersdorfovo, aby jim dalo pevnější základnu, odhodlalo se k tomu, že 25. dubna vyhlásilo prostě z moci panovníkovy novou ústavu, platnou pro všechny země císařské s vyloučením zemí koruny sv. Štěpána a království lombardsko-benátského. Byla namnoze

Jeho úkol.

Cář Mikuláš I.

Zmatek v Rakousku.

Ústava Pillersdorfova. (25. dubna).

zdělána podle ústavy belgické a přikazovala moc zákonodárnou dvojí komoře, vyšší a lidové. Toto přenesení cizích ústavních vzorů na půdu rakouskou ukázalo se však ihned zcela nevhodným. Jevilo se prostě dílem vídeňského prostředí, které nepochopovalo vlastního problému mocnářství, jeho národnostní stránky, těsně opřené i o požadavky přirozeného práva i o sílu historických předpokladů. Ústava, jež znala jen říšské zákonodárství a činila ze zemí korunních a jejich svazků pouhé provincie, dovršujíc tak centralism josefinský a františkovský, byla především ve zřejmém odporu s kabinetním listem z 8. dubna; proto nenalezla v Čechách uznání a nedbali jí tam vůbec valně.

Národní
výbor
v Praze.

V Praze stal se Národní výbor, sbor mužů v životě českém vynikajících, od polovice dubna takřka jakýmsi zárodkem ústavodárného shromáždění českého a přikročil k přípravě voleb do českého sněmu, do něhož byly skládány veliké naděje a zejména se mělo za to, že teprve jeho jednáním bude upraven trvale poměr zemí českých k ostatním částem monarchie. Čeští Němci se sice práci výboru neúčastnili, ježto oproštění Čechů od jejich vedení a odmítnutí voleb do Frankfurtu způsobilo skutečnou propast mezi nimi a českým prostředím, prohlubovanou nadto i národnostními třenicemi a výtržnostmi, v Praze se množícími. Za to dodal nově jmenovaný správce českého gubernia, hrabě Lev Thun, svou součinností Národnímu výboru náležitě váhy a nebyla vyloučena ani naděje, až sněm český opravdu se sejde, že se mu podaří překonat i zdrženlivou náladu sněmu moravského, který byl přibráním občanských zástupců poněkud změnil svůj stavovský ráz a zatím nejevil sklonů k užšímu spojení s královstvím.

Lev Thun.

Tak se vymýkalo české ovzduší vídeňskému vedení a zřejmou protivou Pillersdorfovy ústavy byly myšlenky Palackého a jiných vlastenců českých, podle nichž právě Rakousko mělo teprve vyrůst z pochopení svého dějinného úkolu tím, že by úplně setřásko služebnost německé myšlenky národní, z Frankfurtu hlásané, a změnilo se na stát spolkový, opřeny hlavně o slovanské kmeny. K zesílení těchto myšlenek měl pak přispět zejména sjezd zástupců všech slovanských národností, který byl na podnět učiněný z několika stran 1. května výborem pro to zvláště ustaveným svolán do Prahy na konec téhož měsíce.

Slovanský
sjezd.

Na tyto překážky narazila oktrojírka Pillersdorfova v Čechách a podobně mu odpírali uznání i Poláci haličtí; ještě důraznější byly však

obtíže, s nimiž se setkala v samé Vídni. Ústava nepostačovala nikterak radikálním touhám demokratických klubů, které do svého vleku dostaly i občanskou gardu i akademickou legii studentskou a vytvořily sbor politický, jenž měl na vládu i dvůr císařský učiniti náležitý nátlak. Po maršném pokusu o jeho rozpuštění kapitulovalo ministerstvo opravdu před hrozbami ulice a slíbilo 15. května, že ústava bude zúplna revidována zvláštním ústavodárným sněmem o jediné komoře, vzešlým z obecných voleb.

Bouře
ve Vídni.

V zápětí potom uprchl však postrašený dvůr císařský 17. května do Inšpruku, a rozvrat říše dosahoval vrcholu, když ve Vídni vláda, doceněná tam setrvatí, uvázla v úplné závislosti na revolučním »výboru bezpečnosti« a pozbyla tak v korunních zemích zbytek vážnosti. Bylo prostou záhadou, odkud má přijíti vlastní vyhranění nového Rakouska, zda z Frankfurtu, kam se stáčely zraky všech Němců a kde zasedalo četné poselstvo rakouské, či ze slíbeného ústavodárného sněmu vídeňského nebo z hnutí federativního, které se zejména v Praze hlásilo a k brzkému jednání sněmu českého i slovanského sjezdu vyhlíželo. Věci zcela nepochybnou bylo při tom jen úplná neschopnost dvora císařského, v Inšpruku takřka ve vyhnanství pobývajícího, zasahovati silnou rukou do věcí německých a osvědčovati rozhodný vliv na průběh jednání parlamentu frankfurtského.

Útěk
dvora
(17. května).

A podobně měla se věc i s druhou velmocí spolkovou, Pruskem. Tam sešel se 22. května v Berlíně nový, z obecných voleb vyšlý pruský sněm ústavodárný a v něm přihlásila se ihned obvyklá protiva mezi umírněným liberalismem a demokraty, zesilovanými ulicí berlínskou. Nové ministerstvo Camphausenovo snažilo se ovšem proti nim hájiti vážnosti státní moci, postavení jeho bylo však nesnadné, ježto nemělo plné důvěry královny a bylo si vědomo toho, že rázným užitím vojenské moci by jen zesílilo stranu zjevně reakční, která v Prusku i po březnové kapitulaci koruny před revolučním ruchem jevila mnohem více tuhosti a sebedůvěry, než konservativní kruhy v Rakousku. Nesnadné postavení vlády té zračilo se ostatně také v poměru k shromáždění frankfurtskému.

Poměry
v Prusku.

Její úmyslem bylo, nabýti značného vlivu na toto shromáždění a užití vhodné chvíle, kdy z Vídne nemohl býti kladen příliš silný odpor, k tomu, aby Prusko zachovalo při tvoření nové ústavy spolkové vedení a menší státy německé k sobě pevně připoutalo. Fridrich Vilém IV. neměl

Náhlada
Frídrieha
Viléma IV.

však ještě stále pravého pochopení pro takový, v jeho očích sobecký a zásadám legitimacy odporující, postup. Podléháje více důvěrným dvorským rádcům než zodpovědným ministrům, vracel se znovu a znovu ke svým středověkým snům a líčil v rozličných soukromých projevech s nadšením, jak by bylo třeba nyní obnoviti starou říši s Habsburkem jako císařem německým v čele, po jehož boku by však král pruský jako král německý měl vrchní velení nad vojenskou mocí říše, na čtrnácte vévodství rozdělené. Tento zjevný rozpor mezi romantickými sklony královými a střízlivějšími snahami berlínské ústavní vlády znemožňoval pak ovšem jakékoliv úspěšné jednání Pruska v německé otázce.

Postup
parlamentu
frank-
furtského.

Za těchto poměrů mohl tedy parlament frankfurtský vyhlašovati svou ústavodárnou činnost za jedinou schůdnou cestu k dosažení říšské jednoty. První úkol, jehož se v ohledu tom podjal, bylo stanovení základních práv občanských, jež mělo býti jako říšský zákon uloženo všem státům spolkovým. Později bývalo parlamentu frankfurtskému vytýkáno, že ztratil mnoho cenného času theoretickými úvahami o této věci, než jistě neprávem. Vytvoření společných zásad pro poměr státu k poddanému podle hlediska rovnosti všech před zákonem a odstraněním jakýchkoliv výsad stavovských mohlo se státi silným tmelem při sjednocení celé národní oblasti německé, a dosažení dohody v této otázce bylo s to, aby zesílilo nemálo vážnost parlamentu při řešení dalších, obtížných bodů spolkové ústavy. Parlament šel však zároveň hned i k jinému cíli; snažil se nahraditi frankfurtskou radu spolkovou, v obecnou nevážnost upadlou, orgánem, lépe vyjadřujícím vůli národa k jednotě vládní. Po delších sporech mezi radikální levicí a umírněnou většinou rozhodl se v ohledu tom opravdu na podnět Gagernův zříditi svémocným rozhodnutím zatímní vládu ústřední v čele se správcem říšským (Reichsverweser), jenž měl jmenovati ministerstvo, parlamentu zodpovědné. Správcem tím byl zvolen rakouský arcikníže Jan, muž malé váhy osobní, ale oblíbený pro své občanské sklony.

Říšská
vláda.

Vlády spolkové byly věci tou sice překvapeny, podvolily se jí však bez výjimky. Také arcikníže přijal nabízenou hodnost se souhlasem dvora císařského, jenž v tom viděl záruku pro zachování habsburského vlivu v Německu, a utvořil ministerstvo, jemuž předsedal sice liberální šlechtic pruský, kníže Leiningen, v němž však hlavní slovo měl sebevědomý Antonín baron Schmerling, dotud rakouský zástupce ve spolkové radě.

Spolková rada se pak rozešla, odevzdavši své funkce nové vládě, kterou většina států spolkových podepřela také tím, že jmenovala své zástupce, u ní pověřené.

To byl zdánlivě veliký úspěch říšské myšlenky, cenu jeho však zvracela skutečnost, že nová vláda arciknížete Jana, nemajíc svých důchodů a vlastního vojska, byla ve všech výkonech závislá na ochotě jednotlivých dynastií. Ukázalo se to hned při provádění rozkazu parlamentu frankfurtského, aby všechna vojska německých států přijala společné odznaky a složila přísahu věrnosti budoucí ústavě říšské. Neboť jen drobné státy se mu podrobily; Rakousko ho nedbalo vůbec a pruský král obešel věc ohebnou frází v denním rozkazu vojenském. Ještě jasněji ukázala bezmocnost vlády říšské však otázka šlesvicko-holštýnská.

Její
bezmocnost.

Otázka ta stala se na počátku roku 1848 zase zvláště časovou, ježto 20. ledna zemřel Kristián VIII. a nastoupil Fridrich VII., jenž stejně jako již jeho otec se snažil zachovati především jednotu říše dánské. Revoluční únorová odňala mu však možnost k zdržlivému postupu, neboť rozruch, který tehdy nastal také v Kodani, donutil krále k sestavení nové vlády, v níž měla převahu strana »Eidořanů«, žádající bezodkladného přivtělení Šlesviku k Jutsku. Na to odpověděli holštýnští a šlesvičtí tím, že utvořili zatímní, revoluční vládu spojených vévodství, hotovou hájiti zbraní německé nároky, a volali o pomoc do Berlína i do Frankfurty.

Otázka
šlesvická.

Spolková rada, tehdy ještě trvající, přijala vskutku pod tlakem veřejného mínění i Šlesvik do své ochrany, a když tam počátkem dubna dánské vojsko proniklo, vyzvala krále pruského, aby spolu s desátým (hanoverským) sborem spolkové hotovosti jménem německého spolku poskytl ohroženému kraji vojenskou pomoc. Fridrich Vilém IV., jenž to byl již před tím sám slíbil stavům holštýnským, vypravil tam vskutku generála Wrangla, který, vypudiv Dány ze Šlesviku, vtrhl do Jutska a obsadil tu pevnost Fridericii. Dánské loďstvo naproti tomu provedlo účinnou blokádu všech přístavů německých a pohnulo tím právě se sešedší parlament frankfurtský k tomu, že s nadšením přijal návrh, vybudovati co nejrychleji obranné loďstvo říšské.

Válka
s Dánskem.

Provésti ihned usnesení to nebylo ovšem lehké a postup boje s Dánskem znesnadnilo nadto i vmísení se velmocí evropských do něho. Především Anglie měla zřejmý zájem na tom, aby se Dánsko udrželo jako

Zasažení
velmocí.

strážce důležitého předělu mezi mořem Severním a Baltským, a nepřála si nikterak rozšíření německého, zejména pruského vlivu v těchto končinách; také nehodlala uznati novou, říšskoněmeckou vlajku na moři. Proto nabízela spolu se Švédskem své prostřednictví a Palmerston vystoupil s návrhem, aby aspoň severní, převahou dánský Šlesvik byl přímo k Jutsku připojen a jen jižní část vévodství zůstala s Holštýnskem spojena. Rovněž cíř ruský ujímal se Dánska ze zájmu o zachování klidu v moři Baltském a netajil se nikterak s tím, že se mu pruská podpora holštýnských povstalců proti legitimnímu panovníku jeví činem revolučním, který jest s to, aby ho přiměl k přerušení dosavadní zdrželivosti vůči věcem středoevropským. Ostatně ani vídeňský dvůr nepřerušil svých přátelských styků s Kodaní, a tak se octl král pruský ve velmi nepříjemném postavení.

Těžké postavení Pruska.

Hrozilaf mu vážná zápletka s velmocmi a v boji s Dány nedostalo se mu od ostatních států německých skutečné pomoci. Proto netroufal si odmítnouti nabízené prostřednictví; dal vojsku svému couvnouti z Jutska a jeho zástupcové smluvili v červenci v Malmö příměří, podle něhož vojsku dánskému i německému bylo vykliditi vévodství, v nichž až do konečného smíru správa věcí veřejných měla přejíti na smíšenou komisi dánsko-německou.

Příměří v Malmö.

Generál Wrangel zdráhal se však provésti toto příměří, vytýkaje, že jest pověřen jako velitel nejen králem pruským, nýbrž také vládou říšskou, a naléhal na změnu některých podmínek. Říšský správce, arcikníže Jan, nařídil tedy králi pruskému, aby o podmínkách těch ještě s Dánskem dále jednal; když však jednání to nemělo úspěchu a velmoci do něho zasahující, zejména Anglie a Rusko, hrozily námorní demonstrací v moři Baltském, uzavřel Fridrich Vilém IV. 26. srpna na svůj vrub sedmiměsíční příměří za podmínek, které povstalci holštýnští i šlesvičtí hlučně odsuzovali. Jednají jménem říše, šlo tak Prusko vskutku svou vlastní cestou bez ohledu na pokyny ústřední vlády říšské.

Jeho provedení (26. srpna).

To způsobilo ve Frankfurtu veliké vzrušení. Nálada tam byla ve chvíli té ostatně i jinak napiata neustálými srážkami mezi demokratickou levicí a mírnějšími skupinami při jednání o základních právech občanských. Říšská vláda uznávala ovšem, že nemůže vejíti v otevřený boj s Pruskem, a přiměla tedy 16. září po delším jednání, které se přiostrilo až k dočasné demisi Schmerlingově, v zápětí ovšem odvolané, většinu

Dojem ve Frankfurtu.

k tomu, aby příměří s Dánskem ratifikovala. Demokraticko-republikánská menšina rozhodla se však, užiti obecného rozčilení nad tímto pokusem k novému pokusu o to, aby přece strhla na sebe moc lidovým povstáním podle pařížského vzoru. Hlučnými pouličními schůzemi, kaceřující většinu jako vlastizrádce, rozpálila vášně davu tak, že 18. září ubil před městem dva urozené poslance konservativního směru, počal ohrožovati i zasedání parlamentu a zřizovati po městě barikády. Schmerling zavolal však z blízké Mohuče oddělení pruského i rakouského vojska a potlačil povstání v několika hodinách. Dva dny potom byl také rozprášen hlouček radikálů, s nímž Struve ze Švýcar vpadl do Badenska, aby tam vyhlásil republiku.

Pokus o revoltu (18. září).

Ukázalo se, jak zpozdilé a bezúspěšné jsou naděje, jež radikální demokraté kladli v možnost republikánského převratu v Německu; zároveň otrásla věc ta však povážlivě vážností parlamentu frankfurtského, jenž byl nucen dovolati se k své vlastní ochraně bodáků pruských i rakouských; vzmáhajícím se strachem občanstva před sociálním převratem byl nadto podtržen důležitý pilř svobodomyšlnému hnutí, ježto zvláště zámožní začínali toužiti především po silné vládě, jež by zabezpečila veřejný pořádek.

Práce parlamentu pokračovaly při tom však dále a v říjnu se začalo konečně jednati o vlastních základech budoucí ústavy říšské. Ve Frankfurtu nebylo na počátku přesně ustavených stran; bylo tu spíše množství skupin a skupinek rozličných odstínů, označovaných nejčastěji podle hostinců, v nichž se scházely. Vedle zásadní orientace jejich, konservativní, liberální nebo radikální, přicházely při tom v počet i rozličné jiné okolnosti. Tak tvořil na příklad houfec horlivých katolíků skupinu, které zájem církevní byl hlavním pojítkem. Především ostatním se však sunula stále více do popředí a mínění poslanců rozdělovala otázka postavení Rakouska v rámci budoucí říše německé. Byloť jasno, zůstane-li Rakousko se svými zeměmi německého jazyka nebo aspoň německého nátěru rovnoprávným členem říše vedle Pruska, jak si toho přálo t. zv. velkoněmecké hledisko, že nebude možno postavití v čelo spojeného Německa jedinou hlavu nejvyšší, nýbrž patrně jen direktorium, v němž by obojí velmoc měla platné slovo. Proti tomu tlačilo se však do popředí t. zv. maloněmecké hledisko, jež spělo k tomu, aby byl vytvořen ze států čistě německých užší spolek v čelo s králem

Strany v parlamentu.

Velkoněmci a Maloněmci.

pruským jako dědičným císařem, a k němuž by jen ve volnějším svazku bylo přiřaděno Rakousko trvalým spolkem širším. Bylo to řešení, které již v předchozích letech někteří liberálové navrhovali, s nímž i pruské ministerstvo Camphausenovo sympatisovalo a které v podstatě své mělo mnoho společného s projevem Palackého, pro který on a český národ byli s tribuny parlamentu frankfurtského tak prudce napadáni. Předseda Gagern byl by je rád v plné jasnosti prosadil za základ jednání o ústavě; jeho skupina neměla však nepochybné většiny, neboť počet stoupců směru velkoněmeckého byl značný a nadto většina demokratů z levice netoužila nikterak po tom, aby v budoucí říši řízný duch pruský nabyl převahy. Popírala vůbec potřebu viditelné hlavy a skutečného soustředění moci vládní, majíc za to, že v útvaru federativním nalezne větší možnost úspěchu.

Návrh
úst. výboru.

Proto výbor ústavní, kde tyto otázky nejdříve přišly na přetřes, rozhodl se, věci neřešiti hned určitě, nýbrž jen cestou nepřímou, a navrhl sněmu, aby se panovníci, vládnoucí také neněmeckým zemím, mohli státi členy říše jen za své německé državy a to tak, že by se zavázali dáti jim správu zcela odlišnou a vojenství celku říšskému podřízené. Měli v nich nad to sami sídliti nebo aspoň zříditi jim vládu zvláštní, pouze z Němců složenou.

Postavení
Rakouska.

Formulace ta nevyklučovala tedy Rakouska výslovně, bylo však zjevné, že by si byl na tomto základě rakouský císař vůbec nemohl vytvořiti jednotnou armádu a že by se jeho evropská politika, pokud se opírala o zájmy Uher, Haliče nebo království lombardsko-benátského, snadno mohla střetnouti s evropskou politikou říše německé, které by mu pak bylo hájiti vojskem ze zemí českých a alpských. Parlament přijal však 27. října tento návrh výboru a odsunuv tak zatím konečné určení rozsahu teritoria říšského, jal se určovati kompetenci společné vlády říšské.

Tím byla dána Rakousku i Prusku příležitost, aby své mínění ve věci té vyslovily a věc měla tím větší význam, ježto se jak v říši habsburské, tak v království pruském v letních a podzimních měsících roku 1848 sběhly mnohé události podstatné důležitosti pro budoucí ráz těchto států.

* * *

Na sklonku května, ve chvíli, kdy dvůr císařský hledal útočiště v Inšpruku, dosáhl, jak víme, zmatek v zemích habsburských vrcholu. Postavení vojska císařského v Itálii se dotud vaině nezlepšilo, takže diplomacie anglická i papežská nabádala tehdy zcela důrazně Habsburky, aby vůbec se vzdali Lombardie i Benátska. Vláda peštská, v jejímž čele stál hrabě Ludvík Batthyányi, jejíž duší však byl vskutku Ludvík Kossuth jako ministr financí, nejevila rovněž naprosto chuti podporovati dvůr v tomto boji, nýbrž prozrazovala spíše své sympatie pro národní hesla vlašská a vedla si vůbec tak, jako by Uhry již nebyly pražádným poutem spiaty s dynastickými zájmy panujícího rodu. Jevila zejména snahu řešiti po svém otázku měny i banky státní a osamostatniti se dokonce i vojensky; vyslala také jako evropská moc zvláštní poselstvo do Frankfurtu, aby navázalo s německým hnutím styky, jež se ovšem obracely především proti myšlence slovanské.

Dvůr
Inšpruku.

Postup
Maďarů.

Zároveň bylo však zjevno, že u ostatních národů, sídlících na území koruny sv. Štěpána, odpor proti maďarské panovačnosti nabývá rázu skutečné války občanské; zejména mezi Srby a vládou peštskou došlo tehdy již ke krvavým srážkám. Ježto se pak v téže době také Vídeňjevila úplně v moci pouliční demagogie, přezírající úplně uprchlý dvůr, a veliká část německého živlu hleděla pouze k Frankfurtu jako místu, odkud má přijíti zákon budoucnosti, zdálo se, že otřesená moc císařská může proti osobivému postupu Němců i Maďarů pomoc hledati jedině u živlu slovanského, a opřiti se o Záhřeb, kde bán Jelačić jí byl naprosto oddán, nebo o Prahu.

Správce gubernia českého, Lev Thun, choval opravdu takové myšlenky. Vládě vídeňské, trvající v zajetí »výboru bezpečnosti«, projevoval zjevnou nedůvěru, provedl volby do sněmu českého a jmenoval dokonce »unter Anhoffung der allerhöchsten Genehmigung« zatímní vládní radu českou, složenou většinou ze členů Národního výboru, který 30. května vystoupil již s dosti určitým programem příštího, federativního uspořádání říše. U dvora inšpruckého neměli však dosti pochopení pro tento postup, blížící se ideám Palackého. Hledali zatím raději smír s radikální Vídní.

Snahy
L. Thuna.

Císařským reskriptem z 3. června byly císařem potvrzeny sliby, jež učinilo zastrašené ministerstvo ve Vídni o brzkém svolání říšského sněmu ústavodárného, a na místo vlády Pillersdorfovy byl podle diktátu revo-

Ústup
před Vídní.

lučního výboru jmenován nový kabinet v čele s dosavadním ministrem obchodu, Doblhoffem, jehož členem byl i ctižádostivý liberální advokát Alexander Bach. Zároveň byl nátlaku maďarskému obětován bán Jelačić a charvátský sněm, jím do Záhřeba svolaný, zakazován.

Dvůr tedy ustupoval na celé čáře; v pozadí ústupků těch tajilo se ovšem zároveň již rozhodnutí, jakmile to poměry dovolí, obrátiti a opřiti se, nikoliv však o mladou sílu hnutí slovanského, nýbrž o živel, který byl ode dávna hlavním pilířem dynastické tradice habsburské, o vojsko. A právě středisko austroslavismu, Praha, měla první zakusiti důsledky tohoto obratu od dosavadní ustupnosti k hledání spásy v hrubé síle děl a bodáků.

Praha byla právě tehdy všechna vzrušena sjezdem slovanským, zahájeným 2. června. Na tři sta významných osobností z rozličných kmenů slovanských sjelo se tu k společnému jednání, jež mělo světu ukázati probuzenou sílu velikého plemene a býti odpovědí na německou rozpínavost parlamentu frankfurtského i vídeňských centralistů a brutální násilí peštské vlády. Sjezd trpěl ovšem od počátku nejasností svých základních směrnic. Svolavatelé měli především na mysli vytčení práv a snah Slovanů rakouských, přizvali však zároveň i zástupce ostatních větví slovanských, aby byl utužen pocit pospolitosti celého, velikého svazku těsně spřízněných národů. Tím ovšem rozšířili kruh jednání i na jiné otázky evropské, v nichž Slovanstvo bylo zúčastněno, a dali protivníkům příležitost, aby obvinili schůzi z panslavistických, pro moc habsburskou povážlivých úmyslů. Marně bránil se přípravný výbor již na začátku května těmito pověstem. Opravdu přišli vedle velikého počtu mužů, jimž bylo cílem především řešení otázek rakouských ve smyslu návrhů Palackého, do Prahy i stoupenci radikálního přerodu celé Evropy, jako byl polský demokrat Karel Libelt nebo ruský revolucionář Michail Bakunin a jiní.

Jim nešlo jen o to, aby se sjezd stal zároveň okázalým projevem proti zpátečnickému režimu cíře Mikuláše I. a vůbec ruskému samodržaví; věděli i v Rakousku útvar zrušný, jehož trvání nemá býti silou slovanskou podepřeno, nýbrž který jest v duchu Mazziniho rozbítí, aby mohla vzniknouti nová Evropa s osvobozeným a sjednoceným Polskem, Itálií i Německem. Ani liberální Kossuth ani stoupenci levice frankfurtské se jim proto nejevili nepřátely, nýbrž nenáviděli spíše císařský dvůr inšprucký

a doufali, že jim sjezd poslouží především za tribunu pro demokratickou agitaci, směřující k vytvoření všeevropského spolku osvobozených národů.

Palacký, Šafařík a jiní mužové, kteří lépe poznávali skutečné možnosti doby, čelili ovšem těmto směrům a snažili se v slavnostním provolání sjezdu k Evropě spojití loyality vůči domu rakouskému s hlediskem přirozeného sebeurčení kmenů slovanských a výkladem o tom, jak krutě dotud vývoj dějinný a sveřepost silnějších nakládaly s jejich právy. Ale také při vypracování adresy císaři, jež měla především obsahovati určité návrhy k obrození Rakouska, narazili na značnou neshodu rozličných, navzájem se křížících hledisek a přání, jež ukazovaly, jak i při zásadně shodném pojetí říše jako federativního státu spolkového vzniká svízelná otázka, mají-li při jeho přestavbě platiti více historická práva dosavadních zemí či přirozené právo národních skupin.

Práci sjezdu, konanou v několika sekcích, znesnadňovalo však i ovzduší pražské, neobyčejně pohnuté. Příčina obecného vzrušení byla především v tom, že od 5. června vojenského velení v Praze se ujal kníže Alfred Windischgrätz. Byl to týž muž, který měl již 14. března jako vojenský diktator potlačit hnutí vídeňské a k němuž především obracela své zraky strana, jež nepřestala tvrditi, že dynastii zachráni jen bezohledné užití vojska. S jeho příchodem počaly opravdu důstojnické kruhy v Praze jeviti vůči občanstvu provokativní sebedůvěru a v zápětí bylo město plno poplašných pověstí, k jejichž uklidnění pak ovšem nepřispívala nikterak přítomnost tolika, namnoze velmi rozechvělých účastníků slovanského sjezdu. Strana radikální, která ani v Čechách nechyběla, a majíc zejména v ozbrojeném studentstvu vliv, od počátku ztěžovala snahy umírněných liberálů o společný postup se šlechtou českou, přicházela tím vším do zjevného varu; nedávné úspěchy vídeňské ulice se jí jevily lákavým vzorem a rostoucí napětí vybil se 12. června ve srážce mezi vojskem a občanstvem, jež měla veliké důsledky.

Toto »svatodušní povstání«, které na několik dní naplnilo po vzoru pařížském Prahu barikádami a pouličními přestřelkami, bylo sice vojskem bez velikých nesází zdoláno a nemělo vpravdě rázu valně vážnějšího, než mnohé jiné, místní bouře pohnutého roku. Osud národa českého žádal však vůbec toho, že věci, jinde snadno pomíjené, u něho nabývaly zpravidla trvalé váhy. Bouře rozehnalý slovanský sjezd před

Vojenská
strana.

Slovanský
sjezd v Praze.
(2. června).

Cíle
radikálů.

Provolání
k Evropě.

A. Windisch-
grätz.

Rozruch
v Praze.

Svatodušní
bouře
(12. června).

dokončením jeho prací, město stihl na dlouho stav obležení a zatímní rada vládní nezačala ani úřadovati; i Národní výbor byl 28. června rozpuštěn a nedošlo vůbec k zasedání sněmu, jenž měl vypracovati zvláštní ústavu Čech v rámci říše, nýbrž Čechům bylo se spokojiti tím, že mohli přenést své návrhy na půdu, jejich projednání mnohem méně příznivou, totiž do ústavodárného sněmu říšského, svolaného do Vídně na polovici července.

Ve Frankfurtě, kde zatím byl německý nacionalism napial velmi drsné struny proti Praze i vůbec proti Slovanům, radovali se sice mnozí z tohoto obratu a zástupce moravských Němců, Karel Giskra, vyzýval tam s řečnické tribuny Windischgrätze výslovně, aby jen Čechy důkladně zkontroloval. Ti, kdož tak mluvili, netušili ovšem, že bombardování Prahy s výšiny letenské bylo zároveň zahájením boje proti liberalismu v Rakousku vůbec a že vítězství bodáků nad českými demokraty mělo pro země habsburské stejné důsledky, jako současné vítězství generála Cavaignaca nad dělnictvem pařížským. Znamenalo konec ústupnosti vládnoucích kruhů před ulicí, návrat k ráznějšímu postupu a zejména neobyčejné povznesení sebedůvěry vojska jako bezpečné opory trůnu. Sebedůvěru tu pak upevnilo v zápětí ještě více i vítězství, jehož Radecký dosáhl 25. července u Custozzy nad sardinskou armádou Karla Alberta. Neboť jím byla i na jižním pomezí zlomena síla národní myšlenky vlašské, Rakousko ohrožující, a u dvora císařského začal proto právě ve chvíli, kdy ústavodárný sněm vídeňský své práce vskutku zahájil, znenáhla vát zcela nový vítr.

Ústavodárný sněm vídeňský byl otevřen 22. července a 12. srpna vrátil se i císař z Inšpruku zpátky do Vídně. Jednání sněmu ukázalo rychle nesnáze, ku nimž vedlo v říši habsburské křížení se hesel pokrokových a konservativních s národními požadavky a snahami rozličných kmenů. Češi šli do Vídně, majíce za to, že se budou moci opřít o číselnou převahu slovanského živlu. Vskutku měli Slované na sněmu říšském většinu, jež se klonila k federalismu a byla v ústavních otázkách značně umírněna. Proto nemohla ovšem nalézt souzvuku s vídeňským prostředím, prosyceným neústupným německým a hlučným radikalismem. Sněm vykonal vskutku plodnou práci jen, pokud šlo o zrušení poddanství, vyslovené zákonem ze 7. září, a bouřlivé zmatky přerušily záhy jeho další jednání. Zmatky ty souvisely s vývojem věcí v Uhrách.

Tam vypukla v létě 1848 konečně opravdová válka vnitřní. Rumuni sedmihradští vzbouřili se pod vedením svého pravoslavného duchovenstva proti peštské vládě a také na Slovensku nestačilo prohlášení stanoveného práva k tomu, aby bylo umlčeno hnutí, vedené Štúrem, Hurbanem a Hodžou, jehož požadavky vyslovilo především slovácké provolání z 11. května. Hlavní nebezpečí zahrozilo maďarské nadvládě ovšem z jihu. Srbové, vedení arcibiskupem Josefem Rajičičem, obnovili na národním shromáždění v Karlovcích srbský patriarchát, a dovolávající se výsad z doby Leopolda I., zvolili si za vojvodu plukovníka Štěpána Suplikace. Jiný důstojník srbský, Jiří Stratimirovič, seřídil jejich vojenskou hotovost, která v červnu odrazila maďarské vojsko proti nim vyslané a vymohla na jeho velitelích dočasné příměří. Zároveň bylo důležité, že charvatský bán Jelačić přes zákazy vlády peštské a dvora císařského shromáždil 5. června v Záhřebu charvatský sněm.

Stejně jak k současnému sjezdu pražskému obracely se naděje rakouských Slovanů valnou měrou k tomuto sněmu, kam se dostavila i delegace ze srbské vojvodiny a kde se stoupenci Gajova illyrismu snažili všemožně překlenouti rozpory dělicí Srby od Chorvatů. Sněm usnesl se 8. června na zřízení samostatné, na Pešti nezávislé vlády v Záhřebě, jež hledala přímé spojení s říšskou vládou císařskou. Manifestem k národům rakouským Jelačić ohlásil nadto úmysl Charvatů, dosáhnouti vítězství zásad federativních v celém mocnářství, a činil spolu s komisí, sněmem zvolenou, důrazné přípravy vojenské. Vláda uherská působila ovšem na dvoře inšpruckém proti němu vši silou a dosáhla toho, že byl 16. června císařem zbaven bánské hodnosti.

Jelačić však neustoupil; pokračoval ve svém zbrojení a odebral se sám do Inšpruku, aby se tu ospravedlnil a jednal o »pacifikaci« s Uhry. Dvůr netroufal si tu sice ještě dáti mu ihned za pravdu, vojenská strana vstoupila s ním však v důvěrné jednání tím spíše, že byla rozezlena na Maďary pro jejich odírání pomoci císařskému vojsku v Italii a snahy Kossuthovy, přes hlavu říšského ministerstva vytvořiti samostatné, národní vojsko uherské. Pod rukou byly tak vojenské přípravy Srbů i Charvatů podporovány a zároveň počala se vláda vídeňská, v níž Bach a jiní členové včas postřehli nastávající úplný obrat situace, výslovně ohrožovali i proti snahám uherským, proměnití svazek zemí koruny sv. Štěpána s ostatními částmi mocnářství na pouhou osobní unii. S jejím souhlasem

Jejich
důsledky.

Počátek
reakce
v Rakousku.

Ústavní
sněm
vídeňský
(22. července).

Zrušení
poddanství.

Boje
v Uhrách.

Sněm
záhřebský.

Jelačić
v Inšpruku.

Spor dvora
s Uhry.

odmítal císař sankci usnesením nového sněmu uherského, který se byl v červenci v Pešti sešel, o organizaci uherského vojenství a půjčce určené především k jeho vybudování a neustoupil ani, když maďarské poselstvo, do Vídně vyslané, výhrůžně naň naléhalo a jeho osobní návštěvu v Pešti vymáhalo. Odpovědí dvora bylo naopak obnovení bánské důstojnosti Jelačičovy, vyslovené 4. září, a zřejmý souhlas s tím, když Jelačič 11. září s charvátskou výzvou překročil útočně Drávu a vyhlásil boj »neodvislým« Uhrám, které se chtějí prý trhati od říše a ničiti podstatu pragmatické sankce.

Tím byly kostky vrženy a v Pešti pochopili ihned, že jen meč může rozhodnouti mezi nimi a dynastií. Sněm uherský zvolil 11. září zvláštní výbor národní obrany, v němž Kossuth měl moc rozhodující, vypsal bez císařské sankce odvodů a půjčku na obranu ohrožené vlasti, palatin, arcivévoda Štěpán, byl nucen složit svou hodnost a opustil Uhry. Generál Lamberg, vyslaný dvorem do Pešti jako plnomocný komisař vojenský, byl tam pak 28. září na ulici zavražděn, a když císař 3. října v důsledku toho vyslovil rozpuštění sněmu uherského a, vyhlásiv v Uhrách válečný stav, Jelačiče tam jmenoval svým zástupcem, bylo zjevno, že nastává zcela nové období v zápasu panovnické autority s revolučními hesly v mocnárství habsburském.

Právě proto doufali však Maďaři, že i ostatní činitelé jimž záleželo na tom, aby hesla ta nebyla poražena, jim přispěchají na pomoc, a že zejména radikální živly ve Vídni nedopustí, aby se ze zemí rakouských stal účinný útok na Uhry.

Vskutku vypukly ve Vídni v zápětí povážlivé bouře pouliční. Demokratická strana zesílila se tam v průběhu doby nemálo přílivem rozličných cizinců, Poláků i říšských Němců, a mohla se opřít i o houfce nezaměstnaného dělnictva, které byl do Vídně stáhl slib, že se tu zřídí národní dílny. Udržovala čilé spojení s revolucí uherskou a vítala okázale deputaci, která přišla z Pešti do Vídně jednati přímo s říšským sněmem, byla však jeho slovanskou a konservativní většinou odmítnuta. Když se pak 6. října po městě rozneslo, že některé prapory vojenské mají býti vypraveny proti Maďarům, došlo k divokému shluknutí vídeňské lůzy, která umučila krutě ministra války, hraběte Latoura, a zmocnivši se zbrojnice, ovládla město.

Opět prchal dvůr z Vídně, tentokráte na sever do Olomouce, a s ním i většina sněmu říšského; ale nyní útěk neznamenal nikterak podrobení se vídeňské demagogii. Naopak. Windischgrätzovi a vojenské straně byla příležitost ta zcela vítaná, aby dali revoluci ránu smrtící. Vojskem sevřeli Vídeň, které se odjinud pomoci nedostalo, se všech stran; s pomocí Jelačičovou odrazili u Schwechatu i pokus maďarský o spojení s obleženými a 1. listopadu zavlál opět na věži sv. Štěpána černožlutý prapor císařský na místo revoluční, velkoněmecké trikolory. Windischgrätz dobyl města útokem, odbyv pohrdlivými odklady pokus zástupců frankfurtského parlamentu o prostředkování smíru. Trestaje pak přísně vzbouření, neváhal válečným právem popraviti také člena frankfurtského parlamentu, jenž se byl mezi obránce města přimísil, známého demokrata saského Roberta Bluma, přes to, že se dovolával své nedotknutelnosti, říšským zákonem stanovené.

Tak byla tedy vojskem, nástrojem, jímž Habsburkové od 17. věku především opírali své centralisticko-absolutistické snahy, zlomena revoluce v Čechách, Itálii i ve Vídni a jsa nesen těmito úspěchy, vstoupil nový státník v čelo říše. Byl to kníže Felix Schwarzenberg, švagr Windischgrätzův, vyžilý a blasevaný libertin »velikého světa«, při tom však muž nevšední odvahy a chladný hráč vysoké hry, jenž s cynickým úsměvem přezíral národní i demokratická hesla. Revoluce zastihla ho v diplomatické missi v Neapoli; bojoval proti ní pak jako voják pod Radeckým v Lombardii a posléze před Vídni. Nyní, získav rozhodující postavení u dvora, rozhodl se nejen zlomit revoluci, nýbrž postaviti zároveň monarchii na zcela nový základ důsledným utužením panovnické moci rodu habsburského ve vnitřním poměru a zároveň bezpečným obnovením její vážnosti v Evropě. »Rakousko žije a bude žíti«, bylo heslo, které hlásal s okázalým sebevědomím od prvního dne svého vstupu v čelo vlády.

Ustavodárny sněm říšský mohl sice od druhé polovice listopadu počínaje pokračovati ve svých pracích, nikoliv však ve Vídni, nýbrž ve venkovském zákoutí v Kroměříži, kde se jevil úplně v područí dvora císařského, usazeného v blízkém Olomouci. Zároveň prosadil Schwarzenberg, uznávaje, že k osvětlení vážnosti monarchie jest opravdu třeba jiné osobnosti na trůnu než ubohého churavce, 2. prosince abdikaci Ferdinandovu a nastolení Františka Josefa I., mladíka, jenž nebyl tolik za-

Boj
s uherskou
revolucí.

Dojem
ve Vídni.

Vzbouření
Vídne
(6. října).

Jeho
potlačení.

Felix
Schwarzenberg.

Říšský sněm
v Kroměříži.

Nastolení
Františka
Josefa I.
(2. prosince).

tížen závaznými sliby ústavními a mohl svým svěžím zjevem zesílit důvěru vojska. K dosažení plného úspěchu bylo ovšem třeba pokořit ještě ozbrojený odpor Maďarů; ve věci té spoléhal Schwarzenberg však na číselnou převahu vojska císařského a doufal, že není daleka chvíle, kdy bude možno úplně zrušit i všechny státoprávní výsady zemí uherských a vtlačiti je bez výhrady do jednotného svazku říše. Neboť, ač byl konservativce a rozhodný absolutista, nebyl romantik a neměl nižádné úcty před dějinným právem a tradicí. Jednotný, veliký stát rakouský jevil se mu evropskou nutností a netajil se s tím ve své programové řeči, kterou pronesl 27. listopadu na sněmu kroměřížském. V ní netroufal si ovšem ještě odhaliti své pravé úmysly ústavní, nýbrž vystupoval jako přívrženec zásad konstitučních a dotkl se jen velmi opatrně i otázek národních. Jednotnost říše vytkl však nepokrytě a proto byl od počátku zřejmý rozpor mezi jeho snažením a hlediskem, které byl frankfurtský parlament vyslovil o nutnosti úplně oddělené správy držav habsburských, jež by k říši německé měly býti počítány.

Cíle
Schwarzen-
bergovy.

V ohledu tom by byl Schwarzenberg v případě nezbytné nutnosti ne-
pochybně dal přednost myšlence maloněmecké, aby jednotné Rakousko
jen volnějším způsobem bylo spojeno s užším spolkem německým. Ne-
vyslovil se však zatím o věcech těch určitě, nýbrž hleděl dříve získati pře-
devším čas pro boj s Maďary a vnitřní konsolidaci mocnářství. Vytkl
jen, že Rakousko jest ochotno dále konati své spolkové povinnosti a
nechal si otevřenu branku k dalšímu jednání, z části také proto, aby
vyčkal, jak se vyvinou věci v Prusku. Neboť v téže době staly se také
tam změny neobyčejného dosahu.

Německá
otázka.

Liberální vláda Camphausénova snažila se stále s pochybným úspě-
chem vypracovati spolu s ústavodárným sněmem v Berlíně pro Prusko
ústavu, jež by smiřovala občanské svobody se zvyklostmi silné moci ko-
runní, v říši hohenzollerské zvláště pevně zakořeněnými. Úkol ten zne-
snadňovala jí však nejen dosti početná strana demokratická, jež nalé-
hala na odstranění šlechtictví i titulu »z boží milosti« a vůbec podobným
způsobem osvědčovala svoji rozhodnost; také král byl podstatnou pře-
kážkou dohody, neboť podléhal stále více vlivům, jež se stavěly zásadně
proti kompromisům se svobodomyšlným hnutím. Vedle ministerstva, jež
mu revoluce byla vnutila, vytvořil si Fridrich Vilém IV. záhy své »mini-
stère intime«, skupinu nezodpovědných, na panovníka však soustavně

Zmátky
v Berlíně.

působících rádců, jimž se dostalo obecně označení »kamarilly«. Mezi nimi
hlavní slovo měl generál Leopold Gerlach a jeho bratří, president Ludvík
i theolog Otto, všichni horliví pietisté, jimž víra v božský původ moci
panovnické a přísné zásady legitimistické byly takřka náboženstvím.
Vlivem této kamarilly odcizoval se král stále více svým ústavním rádcům,
kritisoval v ústních projevech a dopisech ostře jejich dílo a nalézal při
tom stále větší oporu v nové šlechticko-křesťanské straně.

Kamarilla
králova.

Strana ta, kupíci se kolem t. zv. Kreuzzeitung (Neue Preussische Zei-
tung), snažila se čilou agitací získati zejména venkov pruský proti libe-
rálnímu měšťáctvu a troufala si již v srpnu 1848 shromáždit v Berlíně
okázalý sjezd. Z jejich řad naléhalo se na krále stále důrazněji, aby
vojskem zkontroloval konečně demagogii ve svém státě, a příklad rakouský
způsobil, že Fridrich Vilém IV. k tomu nalezl odvalu. Za obléhání Vídně
činil totiž lid berlínský hlučný nátlak na sněm pruský, aby zakročil ve
prospěch ohrožené demokracie na Dunaji. Pád Vídně znamenal proto
opravdu také jeho porážku, neboť přispěl nemálo k tomu, že král pro-
pustil liberální ministerstvo a svěřil vládu hraběti Brandenburgovi, levo-
bočku svého děda, který se byl před tím jako řízný velitel ve Vratislavi
osvědčil. Když se pak sněm proti tomu ohražoval, dal mu Fridrich Vi-
lém IV. 9. listopadu prostě ohlásiti, že jej překládá do města Braniboru
nad Havolou. Shromáždění mělo býti tak, podobně jako se stalo v Rakou-
sku, odpoutáno od dráždivého prostředí velikého města.

Kreuzzeitung.

Demokratická většina sněmu pruského se tomu ovšem hladce ne-
podrobila; prohlásila jednání královo za nezákonné a doufala v podporu
Berlína. Ale tamní pouliční hrdinové byli mnohem méně stateční než ra-
dikálové vídeňští. Bez boje mohl 10. listopadu generál Wrangel obsaditi
město, zrušiti tu občanskou gardu a prohlásiti stav obležení. Pro nedo-
statečnou presenci nemohl pak sněm v Braniboru sice pokračovati ve
svém jednání; byl však prostě rozpuštěn a král odhodlal se po některém
váhání k tomu, že 5. prosince oktroyoval svému státu z vlastní moci
novou ústavu.

Přeložení
pruského
sněmu.

Pokoření
Berlína.

Ústava ta nesouhlasila sice nikterak s ideálem rozhodných demo-
kratů, byla však poměrně liberální. Zaváděla dvojí komoru, při čemž
jen první vylučovala vysokým censem nemajetné. Zároveň snažila se
nová vláda pruská nadto obratně uklidniti mysle splněním některých
populárních požadavků, jako bylo zrušení patrimoniálních soudů a novi-

Nová ústava
pruská
(5. prosince).

nového kolku, zajistila i působnost soudů porotních a bylo zjevné, že ač pokořila tábor demokratický, nemínil, podobně jako Schwarzenberg v Rakousku, zároveň hned pouštět se v boj i s umírněnými liberály.

Prusko
a německá
otázka.

A také v národní politice jevílo ministerstvo hraběte Brandenburska snahu, pokračovati v díle vlády předchozí, směřující k uskutečnění návrhů maloněmeckých ve Frankfurtě. Fridrich Vilém IV. rozpakoval se však ještě stále zajistiti Prusku tento úspěch jako spojenec parlamentu, jehož právo, rozhodovati s konečnou platností o budoucí ústavě německé, se mu jevílo více než pochybným. Byl by věci mnohem raději dosáhl přímou dohodou s dvorem vídeňským a pokusil se ji důvěrně sjednati. Dal tím však jen Schwarzenbergovi příležitost, aby poznal jeho nechuť k ráznému obhájení pruských nároků mocí a využitím příznivé chvíle, a rakouský státník zbudoval na tom svůj plán, podle něhož mělo přes všechna usnesení sněmu frankfurtského Rakousko zachovati v Německu rozhodující vliv, aniž bylo při tom nuceno porušiti jednotnost svých řádů a dáti svým německým provinciím zvláštní ústavu. Obratným jednáním zabavil tedy zatím nezávazně dvůr pruský, snaže se zároveň získati pro své cíle ostatní, větší státy spolkové, a zabezpečiv se takto, neváhal v polovici prosince naznačiti jasně ve Frankfurtě, že se Rakousko naprosto nemínil vzdáti bezprostředního členství v budoucím spolku německém a že proto neuzná ústavy říšské, jež by nebyla shodna s jeho zájmy. To znělo ovšem zcela jinak než prohlášení listopadové a tím vstoupilo i jednání o národní otázce německé do nového období.

*

Dojem ve
Frankfurtě.

Povážlivý pokyn Schwarzenbergův způsobil v parlamentu frankfurtském veliký zmatek a takové rozhořčení, že Rakušan Schmerling byl nucen 18. prosince vzdáti se předsednictví v říšském ministerstvu a na jeho místo vstoupil Gagern, dosud předseda sněmu a hlava strany maloněmecké. Tím nabyla tato strana vedení, narážela však i pak stále na silný odpor tábora velkoněmeckého a teprve po dlouhých debatách a tuhém boji dosáhla 26. ledna 1849 toho, že sněmovna přijala s nevelikou většinou v prvním čtení její návrh základního zákona ústavního.

Říšská ústava.

Podle něho v čele říše jakožto spolkového státu měl státi císař volený z panujících knížat; bude-li dědičný, či jen doživotní, o tom se

zatím pomlčelo. Císař jediný má míti právo říši zastupovati na venek, rozhodovati o užití její branné moci a vykonávati říšskou vládu zodpovědným ministerstvem. Jemu po boku stojí sbor zákonodárný o dvou komorách; do komory států (Staatenhaus) členy vyšlou z polovice vlády jednotlivých států, z polovice jejich sněmovny, kdežto druhá komora (Volkshaus) vzejde z obecných voleb všeho obyvatelstva. Vůči usnesení sboru zákonodárského má císař veto jen odkladné; finanční potřebu říšskou opatří cla a nepřímé daně nebo matrikální doplňky jednotlivých států. Říše bude jednotným územím hospodářským se společným zákonodárstvím ve věcech celních, dopravních a poštovních. Vojsko jednotlivých států bude povinno přísahati věrnost císaři, generálové budou jím jmenováni.

Ústavní návrh ten obmezoval tedy podstatně svrchovanost vládnoucích dynastií na venek i uvnitř. Dříve než došlo ve Frankfurtě k jeho druhému čtení vyzvalo však předsednictvo parlamentu vlády spolkové, aby se o něm vyslovily. Téhož žádala cirkulární nota pruská, několik dní před tím rozeslána, v níž byl naznačen zásadní souhlas Berlína s maloněmeckým plánem užšího spolku a snaha docílití dohody vlád s frankfurtským shromážděním. Fridrich Vilém IV. přivolil k odeslání této noty na nátlak svých ministrů, soukromými projevy svými však dával naproti tomu na jevo, že se s ní nikterak neztotožňuje, a oslabil tak zcela její účinek. Proto vyslovilo jen 28 drobných států zásadní ochotu, ústavu frankfurtskou přijmouti, ovšem s rozličnými změnami v jednotlivostech. Rakousko, pro něž souhlas znamenal vzdání se přímého společenstva říšského a které 4. února bylo zvláštní notou prohlásilo, že se nepodrobí nikdy říšské vládě, v jejímž čele by stál jiný kníže spolkový, odmítlo zatím vůbec určitě se vysloviti; bylo však zřejmé, že bude rozhodně proti takovému řešení německé otázky, a s podobným úmyslem se netajily rovněž vlády států středních, jako bylo Sasko, Hannoversko a Bavorsko, které odmítly zároveň uznati i závaznost souhrnu základních práv občanských, ve Frankfurtě v prosinci za říšský zákon prohlášeného.

Tam v parlamentu zatím při druhém čtení předlohy ústavní snažila se strana velkoněmecká zabrániti aspoň tomu, aby důstojnost císařská byla prohlášena za dědičnou, majíc za to, že při volebním císařství setrvání Rakouska v říši není snad přece vyloučeno; a také radikální demokraté

Pruská
nota
leďnová.

Stanovisko
spolkových
států.

Úsilí
Velkoněmců.

nebyli nadšeni pro tuto věc. Konečné rozhodnutí sněmu přinesl však na počátku března vývoj událostí v Rakousku.

Sněm
kroměřížský.

Sněm kroměřížský pracoval tam od konce listopadu především o nové ústavě říšské. Byla to jediná chvíle v dějinách, kdy se zástupcové rozličných kmenů, v habsburské monarchii usídlených, s opravdovým úsilím pokusili, přebudovati Rakousko z pouhého dynastického agregátu na živoucí, ústavní stát. Protivy, jež je ve Vídni dělily, ozývaly se i tu, zmírnila je však porážka levého křídla, a liberálové z rozličných národních táborů byli si vesměs dobře vědomi toho, že jen vzájemnou dohodou a skutečnou prací tvůrčí mohou snad ještě zachrániti aspoň z části výtěžek revoluce.

Výbor
ústavní.

Zatím, co plenum obšírně rokovalo o základních právech občanských, přeneslo se těžiště jednání do výboru ústavního, kde se hlavní zápas pak vedl o to, má-li budoucí Rakousko býti útvarem federativním, svazkem je. inotek, jejichž svéprávnost by byla jen velmocenskými potřebami celku obmezena, či má-li zvítěziti hledisko centralistické, zajišťující zejména Vídni a německému živlu podstatné nadprávi. Byl to opět Pa-lacký, který vystoupil v čele šiku federalistického s významným návrhem, v němž ovšem zásady historického práva státního ustupovaly před myšlenkou, učiniti ucelené skupiny národní v duchu přirozeného práva základem budoucího členění říše.

F. L. Rieger.

Přes důraznou činnost, kterou ve výboru ústavním tehdy zejména také F. L. Rieger rozvíjel, nezvítězil však směr federalistický. Němci zachovali při zdělávání konečného návrhu, jenž měl býti plenu předložen, vrch, ovšem nikoliv bez drobných ústupků. Moc zákonodárná v říši měla podle něho býti především věcí poslanecké komory, volené přímo obyvatelstvem, a sněmům jednotlivých zemí, z jejichž delegací byla složena, pouze horní sněmovna, zvaná senátem, zůstával jen podružný význam. Země zachovávaly své historické hranice, neměly však býti sdružovány ve větší skupiny korunní neb národnostní a jen v ohledu správním byla jim přiznána jakási samostatnost. Ochrana zájmů národních měla býti zabezpečena především zvláštním krajským zřízením, k jazykovým hranicím se přimykajícím.

Ústavní
návrh.

Návrh neprotivil se tedy nikterak zásadně úmyslům Schwarzenbergovým, spějícím k vytvoření pevného celku státního; umožňoval v tomtéž smyslu i přiřčení koruny uherské ke svazku ostatních zemí a také

při stanovení základních práv občanských jevila se ústupnost sněmu v tom, že netrval na výslovném zjištění původu moci státní z lidu, když se byla vláda proti tomu ohradila. Vláda hleděla však přes to přese všecko na sněm kroměřížský se zřejmou nepřiznivostí; přezírala jeho dílo a nebrala na něm činného podílu. Schwarzenberg měl za to, že vojenská moc, která zlomila hrot revoluce, postačí také v budoucnosti za spolehlivý základ státní budovy; čekal jen na vhodnou chvíli, aby se zbavil shromáždění, jehož obšírné úvahy ho dráždily, a chvíli tu mu přinesl zdánlivě rozhodný úspěch v Uhrách.

Boj
v Uhrách.

Tam sněm peštský neuznal abdikace císaře Ferdinanda, ježto nebyla provedena na půdě ústavního práva uherského. Proto měl zatím v jeho jméno vládu v Uhrách vésti dále šestičlenný výbor revoluční s Kossuthem v čele, který opravdu řídil především obranu země proti císařským vojskům, přijav do vojenských služeb uherských značný počet cizích, zejména polských emigrantů, z nichž zvláště vynikli generálové Bém a Dembiński. Zdálo se však, že všechno jeho úsilí jest marné, když Windischgrätz na začátku ledna 1849 obsadil i Budapešť odkud se revoluční vláda utekla do Debrecína. V Sedmíhradech bylo císařské vojsko nadto podporováno ruským oddílem, z Valachie do země proniknuvším, a 26. února překazila bitva u Kápolny úspěšně i pokus Uhrů, z jihu k Pešti postupovati.

Kápolna
(26. února).

Vítězství to považoval Schwarzenberg za rozhodné a neváhal již vystoupiti proti sněmu kroměřížskému. Působili-li v listopadu 1848 v Berlíně vzor rakouský, šel nyní mladý císař František Josef I. ve stopách pruského krále, když dal 7. března v Kroměříži vyhlásiti dvojí rozhodnutí; jedním rozpouštěl prostě sněm ústavodárný, druhým oktrojoval říši novou ústavu, dílo ministra vnitra, hraběte Františka Stadiony, opatřené datem 4. března.

Ústavní
oktroj
březnový.

Oktrojovaná ústava ta nebyla, podobně jako listopadová ústava pruská, nikterak návratem k předbřeznovému absolutismu; jíti tak daleko si vláda ještě netroufala. Slibovala naopak, že zákonodárná moc zůstane parlamentu říšskému o dvojí komoře, ale ovšem s dosti vysokým censem v dolní sněmovně a převahou šlechty v horní sněmovně. Hlavní rys březnové ústavy byl však důsledný centralism, jemuž měla nyní i stará ústava uherská podlehnouti. Toto znásilnění sněmu říšského a oktroj ústavní způsobily tedy těžké zklamání všem svobodomyšlným mužům

v Rakousku a obavou, že ani tato vnucená ústava vskutku v život nevejde, nýbrž zůstane jen klamnou zástěrkou dvorské samovlády; hlasitý odpor se ovšem neozval nikde, neboť vojsko bylo všemocné a výjimečný stav trval v nejdůležitějších místech říše. Důležitý byl však odraz, který věc měla v Německu.

Notifikace ve Frankfurtu.

Schwarzenberg notifikoval totiž novou ústavu rakouskou ihned také do Frankfurtu, vytýkáje, že podle ní nemohou býti německé části monarchie od ostatních oddělovány, takže, nechce-li se parlament frankfurtský prohrěšiti proti přirozené jednotě všeho Německa, musí chystanou říšskou ústavu vytvořiti tak, aby Rakousku jako celku bylo možné k ní přistoupiti. Zejména doporučoval pak, aby v čelo spolku německého bylo postaveno sedmičlenné direktorium knížecí; a naznačoval nadto, že jest upustiti i od sněmovny říšské, přímo obyvatelstvem volené.

Vítězství Maloněmců.

Tím bylo konečně zcela nepochybně zjevno, že se souhlasem dvora vídeňského lze vytvořiti pouze velmi volný útvar spolkový, který v sobě pojímal mnoho neněmeckých krajů a zesiloval evropské postavení Habsburska, ale nikterak nezaručoval sílu národní jednoty německé na venek a nevyhovoval ani zcela mírným požadavkům svobodomyslným. Postavení strany velkoněmecké bylo tím nadobro podlomeno. Maloněmecká »Erbkaiserpartei« strhla na sebe nerozhodné poslance a získala nadto i frakci demokratickou tím, že opustila od všech změn ústavy a volebního řádu, jež si byly vymínily vlády některých spolkových států. Přes to byla 27. března většinou jen 4 hlasů navržená ústava přijata v druhém čtení s dodatkem, že císař má býti dědičný. Den potom byl za císaře německého zvolen Fridrich Vilém IV. 290 hlasy za nepřítomnosti 248 členů a zároveň určena slavnostní deputace, jež měla jeho souhlas k tomu vyžádati. Hlahol zvonů a střelba z děl ohlašovaly Německu, že má po dvaadvaceti letech přestávce dostati opět nejvyšší korunovanou hlavu.

Šlo nyní o to, bude-li Fridrich Vilém IV. vskutku ochoten přijmouti nabízenou hodnost a podepře-li tak královskou mocí pruskou dílo frankfurtského parlamentu. Ministři pruští naléhali na něho, aby aspoň zásadně neodmítal, byť si třeba vyhražoval dostatečný souhlas knížat spolkových a možnost přezkoumání jednotlivých článků ústavních; ale Fridrich Vilém IV. byl dalek toho, aby zachránil prestiž liberálních ústavodárců frankfurtských a dal se jimi vehnati do sporu s Rakouskem

Fridrich Vilém IV. a císařská koruna.

a ostatními knížaty německými. Již před tím napsal svému důvěrníkovi, vyslanci Bunsenovi, zcela nepokrytě, že koruna nabízená z Frankfurtu se mu nejeví vůbec korunou, po níž by směl sáhnouti rozený panovník. Byla mu naopak »ein imaginärer Reif, aus Dreck und Letten gebacken«, dílo, proniknuté ničemným dechem revoluce, »der albernen, dümmsten, schlechtesten, wenn auch Gottlob nicht der bösesten dieses Jahrhunderts«. Za pravou korunu chtěl uznati jen tu, již by dynastie německé dobrovolně a bez nátlaku obnovily.

Proto, když 3. dubna deputace frankfurtská, vedená Eduardem Simonem, před něho předstoupila, odpovídal zdvořile sice a spíše vyhýbavě, ale tak, že smysl odpovědi byl odmítavý a snižoval zřejmě ústavní dílo parlamentu na pouhý návrh, o němž konečné rozhodnutí přísluší pouze vládnoucím knížatům. Vláda pruská, nechtějíc, aby na Prusku zůstala výtkka, že jen jeho vinou dílo národní jednoty se rozbilo, vyzvala ovšem ještě ostatní státy, aby se do čtrnácti dnů vyslovily o ústavě a volbě frankfurtské. Přitakavě tak učinily však zase jen drobné státy, kdežto vláda vídeňská odpověděla tím, že nařídila poslancům ze zemí rakouských, aby opustili Frankfurt; arciknížete Jana ponechala ovšem zatím ještě v úřadu říšského správce, ježto se Schwarzenberg bál toho, aby snad po jeho odchodu Prusko nezaujalo přece vůdčí místo. V Berlíně však na to nikterak nepomýšleli, nýbrž 21. dubna vyslovila se také pruská vláda zřejmě proti ústavě frankfurtské a dodala tím odvahu i Bavorsku, Sasku a Hannoveru tak učiniti.

Tím byl dovršen již dlouho pocíťovaný rozpor mezi voleným národním shromážděním ústavodárným a vládami rozhodujících států spolkových, a když se většina parlamentu, odchodem Rakušáků a jiných stoupenců směru velkoněmeckého valně prořídleho, rozhodla vyzvati národ k ochraně svého díla, odvolalo také Prusko a většina ostatních států své zástupce z Frankfurtu.

Valná většina jich vskutku uposlechla, věc tím nebyla však přes to vyřízena. Zůstal v chrámu sv. Pavla skupina demokratů a republikánů, která měla za to, že nyní přišla její chvíle, kdy po ponižujícím neúspěchu zbabělých umírněnců bude možno přece rozpoutati novou revoluci heslem, že křivopřísežná knížata zradila národ, uhýbajíce se úskočně důsledkům ústavodárného shromáždění, jež bylo s jejich vůlí zvoleno. A vyhlídky na úspěch nebyly tentokrát opravdu zcela beznadějně.

Jeho odmítnutí (3. dubna).

Spolkové vlády a frankfurtská ústava.

Nálada ve Frankfurtu.

Plány radikálů.

Rozhořčení všeho vzdělaného a svobodomyšlného občanstva nad zklamáním tolikerých nadějí bylo opravdu značné a strana demokratická vzájemným stykem svých zástupců z rozličných států ve Frankfurtě nabyla lepší organisace, než měla na jaře roku minulého; její kroužky byly rozšířeny po všech větších městech, rozliční mezinárodní agitátoři, jako byl Rus Bakunin a jiní, kdo nenalézali již ve Francii možnosti úspěšného působení, jítřili nadto náladu v Německu a podstatně důležitosti bylo, že Rakousko se octlo naráz opět v těžkém postavení.

Úspěchy maďarské.

Revoluční vláda maďarská, jejíž zoufalou odhodlanost vyhlášení ústavy kroměřížské jen ještě stupňovalo, nalezla totiž v mladém Arturovi Görgeiovi schopného vojevůdce, který opravil štěstí válečné a porazil 7. dubna Rakušany u Gödölö před samými branami peštskými, zatím co generál Bém vytlačil císařské i Rusy ze Sedmíhrad a generál Klapka osvobodil obležené Komárno. Windischgrätz byl tehdy odvolán z vrchního velení, vojsku rakouskému však bylo zároveň ustoupiti z Pešti; pouze hrad budínský zůstal v rukou císařské posádky, zatím co maďarská vojska také proti Srbům na jihu vítězně postupovala. Pod dojmem těchto úspěchů a pod nátlakem ulice prohlásil v Debrecině 14. dubna sněm uherský v zmatené schůzi, které se pouze menšina poslanců účastnila, Habsburky za zbaveny koruny uherské. Zřízení republikánské nemělo však v zemi dosti stoupenců; proto ustanovil sněm zatím jen Kossutha guvernérem s mocí diktátorskou a snažil se vysláním mužů, jako byl František Pulszky, hrabě Ladislav Teleki nebo Julius Andrássy do Londýna, Paříže a na Balkán získati v cizině zájmu a pomoci pro maďarský odboj proti Habsburkům.

Italie.

Tento neočekávaný obrat věcí byl tím povážlivější, že značná část vojska císařského byla stále ještě upoutána v Itálii. Tam porazil sice Radecký již na konci března po zcela krátkém tažení znova vojsko sardinské, úplná pacifikace země však, obléhání Benátska a chystané zakročení proti revoluci v státě papežském vyžadovaly i pak značných sil vojenských. Ukazovalo se, že moc, kterou Schwarzenberg tak okázale na odív stavěl, opravdu jest ještě na vratkých nohou. Pod popelem doutnala nespokojenost téměř všude, ve Vídni demokratické hnutí čekalo jen na další postup Maďarů, i v Praze byly odkryty radikální kroužky, jež snily o možnosti nového revolučního výbuchu a šířily zejména mezi členy Slovanské lípy dráždivé provolání Bakuninovo k Slovanům. Proto zdála

Praha.

se i německým demokratům chvíle k rozhodujícímu činu zcela vhodnou.

Hnutí se začalo 3. května v Sasku, když vláda rozpustila saský sněm, protože žádal uznání říšské ústavy. Vedení revolty ujal se tu Bakunin a král byl povstáním donucen k útěku z Drážďan a k prosbě o vojenskou pomoc do Berlína. Hned potom o pomoc tu prosil však i král bavorský pro Falcko, kde revolucionáři zřídili zatímní vládu, i velkovévoda badenský, jenž byl nucen z Karlsruhe uprchnouti. Také ve spolkové pevnosti Rastattu revoluce nabyla vrch a ve Virtembersku donutila krále k uznání říšské ústavy frankfurtské. Tehdy, na počátku června, »kusý« parlament v počtu 135 hlav opustil Frankfurt, kde již nebyl bezpečen, a přesídlil do Štutgartu, aby tam pokračoval v jednání a v boji proti panovníkům, jejichž zraky se v tu chvíli obracely především úzkostlivě do Berlína. Odtud jedině mohlo přijíti rychlé zdolání revoluce.

V Prusku samém ozvaly se ovšem rovněž její záchvěvy. Demokratický ruch tu měl hlavní ohnisko v Porýnsku. Tam působil od června 1848 také Karel Marx jako vydavatel listu »Neue Rheinische Zeitung« spolu s Engelsem, Freiligrathem a jinými radikály, k nimž se tehdy přidružil i mladý Heglovec, slezský žid Ferdinand Lassalle. Marx věřil, že revoluce přinese i v Německu co nejdříve sociální převrat a hlásal již v listopadu 1848 činný odpor proti rozpuštění sněmu pruského a oktroji ústavy. Kruh radikálních demokratů byl však i v těchto částech říše Fridricha Viléma IV. příliš malý k opravdovým úspěchům a neměl jednotného vedení. Proto došlo tu jen k chvilkovým demonstracím a místnímu odporu zeměbranců proti rozkazům svolávacím. Přes to se cítil král 18. května nucen vydati proklamaci, v níž vykládal příčiny svého odmítnutí koruny i ústavy frankfurtské a ohlašoval, že knížata budou pokračovati v jednání o národní jednotu.

V celku osvědčilo se však vojsko pruské zcela spolehlivým; korunní princ Vilém potlačil ve spojení s jinými kontingenty spolkovými hnutí ve Falci, porazil 21. června u Karlsruhe tlupy, vedené Polákem Mieroslawskim, a dokončil pak rychle uklidnění jižního Německa. V Sasku bylo pruskou gardou povstání potlačeno již před tím. Zároveň vláda virtemberská nabyla postupem pruských zbraní odvalu, že 18. června rozehnala štutgartský »Rumpfparlament«. Všude následovaly v zápětí přísné tresty vzbouřenců, což vedlo značný počet demokratů německých k útěku do

Revolty v Německu.

Parlament ve Štutgartu.

Radikalism v Porýnsku.

Proklamace krále pruského (18. května).

Potlačení revolt.

ciziny, mezi nimi i Marxe a Engelse, kteří od té doby v Anglii hledali a našli novou vlast a působiště pro svou další činnost.

Takový byl tedy konec shromáždění, k němuž lid německý byl tak dlouho vzhlízel jako k posvátné dílně národní jednoty a zosobnění německé vůle státoporné. Pozdější doba, naplněná bismarkovským názíráním na politiku, viděla příčinu nezdaru parlamentu frankfurtského především v jeho přílišném sklonu, řešiti otázku státní obšírnou, theoretickou diskussí. Vskutku většina členů parlamentu pochybila spíše podceňováním síly vládnoucích dynastií, které na jaře 1848 revolučním hnutím byly sice zastrašeny, ale nevíklány ve svém zásadním odporu proti hledisku národní svrchovanosti, zosobněné ve frankfurtském sněmu. Sílu hnutí zeslabil rovněž spor směru liberálního, pevně zakotveného jen ve vzdělaných vrstvách a v buržoasii, se směrem demokratickým, který dovedl sice účinnými hesly podněcovati nižší lid k bouřlivým projevům, měl však namnoze cíle zcela upřílišené a dosahoval jen chvilkové účinnosti. Překážkou ze všech nejtěžší bylo však zvláštní postavení Rakouska, jehož některé provincie s ostatním prostředím německým byly tak těsně spjaty. Bylo vskutku možno jen důrazným rozvinutím skutečné moci vytlačiti je z užšího kruhu budoucí říše německé a donutiti, aby se spokojilo s pouhým spojenectvím s ní. Moc takovou by bylo nepochybně mělo Prusko obratně užívající vysoko vypjaté vlny národního zájmu a od počátku dbalé těsné součinnosti s parlamentem frankfurtským. To se však přičilo, jak víme, zásadně Fridrichu Vilémovi IV. a proto nemohlo veškeré úsilí národního shromáždění skončiti jinak než nezdarem.

Kladný výsledek jeho snah byl jen, že rozhodilo požadavek národní jednoty do vrstev širokých a vztýčilo v návrhu občanských práv a říšské ústavy určitý prapor, kolem něhož její přívrženci v budoucnosti se mohli znovu seskupiti. Revoluční ruch, byť se byl zatím skončil vítězstvím vládnoucích dynastií, zanechal v národě nadto obecnější potřebu ústavních svobod, než jakou znala doba předbřeznová, a v jednotlivých státech přinesl pokroky, jež nebylo již možno odčiniti sebe větším úsilím reakčním.

Zřeknutím se parlamentu frankfurtského, odmítnutím jeho ústavního díla a překonáním revolučních záchvěvů z toho vzešlých nebyla však v Německu doba politického neklidu nikterak ukončena. Zbývala ještě otázka, bude-li možno obnoviti německý spolek prostě tak, jak trval do

března 1848, a ve věci té podstatnou překážkou se jevila především dvojitá skutečnost: jednak změněný ráz Rakouska, nyní k pevnému soustředění dospěvšího, jednak snaha Fridricha Viléma IV., aby jinou cestou dosáhl aspoň z části toho, co nemínil přijmouti z rukou většiny frankfurtského shromáždění. To i ono vedlo k novým zápletkám déle roku trvajícím, které se jevily jaksi dozvukem revoluční doby v Německu a přinesly teprve její konečnou likvidaci.

* * *

Fridrich Vilém IV. byl již před rokem 1848 přesvědčen, že spolek německý jest třeba podstatně přetvořiti tak, aby se stal vskutku zosobněným německé síly národní v Evropě. Věřil také, že Prusku v tom přísluší hlavní slovo a nezapřel přesvědčení toho ani, když byl odmítl korunu císařskou, nýbrž měl naopak za to, že nyní, po překonání revolučního blouznění, jest na knížatech, aby vykonali bez prodlení svou povinnost. Hlavní vliv na krále ve věci té měl jeho osobní důvěrník, generál J. M. Radowitz, katolický šlechtic uherského původu, politický romantik, který, ač již dlouho dlel ve službách pruských, přece se úplně nevžil do tamního prostředí. Již roku 1847 vypracoval pro Fridricha Viléma IV. návrh reformy spolkové; ve Frankfurtě byl jako poslanec členem krajní pravice a nyní ho pověřil král, aby vstoupil s ostatními knížaty v jednání o tom, co by bylo učiniti pro dosažení větší jednoty spolkové.

Plán Radowitzův připínal se dosti těsně k některým myšlenkám odmítnuté ústavy frankfurtské; měnil je ovšem podstatně v duchu legitimity. Základem mu byl rovněž užší spolek států německých, v jehož čele měl státi král pruský, opřený o šestičlenné direktorium knížecí. V spolku tom, uznávajícím platnost základních občanských práv ve Frankfurtě vypracovaných, mýnil Radowitz zříditi parlament o dvojí komoře; jednu by jmenovaly vlády spolkové, druhá měla vzejíti z nepřímých voleb, dělicích obyvatelstvo podle majetku na trojí sbor voličský. S Rakouskem měl býti smlouven nerozlučný spolek širší, řízený čtyřčlenným direktoriem a zajišťující shodnou politiku hospodářskou i zahraniční. Zvláště význačným rysem plánu toho pak bylo ustanovení, že žádný panovník německý

Nezdar
parlamentu
frank-
furtského.

Jeho příčiny.

Nálada
v Německu.

Otázka
spolková.

Plány
Fridricha
Viléma IV.

Návrh
Radowitzův.

nesmí býti nucen k vstupu do užšího spolku, veskrze na dobrovolnosti vybudovaného.

Spolek
tří králů.

Koncem května 1849 bylo tedy zahájeno jednání o věci té na schůzi zástupců větších států spolkových v Postupimi a to se zdánlivým úspěchem. Neboť Hannovera i Sasko uzavřelo s Pruskem, ovšem jen na dobu jednoho roku, t. zv. Dreikönigsbündniss a vyzvali pak společně ostatní státy spolkové, aby se k nim přidružily a zavázaly, provést volby do nového shromáždění, jež se mělo v Erfurtě sejíti a ústavu užšího spolku podrobně vypracovati. Většina menších států německých vyslovila opravdu svou ochotu uposlechnouti tohoto vyzvání; jen Bavorsko a Vírtembersko zůstaly stranou. Nenalou podporou věci jevílo se ostatně také, že 28. června 1849 značný počet někdejších členů maloněmecké »Erbkaiserpartei« měl sjezd v Gothě a tam vyslovil, ovšem po pohnutých úvahách, svůj souhlas s pruským návrhem. Bylo zřejmé, že německý liberalismus vzal ze smutného konce parlamentu frankfurtského rychle naučení, že jest třeba se uskrovniti a přijmouti z rukou panovníků vděčně aspoň část toho, čeho nebylo svrchovanému lidu možno vlastní silou dosíci.

Sjezd
v Gothě.

Úspěchy tyto souvisely ovšem z části i s tím, že v době, kdy Fridrich Vilém IV. se svou myšlenkou vystoupil, revoluční bouře nebyly ještě překonány a slabší státy hledaly v Prusku oporu. Pruský král vystupoval tehdy vůbec s hotovou svatozáří ochránce pořádku a spasitele ostatních dynastií německých, kdežto Rakousko naopak bylo nuceno chovati se zcela zdrženlivě proto, že ještě nepřekonalo uherského nebezpečí. Bylať právě tíseň jeho, způsobená úspěchy revolučního vojska maďarského, které 21. května dobylo i tvrdého Budína, tak značná, že Schwarzenbergovi nezbylo než, aby hledal pomoc u cíře ruského.

Tíseň
Rakouska.

Mikuláš I., jenž se obával zejména, že by se vítězná revoluce uherská snadno mohla přenést do Haliče a odtud i do ruského Polska, neváhal ovšem pomoc tu vskutku poskytnouti, zvláště, když ho o ni v květnu požádal sám mladý císař František Josef I. osobní návštěvou ve Varšavě. Tu byl smluven plán, podle něhož v polovici června starý Paskěvič s více než sto tisíci muži překročil se severu Karpaty, zatím co jiné vojsko ruské vtrhlo do Sedmíhrad a císařské sbory, vedené generálem Haynauem, ze západu postupovaly.

Tažení Rusů
do Uher.

Tu ukázal se marným všecek pokus Maďarů o obranu. Svobodomyšlná Evropa hleděla na ně sice jako na pravé rytíře svobody, pomoci se jim

však odnikud nedostalo přes horlivou činnost jejich emisařů a patetické provolání, s nimiž se Kossuth k národům evropským obracel. Byli poraženi na všech stranách, zeslabovaly je i vzájemné spory mezi Kossuthem a jeho generály, a 13. srpna vzdal se u Világoše Görgey, jenž byl v poslední chvíli na sebe strhl diktaturu, ruskému veliteli s jádrem svého vojska, jež v té chvíli ovšem nečítalo vpravdě než něco přes dvacet tisíc mužů. Kossuth a jiní předáci uprchli do Turecka, zakopavše před tím korunovační klenoty uherské u Ršavy. Jediné Komárno vzdorovalo až do 23. září.

Világoš
(13. srpna
1849).

Dvůr vídeňský byl zase, ovšem pomocí ruskou, pánem celých Uher, mohl povstalec trestati v duchu tradiční mstivosti habsburské tresty tak tvrdými, jako bylo zastřelení třinácti generálů vojska uherského v Aradě 6. října, a Schwarzenberg mohl se konečně zase vrátiti k svým politickým plánům tím spíše, že zároveň i v Itálii pádem republiky římské i benátské revoluce byla úplně zdolána a se Sardinskem uzavřen výhodný mír.

Schwarzenberg
proti Prusku.

Důsledek toho všeho projevil se v zápětí i v politice německé. Do té doby Schwarzenberg nevystupoval příkře proti pruským návrhům užšího a širšího spolku, nýbrž vedl si spíše vyhýbavě; nyní však, na konci srpna, prohlásil důrazně, že věc jest neslučitelná se spolkovou aktou z roku 1815, kterou Rakousko má za trvale závaznou pro všechny členy. Rakousko nemínilo tedy dáti se Pruskem vytlačiti bez boje ze staré základny svého vlivu ve vlastním Německu a tak hrozil povážlivý konflikt mezi Berlínem a Vídní; byl však zatím ještě na chvíli odsunut tím, že se obě velmoci 30. září shodly na t. zv. interimu, platném do 1. května 1850. Podle něho měl říšského správce, dosud bezmocně ve Frankfurtu trvajícím, nahraditi zatímní čtyřčlenný komisariát, z polovice Rakouskem, z polovice Pruskem dosazený. Ostatní vlády schválily tuto dohodu, jež byla pro Rakousko potud příznivá, že zachovávala jeho přímou účast na věcech německých a dodávala tím odvalu i jiným odpůrcům užšího spolku, otevřeně proti němu vystoupiti.

Interim.

Vskutku odpoutalo se ihned Sasko i Hannovera od závazků v tomto ohledu v Postupimi přijatých a jaly se vyjednávat s Rakouskem, Bavorskem a Vírtemberskem o jiných způsobech řešení spolkové otázky. Ježto také kurfiřtství hesenské k Rakousku se počalo přikláněti, bylo na počátku roku 1850 zjevno, že za Pruskem a myšlenkou užšího spolku stojí

Rozbití spolku
tří králů.

jen tříšť drobných státek, a že uskutečnění věci narazí na překážky nepřekonatelné. Proto se hrabě Brandenburg a ostatní ministři pruští klonili spíše k tomu, zajistiti si dohodou s Vídní v severním Německu určité výhody a ustoupiti vůbec od projektu, jehož nebylo lze hájiti bez těžkého boje s Rakouskem a jeho spojenci. Fridrich Vilém IV. však, ač rovněž nepomyšlel vážně na boj opravdový, měl za to, že jest ctí vázán od podniku ihned neutéci. A tak došlo v Prusku a ve státech, jež při něm setrvaly, k provedení voleb do nového, ústavodárného sněmu pro užší spolek, jenž se v březnu 1850 sešel v Erfurtě a tam v několikanedělním jednání vypracoval zcela v duchu návrhu Radowitzova ústavu pro užší stát spolkový, nazvaný nyní »unií německých států«.

Sněm
erfurtský
(březen 1850).

Šlo jen o to, odvážili se pruský král se svými prořídlymi stoupenci na této základně nový státní útvar opravdu v život uvésti a oddělit se rozhodným krokem od ostatních států spolkových. Schůzka knížat k unii se hlásících, kterou Fridrich Vilém IV. svolal na počátku května do Berlína, netroufala si tak vpravdě učiniti, nýbrž spokojila se s tím, že si zvolila předsednictvo, t. zv. Fürstenkollegium, s králem pruským v čele. Naproti tomu neváhal Schwarzenberg užiti své převahy co nejřízněji. Tradice vložila mu do úst rčení, že jest třeba »la Prusse d'abord avilir et la démolir ensuite«. Ježto pak začátkem května vypršelo období t. zv. interimu, pozval, dovolávaje se akty z roku 1815 a rakouského práva předsednického, všechny spolkové vlády k 10. květnu k mimořádné plenární schůzi do Frankfurtu, aby tam mohla býti zřízena řádná rada spolková.

Postup
Schwarzen-
bergův proti
»unii«.

Prusko postavilo se ovšem proti tomu jménem unie, vytýkajíc, že prostý návrat k někdejší ústavě spolkové nevyhovuje již nikterak potřebám národa německého a že se přičí i slavnostním slibům, tolikráte opakovaným. Následovala dlouhá jednání, Schwarzenberg však trval na tom, že jest třeba především znovu ustaviti užší, sedmnáctičlennou radu spolkovou jako řádný ústavní orgán spolkový, a provedl to v skutku. Od 1. září úřadovala ve Frankfurtě opět rada spolková pod předsednictvím Rakouska, s nímž ve věci té šlo nejen Sasko, Hannoversko, Bavorsko a Württembersko, nýbrž i kurfiřt hesenský, Dánsko za Holštýn a nizozemský zástupce za Lucembursko. Spolková rada ta měla ovšem jen 11 hlasů, neboť Prusko do ní nevstoupilo, neuznalo jí a zaujalo se svými stoupenci postavení jakéhosi »Sonderbundu«. Se strany Rakouska se jí však

Obnovení
spolkové rady
(září 1850).

přisuzovala plná platnost a právo řídití záležitosti celého spolku jako před rokem 1848.

Tím se spor velmi vážně přiostrčil a začalo se obecně mluvit o možnosti válečné srážky mezi Rakouskem a Pruskem tím spíše, že Rakousko zachovávalo svou vojenskou pohotovost a soustřeďovalo ji v Čechách, zatím co Prusko přikročilo rovněž k předběžným opatřením mobilisačním. Ovšem se zřejmou váhavostí, neboť Fridrich Vilém IV. vzpíral se celou bytostí proti možnosti, že by opravdu měl zkřížiti zbraň s Habsburky, k nimž choval tolik vážnosti; a v tom ho utvrzovala nejen jeho choť, sestra matky Františka Josefa I., nýbrž i celá dvorská kamarilla a četní stoupenci konservativního sněmu v Prusku, kterým se z duše protivila myšlenka války s legitimistickou Vídní za cíle, které Prusko vlastně zdědilo po frankfurtském shromáždění a jež byly zřejmě jen dozvukem revolučního programu národního.

Váhavost
krále
pruského.

Na dvoře berlínském převládala tak nálada nechuti ke hře zjevně již ztracené a také vojsko pruské nebylo v nejlepším stavu. Znalci tvrdili, že dvouletá služba, v něm zavedená, snížila podstatně jeho výkonnost a že nebylo ani o jeho výzbroj dosti pečováno v letech, kdy z důvodů ústavních dvůr pruský couval před jakýmkoliv zvyšováním rozpočtu státního. Vojsko rakouské ovšem nebylo také vynikající hodnoty, bylo však zoceleno válkou italskou i uherskou a mohlo počítati patrně zároveň s pomocí Bavorska a Württemberska. Proto nemělo Prusko valných vyhlídek na úspěch, bylo mu však velmi nesnadno naléztí čestné východisko k ustoupení, ježto zásadní spor o novou úpravu německého spolku byl zároveň přiostrřen svízelnou místní otázkou hesenskou.

Poměry
vojenské.

V kurfiřství hesenském dostal se totiž svěhlavý panovník, úplně podléhající ministru Hassenpflugovi, obecně nenáviděnému pro své tuhé autoritářství, do prudkého sporu se sněmem a většinou úředníků i důstojníků, zdráhajících se uposlechnouti rozkazů, jež odporovaly platné ústavě. Konečně uchýlil se kurfiřt do Frankfurtu a dovolával se tu pomoci spolkové rady, Rakouskem právě obnovené, proti svým poddaným. Spolková rada mu ji přislíbila 17. září opravdu a chystala se pověřiti rakouské a bavorské vojsko obnovením pořádku v Hesensku. Věc ta byla však v dvojím sněmu Prusku velmi nevídaná. Neuznávajíc zásadně oprávnění obnovené užší rady, nemohlo jí přiznati právo k vykonávání spolkové exekuce; nadto bylo však Hesensko klín, dělící od sebe západní a východní sku-

Otázka
hesenská.

pinu provincií hohenzollerských, a procházela jím dvojitá etapní silnice, Prusku zaručená. Obsazení země Rakušany znamenalo tedy těžké ohrožení strategických zájmů pruských a bylo pochopitelné, když z Berlína prohlašovali, že za nic je nestrpí.

Kníže Schwarzenberg nedbal však toho; zajistiv se spojenectvím Bavorska i Vírtemberska trval na provedení exekuce a věci přišly až tak daleko, že se 8. listopadu v Hesensku u Bronzelli strhla potyčka, v níž bylo zraněno několik rakouských myslivců a pruský trubačský bělouš. Tu zdála se válka zcela jistou, byla však přece odvrácena. Přispěl k tomu nemálo vliv ruský.

Po vítězném svém zasažení v Uhrách cítil se Mikuláš I. ještě více než před tím povolaným rozhodčím ve sporech středoevropských. Skutečnost, že Rusko bylo jediným velkým státem na pevnině, jež se nezakolísal v bouři rozpoutané roku 1848, zvýšila neobyčejně jeho sebevědomí a přesvědčení, že jest prozřetelností božskou určen k tomu, aby i mimo svou říši chránil legitimitu a udupal všechny oharky revolučního požáru, zvláště v Německu. S dvorem berlínským byl sice těsně spřátelen a dostávalo se mu tam úcty takřka vasalské. Neschvaloval však postupu Pruska v otázce šlesvické, v níž, jak níže uvidíme, Fridrich Vilém IV. si tehdy vedl opravdu s neupřímnou kolísavostí. Schwarzenberg dovedl cíře nadto velmi dobře naladiti i v německé věci proti Prusku, ukazuje na to, že unie, Fridrichem Vilémem IV. budovaná, svým konstitučním rázem ohrožuje návrat střední Evropy k zásadám pravé kázně dynastické a že nese na svém čele příliš zjevně pečť svobodomyšlných bludů. Vytýkal při tom, že by se Rakousko s ní snad mohlo přece smířiti, ale jen kdyby ze svých řádů vypustila volené shromáždění zástupců občanstva a mimo to závazně obmezila počet svých členů na ty státečky severoněmecké, které dosud při Prusku setrvaly, vzdávajíc se jakéhokoliv dalšího vývoje a neohrožujíc vliv Rakouska na ostatní členy spolku německého.

Cáři přiklonil se úplně k těmto hlediskům, zvláště když ho byl v říjnu 1850 mladý císař rakouský opět osobně ve Varšavě vyhledal; proto učinil na pruské zástupce, tam přítomné, nátlak zcela pohrůžný, nenechávaje je v pochybnosti o tom, na kterou stranu se postaví moc ruská, sáhne-li Prusko opravdu k zbrani a znesnadní tím uklidnění Německa v duchu konservativních zásad z Vídně hláсанých. Za takových poměrů stávalo se postavení Pruska opravdu zoufalým, neboť opora ruská usnadnila Schwar-

zenbergovi, že si mohl ještě rozhodněji vésti. Po bronzellské srážce a marném jednání, při němž se Fridrich Vilém IV. stále uhýbal tomu, aby pohleděl skutečnosti přímo v tvář, zaslalo Rakousko do Berlína 25. listopadu dokonce velmi drsné ultimatum a dosáhlo jím opravdu žádaného úspěchu. Pod nátlakem konservativní strany ustoupil Fridrich Vilém IV. konečně nadobro od myšlenky, kterou byl již dlouhou dobu spíše jen nevolky a pro čest praporu hájil. Na diplomatické schůzce, konané v Olomouci, podepsal 29. listopadu jeho jménem ministr hrabě Otto Manteuffel punktaci, která přinášela Rakousku aspoň zdánlivě dokonalé vítězství. Prusko, vzdávajíc se unie a myšlenky užšího spolku, zavázalo se k bezodkladnému odzbrojení, připustilo s některými výhradami i zakročení spolkové rady v Hesensku, a krylo svůj ústup jen tím, že neuznalo beze všeho frankfurtské rady spolkové, nýbrž vyhradilo konečnou úpravu řádů spolku německého zvláštní konferenci diplomatické, svolané do Drážďan.

Všichni, kdož v unii vítali aspoň zárodek jakéhosi řešení národní otázky německé pod vedením Hohenzollerů, byli tím ovšem trpce zklamáni; ale také většina těch, kdož se cítili především jen Prušáky v čele s korunním princem Vilémem, viděli v olomoucké punktaci nejtěžší pokračování, jakého se státu Fridricha Velikého dostalo od dob Napoleonových, a marně se snažila kamarilla zásadně konservativních přátel Vídně v Berlíně věc omlouvatí nezbytnou nutností. Hrot uvízl pak v sebevědomí pruském tím hlouběji, že Schwarzenberg ho přiostrčil zcela nešetřeným tónem své zprávy o jednání olomouckém, vyjadřuje se o něm tak, jako by bylo Rakousko pruskému soupeři jen pro jeho kajícnou zkroušenost udělilo pardon.

Opravdu bylo ovšem vítězství dvora vídeňského jen částečné, jak ukázaly konference drážďanské, které potrvaly od sklonku roku až do března 1851. Rakousko v nich chtělo dosíci především toho, aby bylo jako celek se všemi svými zeměmi přijato do spolku německého, který by tím převzal úkol, chrániti Habsburkům i vlašské nebo uherské državy, kdyby na ně kdokoliv zaútočil. Proti tomu se však postavilo Prusko a mělo tento krátě úspěch, neboť odmítaly-li větší státy spolkové před tím myšlenku užšího spolku, aby nepropadly pruské nadvládě, nepřály si nyní nikterak, aby Rakousko na ně dolehlo svou plnou vahou, a ani ruský cář neměl za nutné, aby převaha Vídně ve střední Evropě byla tak zvýšena. Ostatně ozvaly se i ve Francii i v Anglii hlasy, že by takové rozšíření území spol-

Rakouské ultimatum.

Punktace olomoucká (29. listopadu 1850).

Zklamání v Prusku.

Konference drážďanská.

Bronzell (8. listopadu 1850).

Získání Mikuláše I. Rakouskem.

Jednání varšavské.

kového bylo příliš podstatnou změnou mezinárodních smluv uzavřených na kongresu vídeňském, a proto výsledkem dlouhého jednání bylo nezměněné obnovení spolkové akty z roku 1815, podle nich se Rakousko jen za země české a alpské stávalo členem spolku.

Obnovení
spolku
německého.

V květnu 1851 byla tedy za účasti všech států německých znova ustavena stará rada spolková ve Frankfurtě s pravomocí, jakou mívala před rokem 1848, a tu se zdálo, jako by bylo možno úplně škrtnouti z dějin německých tři právě minulé roky. Opět jeví se tu oblast jazyka německého jako útvar mezinárodně bezmocný, nemající ani účinných řádů společných ani zastupitelstva národního, roztrhaný na houfec státečků, jež střehou žárlivě svou svrchovanost a které udržuje ve stálém napětí nepřeklenutelné soupeřství Rakouska a Pruska. Národ německý zbohatl v bouřlivých letech těch opravdu jen o zkušenost, že z tísně mu nedovedla pomoci ani horoucí zanícenost demokratických nadšenců, toužících po republice, ani umírněná obezřetnost liberálů, sklonných ke kompromisům s dynastiemi; řešení velkoněmecké i maloněmecké ukázalo se konec konců stejně neschůdným a zklamání bylo nadto ještě ztrpčeno jednak zjevnou reakcí, skoro ve všech státech spolkových zkracující ústavní a správní ústupky roku 1848, a jednak i neúspěchem, který národní rozpětí německé utrpělo v otázce šlesvické.

Boj
s Dánskem
1849.

Otázka ta nebyla totiž příměřím uzavřeným v letě 1848 nikterak skoncována. Ježto se jednání diplomatické, v Londýně o ní vedené, bez úspěchu vleklo, vypověděli Dánové v únoru 1849 příměří a v dubnu začal se boj znova. Spoléhalat revoluční vláda šlesvicko-holštýnská pevně na pomoc celého Německa a arcikníže Jan, tehdy ještě říšský správce, vyzval opravdu krále pruského a některá jiná sousední knížata spolková, aby svými sbory zabránili Dánům opanování sporných vévodství. Z ohledu na veřejné mínění a přistupuje právě k myšlence užšího spolku německého vyslal Fridrich Vilém IV. znovu své vojsko do Šlesviku a dosáhlo tam v zářijovém ústupu některých úspěchů, zejména dobytím t. zv. düppelských šancí. Severních hranic Šlesviku však nepřekročilo a nepodporovalo nikterak ani vpádu šlesvicko-holštýnské výzvy do Jutska, který se proto skončil zjevným neúspěchem a ústupem.

Nové příměří
(10. července
1849).

Již to budilo v Německu obecnou nespokojenost a rozhořčení vzrostlo, když pruský král pod nátlakem Ruska i Anglie 10. července 1849 uzavřel s Dány nové příměří, podle něhož Šlesvik byl z části obsazen neutrálním

vojskem švédským a spravovati jej měla komise, složená ze zástupců Dánska, Pruska a Anglie; Holštýn byl zatím ponechán v moci revoluční správy a mezinárodní diplomacie pokračovala v jednání o konečném řešení otázky. Při tom netajila se však ani Anglie, ani Rusko s tím, že trvají na zachování celistvosti monarchie dánské, kterou prohlašovali za zájem evropský, a že nedopustí, aby vévodství od ní jakkoliv byla odtržena. Francie souhlasila s tím rovněž a z ohledu na cáře přestalo se i Rakousko účinně zasazovati za zájmy německé ve sporných vévodstvích. Proto byl i král pruský konečně nucen 2. července 1850 podepsati mír, na jehož základě pruské i švédské vojsko opustilo Šlesvik, který Dánové mohli ihned sami obsaditi; v držení Holštýnska měl býti dánský král do určité doby rovněž uveden a to prostřednictvím spolku německého.

Mír
2. července
1850.

Holštýnští pokusili se sice i potom Šlesvika proti Dánům hájiti vlastní silou, byli však rychle poraženi a za Eidoru vytlačeni. Prusko je ovšem potajmu podporovalo dále a neuznávajíc ještě spolkové rady ve Frankfurtu Rakouskem obnovené, odporovalo i tomu, aby ona provedla vydání Holštýnska Dánům, ač věc byla v červencovém míru smluvena a také Pruskem podepsána. Teprve v punktaci olomoucké v listopadu 1850 upustilo Prusko od svého odporu a tím bylo rozhodnuto o osudu vévodství. Pacifikační komise spolkové rady, opřena o vojenské oddíly rakouské i pruské, přiměla revoluční vládu holštýnskou v lednu 1851 k složení zbraní a odevzdala kraj postupně dánské správě, když se byl král Fridrich VII. zavázal, že při řešení ústavních řádů své monarchie nesloučí Šlesviku s Jutskem a že zájmy spolku německého, jehož členem zůstal za Holštýn i Lauenbursko, tím neutrpí újmy.

Pacifikace
Holštýnska.

Spolu s tím šlo pak i jednání o úpravu nástupnického řádu v Dánsku, které se skončilo londýnským protokolem z 8. května 1852. Jím prohlásily velmoci spolu se Švédskem, že celistvost říše dánské jest v zájmu rovnováhy evropské, a vyslovily svůj souhlas s tím, aby dědicem všech držav rodových se stal princ Kristián z větve glücksbursko-sonderburské, jenž měl za manželku princeznu hesenskou, dědičku práv nejstarší větve po přeslici. Princ Kristián August, hlava větve augustenbursko-sonderburské, jehož nároky na Holštýnsko i Šlesvik německé národní hnutí bylo podporovalo, vzdal se jich za sebe i za své potomky, přijav odbytých na penězích, a prohlásil, že neučiní v budoucnosti ničeho proti ustanovení londýnského protokolu.

Londýnský
protokol
(8. května
1852).

Tím byla tedy také tato otázka skoncována, ovšem nikoliv ve smyslu národních požadavků německých, a v celém Německu trval pokořující pocit, že následkem bezmocnosti spolkových řádů nebylo možno provést politiku odzbrojené pěsti ani proti drobnému Dánsku a zajistiti trvale ve Šlesviku vládu německého živlu nad dánskou menšinou. Pocit ten byl pak zostřen tím, že bylo i malé loďstvo spolkové, vytvořené za války dánské, jehož vlajky však ani Anglie, ani ostatní velmoci neuznaly, zrušeno a v dražbě prodáno. Tím se dosvědčovalo takřka symbolicky, že německý živel jako celek v Evropě není naprosto kladným činitelem politickým, který by měl platný hlas v kruhu velmocí.

III.

NEZDAR NÁRODNÍHO BOJE ITALSKÉHO A POČÁTKY NAPOLEONA III.

Revoluce roku 1848 nepřinesla Německu žádoucího rozřešení národní otázky a podobně se stalo i v Itálii, ač tam na dosažení vlasteneckých cílů bylo vynaloženo mnohem více obětavého úsilí a prolily potoky ušlechtilé krve. Viděli jsme, jak Itálie na počátku bouřlivého roku 1848 první nastoupila cestu revoluce a jak její naděje byly v zápětí valně povzbuzeny vítězstvím demokratických hesel v Paříži. Naděje ty vzrostly pak ovšem ještě více, když březnové události otřáslы dokonale podstatou monarchie habsburské.

Zpráva o náhlém pádu Metternichovu působila v království lombardsko-benátském mnohem živelněji než v ostatních částech rakouské říše; tu nešlo jen o ústavní ústupky nebo o smlouvání se s dosavadním dvorským centralismem vídeňským. Úplné setřesení habsburské vlády bylo jediným cílem, který tanul na mysli severoitalským vlastencům. V Benátkách byl rakouský guvernér, hrabě Palffy, již 17. března hlučnými demonstracemi donucen propustiti politické vězně; v úzkých uličkách města dochází pak k útokům na rakouské vojsko, arsenál padá do rukou vzbouřenců, Benátky zdobí se italskou trikolorou a 23. března mohl Daniele Manin na náměstí sv. Marka provolati obnovení benátské republiky. Rakouská posádka vyklidila město i pevnůstky v lagunách. Tehdy padlo však zároveň rakouské panství i v Miláně, ovšem po boji mnohem tužším.

Od 18. března snažil se po pět dní Radecký uhájiti svého panství v lombardské metropoli proti vzbouřenému obyvatelstvu krvavým úsilím přechoty i dělostřelectva tak tuhým, že »cinque giornate di Milano« zůstaly předním listem vavřínovým v dějinách italského boje za národní svobodu. Opouštěje pak 22. března s vojskem i rodinami rakouských úředníků přece Milán, staříčkový maršálek se rozhodl, že již nepovede s revolučním hnutím drobný boj o jednotlivá města království, nýbrž soustředil rychle veškeré své posádky v obranném postavení pod ochranou čtverce silných pevností Verony, Mantovy, Legnana a Peschiery.

Revoluce
v Benátkách.

Vyklizení
Milána.

Proto staly se ústřední revoluční výbory v Miláně i v Benátkách takřka náraz pány skoro celé habsburské državy a také z Modeny, Parmy i Piacenzy bylo dosavadním vládcům, chráněncům moci rakouské, uprchnouti. Zraky vši Italie obracely se pak tím důrazněji do Turina ke Karlu Albertovi, k jehož moci strana liberálně-vlastenecká především pojila své naděje, s otázkou, odvážili se král sardinský nyní nebojácně využití vhodné chvíle. Zejména skupina »Risorgimenta«, vedená Cavourem, snažila se ho přesvědčiti, že, neučiní-li tak a nevyhlásí-li bez odkladu Rakousku válku, radikální hnutí republikánské, šířené Mazzinim, ovládne nepochybně pole v městech, panství habsburské setřásajících.

Carlo Alberto opravdu pochopil, že mu osud dává zcela neočekávanou příležitost rozšířiti panství rodu savojského na Lombardii a snad i dále, a k rychlému rozhodnutí tlačila ho i obava, aby se snad nová, revoluční vláda francouzská, jejíž úmysly dosud nebyly zřejmé, pod záminkou podpory vládky svobodě nepokusila o zakročení, které se mohlo pak snadno skončiti i v Italii kácením trůnů a zaváděním republikánských řádů.

Proto odhodlal se k boji a připojiv na praporech svého vojska italskou trikoloru k savojskému kříži, vydal 24. března svolání, v němž ohlašoval pomoc lombardským bratřím a vyslovoval bohu díky za to, že svým záračným působením umožnil Italii »samu sobě pomoci«. »Italia farà da sé«, bylo heslo sebevědomě odmítající především možné zakročení francouzské, a s tímto výrazem důvěry ve vlastní sílu překročil den po tom první sbor piemontský Ticino.

Bez boje obsadilo sardinské vojsko jásající Milán, zároveň donutilo však vlastenecké hnutí i toskánského velkovévodu, že projevil ochotu přistoupiti k národní jednotě italské a rozkázal svému vojsku, aby se připravilo rovněž k postupu do Lombardie. V Římě zpustošil dav rakouské vyslanectví, konaly se i tu sbírky i odvody dobrovolníků na pomoc milánským a Pius IX. byl přinucen, žehnatí praporům divise, vedené generálem Durandem, jež měla vytrhnouti do pole na pomoc králi sardinskému. Papež bránil se sice opravdu tomu, aby církevní stát byl výslovně stržen do války s Rakouskem a mluvil ve svém prohlášení z 30. března pohnutlivě o dobrodiní míru, netroufal si však otevřeně čeliti proudu vlasteneckého nadšení, strhujícího s sebou všecek národ italský. A podobně bylo i v Neapolsku. Král Ferdinand II., ač nerad, byl nucen strpěti, že se starý

revolucionář Guglielmo Pepe postavil v čelo silného sboru vojenského, jehož odchod do horní Italie dokonce pak provázelo královské prohlášení, že se na polích lombardských rozhodne o osudu a svobodě poloostrova v boji, jehož účastníci se jest povinností každého knížete vládky.

Tak se zdálo na počátku dubna 1848, že společný útok všech států domácích na rakouské sbory, stísněné v pevnostním čtverhranu, se stane zárukou jistého úspěchu národní jednoty italské, a projevy radosti zněly celým poloostrovem, když sardinské vojsko, 8. dubna u Goita přechod přes Mincio si vynutivší, po srážce u Pastrenga zatlačilo Rakušany k Veroně a zahájilo obléhání Peschieri. Toskánský kontingent při tom je podporoval, zatím co dobrovolníci z papežského státu a Neapolci pronikli přes dolní Pád do Benátska a tam postupovali na Vicenzu. Hledíc k těžké krizi vnitřní, která tehdy otrásala ve všech částech říši habsburskou, bylo možno k tomuto postupu se dvou stran opravdu pojití největší naděje. Než záhy objevily se také povážlivé stíny.

Dobrovolnické sbory italské, jež se podle slov současného pozorovatele namnoze skládaly jen z »výkvětu i spodiny národní společnosti«, nebyly dosti připraveny pro tvrdost skutečné války a jejich doplňování vázlo proto, že v Italii široké vrstvy od dávných dob neznaly dosti těsného soužití se vzdělanou společností, v níž především kotvila myšlenka národní. Jsouce ovládány málo vzdělaným duchovenstvem, zůstávaly vůči ní z valné části hluché. A vázlo také jednání o trvalou federaci států italských, zvláště když Carlo Alberto, snaže se prolomit pevné postavení Radeckého, utrpěl 6. května u Santa Lucia, poblíže Verony, první zjevný neúspěch.

Zejména jevila se nechuť k závazným krokům jak u papeže, tak u krále neapolského. Svatozář obklopující dosud v očích vlastenců postavu Pia IX. počala rychle blednouti, když papež, který nadto nejevil ani dosti ochoty k dalším ústupkům ústavním, v slavnostní allokuci 29. dubna vytkl výslovně, že věci náměstka Kristova není vedení útočné války, a bránil se proti domnění, že by byl hlavním původcem bouřlivého hnutí národního. Ulice donutila ho sice výhrůžnými projevy k tomu, že povolal v čelo vlády osvědčené vlastence a slíbil působiti diplomaticky na dvůr císařský, aby se vzdal italských držav. Bylo však nepochybné, že činí tak jen s nechutí a že ta tam jest jeho náklonnost k národním věcem italským.

Carlo Alberto.

Národní válka.

Její svízele.

Pius IX.

»Italia farà da sé«
(24. března 1848).

Řím.

Neapolsko.

Obrat
v Neapoli.

V polovici května počal pak také neapolský panovník klásti důraznější odpor proti demokratickým požadavkům; rozpustil po krvavém potlačení nepokojů, jež vznikly v hlavním městě 15. května, sotva svolanou sněmovnu a odvolal své vojsko z benátského bojiště, takže tam zůstal Guglielmo Pepe jen s nevelikou četou vytrvalých dobrovolníků a byl nucen ustoupiti od dalšího postupu do Furlanska. Zároveň rozvinul se v Milánsku prudký zápas mezi stoupenci splynutí Lombardie s královstvím sardinským a přívrženci Mazziniho, kteří šířili náladu pro prohlášení republiky a působili rozkladně i ve vojsku. Strana monarchistů na byla sice v průběhu června vrch a na základě obecného plebiscitu prohlásila se nejen Lombardie za část sardinského království, nýbrž učinilo tak i Modensko i Parma a také v Benátkách vítězila myšlenka ta nad starou tradicí republikánskou. Došlo dokonce i k tomu, že Sicilští, znepokojeni reakcí, na dvoře neapolském zjevně postupující, žádali za panovníka druhorozeného syna Karla Alberta. Vše to bylo však třeba podepřítí dalšími rozhodnými úspěchy vojenskými a ty se nedostavovaly.

Úspěchy
sardinské.

Naopak Radeckému se dostalo znenáhla vojenských posil tak vydatných, že nebylo pro něho nikterak zdrcující ranou, když 30. května obléhaná Peschiera konečně padla do rukou sardinských, ježto současně v Benátsku jeho vojsko zatlačilo zeslabený sbor papežských a neapolských dobrovolníků přes Pád a ovládlo znova většinu důležitějších měst na »Terra ferma«, takže levý bojiště krakowského postavení byl dostatečně zabezpečen. Proto netajil se dvaosmdesátiletý vojevůdce se svou nespokojeností nad tím, že císařský dvůr, tehdy v Inšpruku usídlený, vůbec se odával diplomatickým vyjednáváním o smírné ukončení boje.

Sebedůvěra
Radeckého.

O jednání to se přičiňovali zejména mimořádný nuncius Pia IX. a zástupce anglický, ježto Palmerston i papež se snažili přesvědčiti vládu rakouskou, že by učinila nejlépe, kdyby se za určitých podmínek vůbec vzdala svých italských provincií. U dvora inšpruckého uvažovali opravdu o možnosti postoupení Lombardska, jednati o vzdání se Benátska však zásadně zamítali, a od té chvíle, co pokořením svatodušních bouří pražských vliv vojenské strany vzrostl, počala i v okolí císařově nabývati opět vrch důvěra ve vítězství i na jižní frontě.

Jednání
inšprucké.

Důvěra ta opravdu neklamala. Chtěje dosíci konečně rozhodného úspěchu, pokusil se Carlo Alberto znova o proražení rakowského postavení na jihu od Verony; byl však 25. července u Custozzy poražen tak doko-

nale, že ztratil naráz zisk celého tažení. Neudržel ani Milán a byl nucen pomocí francouzské a anglické diplomacie ochrániti vlastní území před postupem vítězných Rakušanů ponížujícím příměřím, podepsaným 9. srpna, kterým se vzdal všeho obsazeného území a vydal lombardskou revoluci trestující ruce Radeckého. Garibaldi, který se byl nedávno před tím jako »kondottiere svobody« vrátil do vlasti a vytvořil tu dobrovolnický sbor, činný na tyrolské hranici, vzpíral se sice příměří tomu a chtěl rozvinouti guerillu v horském kraji; ale byl rychle vytlačen na švýcarskou půdu a v horní Italii bránil se pak proti převaze rakowské již jen Manin v Benátkách, který tam vztýčil po porážce Sardinie znova republikánský prapor s odznakem sv. Marka.

Custozza
(25. července
1848).

Zdalo se tedy, že revoluce italská, která se byla na počátku roku začala s takovými nadějemi, již s podzimem téhož roku se skončí úplnou porážkou, ježto ve chvíli, kdy se pokořením revoluce ve Vídni rakouský militarism ocitl na vrcholu úspěchů, také na jihu poloostrova Apeninského, v Neapolsku, hnutí národní a svobodomyšlné úplně dohospodařilo. Ferdinand II. vedl si tam stále sebevědoměji, nedbal již nikterak ústavy a lámal odpor Sicilců prostředky tak drsnými, jako bylo bombardování Messiny, po němž mu zůstala trvale přezdívka »re Bomba« a které přimělo Francii i Anglii, že námořní demonstrací vymohly na králi aspoň dočasné příměří pro revoluční vládu sicilskou. Trvalých důsledků zakročení to však nemělo, stejně jako marně se namáhal Palmerston přiměti Schwarzenberga k tomu, aby smlouvení konečného míru se Sardinii a rozřešení italské otázky učinil předmětem zvláštní konference evropské, do Bruselu svolané.

Úspěchy
reakce.

Přes to přese všecko značná část vlastenců italských neztrácela ještě nikterak naděje v úspěch věci národní a rozvinula na její záchranu zoufalou odvahu. V očích jejich vlastně v Italii poraženým jevil se směr kompromisní, idea Giobertiho a jiných umírněných politiků, kteří hlavní naděje skládali na spolek korunovaných hlav, na papeže i na krále sardinského, a proto si netroufali rozpoutati hesly čistě demokratickými sílu utajenou v lidu obecném, o níž nadšení stoupenci revolučního radikalismu věřili, že jest živlem zcela nezdolatelným, jakmile jen řádně jest probuzena.

Hesla
demokratická.

»Válka knížat jest skončena, válka lidu však teprve začíná«, pravil tehdy sám rozvázný D'Azeglio. Mazzini a jeho stoupenci pak byli pevně

Mazzini. přesvědčení, podobně jako demokratická levice ve Frankfurtě, že pravou revoluci jest třeba teprve rozvířiti, a viděli zároveň záruku jejího úspěchu i v tuhosti obrany, kterou osvědčoval Manin, konaje z Benátek výpady až do Furlanska, i v odporu, který osvědčila Bologna proti rakouskému sboru postupujícímu do severních částí státu papežského; a také neústupnost Sicílců povznášela jejich naději.

Montanelli. Význačným střediskem tohoto radikálního hnutí stala se zejména Toskána, kde ve Florencii i v Livornu docházelo k hlučným bouřím a kde se v říjnu 1848 ve vládě vůdčím mužem stal výmluvný demokrat Montanelli s heslem, že jest třeba neponechatí řešení otázky národní jen rukám vlažných a sobeckých panovníků, nýbrž spásu vlasti že lze čekati jen od voleného, všenárodního shromáždění ústavodárného.

Všenárodní sněm. Myšlenka, která v Německu frankfurtským shromážděním byla hned na jaře 1848 uskutečněna, sunula se v Itálii tedy teprve po těžkých porážkách zvolna do popředí, jsouc zároveň těsně spojena s požadavkem, aby také v ústavách jednotlivých států důsledná demokratisace nabyla místa. Šlo ovšem o to, jak se k této věci postaví dynastie a vlády italské, bude-li míti radikální heslo dosti moci, aby si je podrobilo ve chvíli, kdy na jihu i na severu reakce, opřena o spolehlivé pluky vojenské, železným krokem vpřed postupovala.

Rím. Kritického rázu nabyly v tomto ohledu poměry zejména v Římě. Tam dosáhla postupným odcizením se Pia IX. národnímu boji pouliční demagogie neobyčejného rozmachu a marně se jí snažil papež uklidniti tím, že v září svěřil vládu zase novým mužům, v čele s hrabětem Pellegrinem Rossim. Rossi, kdysi zástupce Francie u svatého stolce, byl umírněný liberál a dobrý vlastenec, který zůstal věren myšlence, dosáhnouti národního sjednocení trvalou federací italských panovníků a vyjednával o ní horlivě s dvorem florentským a turinským. Snažil se pevnou rukou uspořádati zároveň hospodářské i správní poměry státu a čelil radikálům, kteří žádali hlučně svolání konstituanty, zcela otevřeně, s plným sebevědomím muže zralé úvahy; proto se obrátila jejich nenávisť zvláště proti němu. Syn známého štváče Ciceruachia zavraždil ho na ulici 15. listopadu a jeho smrt byla zároveň znamením k bouřlivým demonstracím před palácem papežským, jež měly na papeži vynutiti povolání radikálního ministerstva, vyhlášení války Rakousku a vypsání voleb do národního shromáždění italského.

**Vraždy
Rossiho
(15. listopadu
1848).**

Pius IX. ustoupil na oko hrozivému davu, 24. listopadu však uprchl v přestrojení z Říma do Gaëty pod ochranu krále neapolského, kde ho již očekával kardinál Antonelli, předák konservativního směru a později všemocný rádce papežův. Římanům ohlásil, že vynucené ústupy posledních dnů jsou neplatné, vyzval město k naprosté kapitulaci a odmítl i smírné sprostředkování, nabízené vládou turinskou, která, jsouc rovněž ohrožena demokratickou oposicí, zejména v Janově Mazzinim povzbuzovanou, chtěla stůj co stůj zabrániti rozmachu republikánských hesel ve střední Itálii.

**Pius IX.
v Gaëtě.**

Hesla ta však opravdu v Římě zvítězila, když tam v důsledku papežovy neústupnosti mírnější strana byla úplně zatlačena; na počátku roku 1849 revoluční vláda provedla obecné volby do ústavodárného sněmu pro stát církevní a sněm ten prohlásil 9. února světské panství papežů za zrušeno. Na jeho místě ustavila se republika římská, v níž výkonná moc byla zatím svěřena volenému triumvirátu. Tak došlo na splnění slov Mazziniho, že po Římu císařském a papežském přijde Řím republikánské svobody. Jejich autor brzy na to přichvátal sám do věčného města, zastaviv se ovšem cestou v Toskáně, kde v polovici února rovněž zvítězila strana demokratická, vynutila volby do národního shromáždění všeitalského, jež se mělo v Římě sejíti, a provolala konečně po útěku velkovévody, jenž hledal útulek rovněž v Gaëtě, republiku.

**Rím
republikou
(9. února
1849).**

Toskána.

Ve střední Itálii vykypěl tedy revoluční kvas slabostí tamních vlád do krajních důsledků ve chvíli, kdy jinde v Evropě bylo již zřejmo, že jeho živelná síla jest zlomena. Zároveň byla však obava, aby se tento var nepřelil také do severních částí poloostrova, zejména do království sardinského, kde nedávná porážka postavení panujícího rodu ovšem nikterak neposílila.

Čtěje se opřiti o popularitu známého jména, postavil Carlo Alberto po uzavření příměří s Rakouskem v čelo vlády Giobertiho a vlastenecký kněz snažil se seč byl uklidniti mysle aspoň nadějí na uskutečnění svého starého plánu, federace panovníků italských. Naděje ta jevila se však za poměrů vládnoucích v Neapoli a po vítězství revoluce v Římě i Florencii odbytou illusí, a postavení Giobertiho se stávalo den po dni svízelnějším pro rostoucí demokratickou oposicí v komoře poslanecké, která byla zesilována zvláště množstvím Lombardů, uprchlých do Pie-

Gioberti.

montu před pomstou obnoveného panství rakouského v Milánsku. Ti brojili hlasitě proti srpnovému příměří a volali po obnovení války.

Válka, a to ihned, dokud nový císař rakouský, František Josef I. jest ještě zabaven v Uhrách, stává se zase mocným heslem radikální strany v království sardinském, podporované republikány toskánskými i římskými, kteří viděli možnost úspěchu jen, postavili se jim Sardinie bez odkladu po bok. Carlo Alberto a většina jeho rádců věděla sice dobře, jak malé jsou naděje na úspěch s vojskem, otřeseným loňskou porážkou. Chtěli-li však uniknouti osudu, jaký nedávno byl stihl Pia IX. a velkovévodu toskánského, nemohli konec konců než odvážiti se zoufalé sázky. Stejně jako v březnu 1848 vedl tedy i nyní především strach před mazziniovským hnutím Carla Alberta k rychlému jednání, přiměl ho 12. března 1849 k vypovědění příměří a nové válce s Rakouskem.

Přistupoval k ní ovšem s předtuchou katastrofy a předtucha ta ho nezklamala. Byla to velmi krátká a ubohá válka. Jediný náraz Radecského u Novary 23. března stačil k úplné porážce vojska sardinského, která otevřela Piemont nepřátelskému vpádu. Marně hledal Carlo Alberto smrt na bojišti; vida, že nezbývá než prosba o nové příměří, doufal, že usnadní postavení svého království okamžitou abdikací. Hned v noci po nešťastné bitvě vzdal se trůnu a odjel přes jižní Francii do Portugalska, rodné země své choti, kde již za několik měsíců potom zemřel, zanechávaje v mysli svých poddaných památku muže, jenž chtěl dobro vlasti, neměl však ani síly ducha, ani nezlomné vůle, žádoucí pro veliký úkol.

Jeho syn a nástupce Vittorio Emanuele sešel se v zápětí s Radecským a smluvil s ním opravdu nové příměří, než za podmínky dosti těžkých. Souvěkovci věřili ovšem, že rakouský vítěz mu tehdy nabízel podmínky lepší, dokonce snad i možnost nabýti Parmy, žádal však, aby se král zřekl ústavního režimu; Vittorio Emanuele to odmítl, ač zároveň mu bylo v Janově čeliti pokusu mazzinistů o republikánské pozdvižení. Byl přesvědčen, že, zachovávaje ústavní závazek vůči svým poddaným, zachová aspoň pro budoucnost příznivější podmínky k obnovení národního zápasu.

Rakousko upevnilo tak rychlým vítězstvím novarským nemálo své postavení v horní Italii, kde ostatně po zklamání roku předchozího došlo jen k ojedinělým pokusům o nové povstání; tak zejména v Brescii,

kteréžto město generál Haynau, proslulý později také svou tvrdostí při trestání maďarské vzpoury, pokořil rukou tak drsnou, že mu zůstal potupný název »hyeny brescijské«. Rakouské vojsko mohlo nyní sevřiti pevněji i Benátky a obsadilo v zápětí také Toskánu, kde se republikánská vláda nezmohla na statečný odpor, nýbrž svými vnitřními rozpory učinila obnovení monarchie valně většině obyvatelstva žádoucím. Tím se stalo však také nepochybným, že nastává poslední hodinka římské republiky; neboť Pius IX. se byl již před tím obrátil ke katolickým mocím, Francii, Španělsku, Rakousku a Neapolsku, se žádostí, aby vojenskou výpravou donutily jeho odbojné poddané k poslušnosti, a Španělsko i Neapolsko se chystaly opravdu uposlechnouti tohoto vyzvání, zatím co vojsko rakouské rovněž přikročilo k obsazení severních legací. Postup jejich byl však z nenadání zkrácen tím, že se také Francie objevila na římském jevišti; 25. dubna přistál totiž francouzský sbor, vedený generálem Oudinotem, v Civita Vecchia, papežském přístavu, nedaleko Říma.

Cíle výpravy jevily se zpočátku záhadnými. Vědělo se obecně jen, že ve Francii rakouské úspěchy vzbudily neklid a obavu, aby jich habsburská monarchie neužila nadměrně k utužení své převahy nad poloostrovem Apenninským. Proto svolila sněmovna francouzská k tomu, aby se také francouzské vojsko účastnilo při pacifikaci střední Italie, a povolila úvěr na výpravu Oudinotovu; mínění většiny poslanců bylo však, že nemá jejím účelem býti nepřátelství proti římské republice, nýbrž snaha zajistiti také Francii podíl na řešení italské otázky a zabrániti tomu, aby tu převládalo jedině ultrareakční hledisko rakouské. Podle vládní instrukce mělo vojsko vystupovati ve státě církevním »dans le double intérêt de l'influence française et de la liberté qui pourrait courir des dangers«.

President republiky francouzské, Ludvík Napoleon, měl však ve věci té cíl mnohem určitější, z části podmíněný vnitřní politikou. Jemu šlo především o to, aby si zachoval přízeň mocné strany klerikální ve Francii službou učiněnou papeži. Podle jeho důvěrného příkazu měla francouzská výprava obnoviti panství Pia IX. v Římě bez ohledu na republikánská hesla; měla ovšem zároveň přiměti papeže k tomu, aby netiskl svých poddaných příkrou reakcí, nýbrž zaručil jim aspoň zdání ústavních svobod. Proto Oudinot se nespokojil s obsazením důležitého přístavu,

Brescia.

Republika římská.

Oudinot v Civita Vecchia.

Plány Napoleona.

nýbrž postoupil 30. dubna k samému Římu, aby se ho zmocnil, doufaje, že nenalezne vážného odporu. Než zklamal se.

Mazzini
v Římě.

V Římě třimal tehdy Mazzini se zoufalou odhodlaností prapor republikánské svobody. Byl postaven v čelo vládnoucího triumvirátu, snažil se pomocí plnomocných komisařů získati pomoc okolních provincií církevního státu a věřil stále, že demokratická revoluce v Evropě není ještě přemožena. Tehdejší neočekávané úspěchy uherského povstání proti rakouskému vojsku posilovaly ho v tomto domnění stejně jako tuhý odpor Maninův v Benátkách, a značnou naději skládal zároveň také v Německo, kde právě tehdy konečný rozpor mezi parlamentem frankfurtským a panovníky zmařil všechnu naději umírněných liberálů na možný kompromis v národní i ústavní otázce a demokratická levice se chystala znovu vzpříti lid německý k rozhodnému revolučnímu zápasu, který pak na počátku května v Drážďanech i v jižním Německu opravdu vzplanul v řadě místních vzpour.

Garibaldi.

Všechny tyto možnosti vidělo oko zaníceného tribuna v rozměrech nadšením zvětšených a našel pro myšlenku, učiniti Řím majákem, z něhož by toto nadšení, krajních obětí se nelekající, do všeho světa vyzařovalo, zvláště schopného spolupracovníka v Garibaldi. Dobrodružný vlastenec ten byl nedávno před tím vstoupil se zbytkem své dobrovolnické legie do služeb římské republiky jako brigádní generál a dovedl svou přirozenou hrdinkostí mocně působiti na ostatní obránce města. Jeho zásluhou bylo především, že se Oudinot, k Římu postupující, před městem setkal se statečným odporem a utrpěl ztráty, jež ho donutily k návratu do Civita Vecchia.

Neúspěch
Oudinotův.

V Římě a vůbec v táboře revolučním byl nad tím nesmírný jásot, ve Francii se pak ozvaly velmi rozhořčené hlasy proti presidentovi, s jehož vůlí útok se byl stal. Ústy Ledru-Rollinými naléhala levice ve sněmovně dokonce na to, aby byl dán pro svémocné jednání v obžalobu. Než Ludvík Napoleon nedal se tím nikterak zviklati. Slíbil ihned generálovi posily k opakování útoku na Řím, chtěl však s věcí tou zatím poněkud sečkat, ježto bylo právě před volbami do nového zákonodárského shromáždění francouzského a nedalo se říci, získá-li v nich klerikální strana opravdu takové převahy, jaké president očekával a která měla jeho politiku podepřít. Proto vyslal k získání času do Říma zatím diplomatického agenta, Ferdinanda Lessepse, pozdějšího ředitele stavby prů-

Poslání
Lessepsovo.

plavu suezského, aby tamní vládu uklidnil naději, že Francie se nemíní proti republice stavěti nepřátelsky, nýbrž že chce prostředkovati mezi ní a jejími protivníky, kteří ovšem nikterak neskládali rukou v klín.

Neboť rakouské vojsko, opanovavši Anconu i severní legace, blížilo se znenáhla, ale jistě k Římu, mezitím co se španělské loďstvo s vojenským sborem rovněž chystalo k útoku na latinské pobřeží. Nejblíže hrozivý byl však postup Neapolců.

Král Ferdinand II., který, suspendovav nepokrytě ústavu konečně v květnu 1849 vojenskou mocí zdolal i odpor sicilský, vypravil značný sbor vojenský do nejjihnější části církevního státu, a vojsko to proniklo až do okolí Říma. Garibaldi odrazil sice i tento útok s takovým úspěchem, že mohl pomýšleti sám na útočný postup proti Neapolsku, doufaje, že, jakmile se tam ukáže, v království vzbudí novou revoluci; v zápětí se však ukázalo, že Lessepsovo jednání s triumvirátem bylo jen lstí a že vlastní, nejbližší nebezpečí hrozí republice římské přece jen od Francouzů. Neboť, když volby ve Francii opravdu dopadly tak, jak si toho president přál, a strana klerikální jimi nemálo byla posílena, dal Ludvík Napoleon generálovi Oudinotovi rozkaz, aby na Řím znovu udeřil.

Porážka
Neapolců.

Posledního května 1849 stálo tedy zesílené vojsko francouzské zase před branami Říma, než ani tentokrát nevzdala se republika bez tuhého boje. Po celý měsíc se zápasilo o hradby a kopce věčného města s úsilím takovým, že vedle obrany Maďarů proti císařským sborům byl tento boj o Řím nejvýznamnějším válečným úsilím souvěkého revolučního období. Zejména Garibaldi, kolem něhož se byl seskupil výkvět vlasteneckých nadšenců z rozličných končin Itálie, konal činy, které jménu jeho zjednaly již tehdy svatozář národního heroa. Konec konců byl to však přece jen boj o věc ztracenou. Druhého července 1849 vzdal se triumvirát římský, vida marnost další obrany, vlády, Francouzové vtrhli do města a s hrstkou nejvěrnějších odtáhl Garibaldi k severu, doufaje stále ještě aspoň v možnost guerilly v provinciích, postupem Rakušanů ohrožených. Byl však rychle uštván přesilou a jen s několika málo účastníky této legendární výpravy podařilo se mu po sterém nebezpečí uniknouti do ciziny, kde mu kynul zase trudný život dobrodružného vyhnance.

Obléhání
Říma
(červen 1849).

Jeho pád
(2. července).

Neústupnost
Pia IX.

Řím, Francouzi obsazený, byl nucen podstoupiti znova panství papežovo a marně snažil se pak Ludvík Napoleon dosíci u Pia IX. aspoň toho, aby panství to nebylo pouhým obnovením předrevolučního, kněžského režimu, laiky z vyšších hodností vylučujícího a odmítajícího veškeré záruky svobod občanských. Pius IX. byl od sklonku roku 1848 úplně ve vleku naprostých přívrženců starých tradic kuriálních a rozešel se nadobro i s vlasteneckým cítěním italským. Někdejší papežspasitel Giobertiho stává se papežem syllabu a vatikánského koncilu, nesmiřitelným protivníkem jakýchkoliv pokusů o vytvoření národního státu v Itálii a snů o pokrokovém papežství, jež by hledalo smír s duchem nové doby a kladlo cenu své spiritualní působnosti nad výhody, spojené s vládou v drobném státěcku italském. Ludvík Napoleon pak dobytím Říma vstoupil v těsnou souvislost s touto tvrzí minulosti, a spojení to se mu nestalo naprosto posilou v jeho ctižádostivém rozletu za mocí evropskou, nýbrž tíživým a osudným okovem; neboť poměry ho donutily k tomu, aby ponechal i v následujících letech v Římě na ochranu papežství francouzskou posádku a učinil tím svůj vztah k národní myšlence vlašské složitou rovnici, jejíž uspokojivé rozřešení se mu vůbec nepodařilo a která přispěla podstatně k jeho konečnému nezdaru životnímu.

Římská
otázka.

Zatím znamenal ovšem pád římské republiky, po němž 22. srpna následovala i kapitulace Benátek a jejich obsazení vojskem rakouským, konec revoluce v Itálii a zdánlivě nezvratné upevnění rakouské moci na poloostrově. Neboť 6. srpna bylo prostřednictvím Francie zkoncováno i jednání o pevný mír mezi Vídní a Turinem, kterým Vittorio Emanuele sice podržel všechny své staré državy, byl však nucen zaplatiti válečnou náhradu 75 milionů lir. Ježto se pak v téže době také v Uhrách revoluce Kossuthova ruskou pomocí s naprostou porážkou skončila a drobné, demokratické vzpoury v Německu, již před tím byly Pruskem zdolány, jevil se revoluční požár, který byl od počátku roku 1848 v Evropě tak mocně vzplanul, veskrze uhašen a udupán.

Vítězství
Rakouska.

Obecná
porážka
revoluce.

Nejvýznačnějším ohniskem jeho bylo Německo, Rakousko a Itálie, kde se k heslům svobod občanských i ústavních družily také žhavé problémy národní. Vládnoucím dynastiím bylo tu nejprve skoro všude ustupovati před výbušnou silou těchto hesel a otázek, ústup nebyl však než dočasný a konec konců zůstala převaha přece jen panovníkům,

především proto, že kruh obyvatelstva, na který se strany liberální i demokratické mohly úplně bezpečiti, byl ještě neveliký, kdežto vojsko se skoro veskrze osvědčilo naprosto spolehlivou oporou legitimacy a silné moci panovnické. Proto zůstalo teritoriální dílo kongresu vídeňského, pokud bylo v platnosti na počátku roku 1848, zatím nedotčeno přes to, že tak málo souhlasilo se snahami uvědomělých vrstev národních. Itálii nebylo dopřáno státi se v tomto ohledu něčím jiným než pouhým zeměpisným souhrnem státěcků více nebo méně podléhajících rakouskému dozoru a také německé oblasti se nepodařilo ztělesniti svou touhu po pevnějším spěti v celek politicky silný a rozřešiti svůj říšský problém pro příliš silný odpor rozličných zájmů dynastických a místních předpokladů dějinných. Monarchie habsburská pak, útvar, který nejvíce stál v cestě volnému vyhranění rozličných národních požadavků a proto ve chvíli prvního nárazu ve vlastním jádru své bytosti byl nejkřutěji ohrožen, zachovala, ovšem po těžkých bojích, nejen svou celistvost, nýbrž upevnila ji ještě více než před tím a zůstala zároveň velmocí, která se vedle Ruska jevila nejbezpečnější baštou dvorské autokracie proti všem liberálním i demokratickým požadavkům.

Habsburská
monarchie.

Ve světle tohoto výsledku zdála se bouřlivá leta 1848 a 1849 jakýmsi chvilkovým záchvěvem horečky, která minula, zanechávajíc po sobě jako zvláště význačnou stopu jen četné oběti žalářů a značný vzrůst zklamané obce emigrantské v Paříži i Londýně, kde k staré emigraci polské a mužům, jako byl Mazzini nebo Marx, přibyli noví, význační ztroskotanci politického boje, na příklad Garibaldi, Kossuth, Julius Andrassy, Pulszky, Lous Blanc, Ledru Rollin, Freiligrath, Moric Hartmann, jistou měrou i F. L. Rieger a jiní.

Nová
emigrace.

Žalostivá bilance ta byla ovšem aspoň z části jen zdánlivá, i když nehledíme ani k některým drobnějším přesunům ústavním a reformám správním i sociálním, jež zůstaly trvalým ziskem a odkazem náběhu revolučního zejména v poměrech obyvatelstva venkovského, v tolika krajích vyproštěného z jařma poddanství. Veliký otřes organismu, i když jest překonán, zanechává za sebou vždy stopy nesmazatelné, které dříve nebo později ohlásí svou účinnost.

Tak tomu bylo vpravdě i tehdy a nedaleká budoucnost to ukázala. V nejbližší době zdálo se ovšem, že Evropě bude prožiti podobně tvrdší a širší náraz reakce, jaký poznala po pádu Napoleonově, neboť stoupence

Pád republiky
ve Francii.

pokrokových snah čekala v zápětí ještě velmi trpká zkouška, totiž vítězství monarchistické autokracie i v zemi, v níž obnovení republikánských řádů, byť i v přístříhu nevalně demokratickém, se jevilo takřka jediným útěšným odkazem únorové revoluce, totiž ve Francii.

* * *

Poměry francouzské.

Význačným rysem republiky francouzské na sklonku roku 1848, kdy v život vstupovala její řádná ústava, odhlasovaná 4. listopadu, byla naprostá převaha sil, odhodlaných hájiti stůj co stůj dosavadního řádu společenského proti jakýmkoliv snahám o jeho skutečnou demokratisaci a zvláště proti pokusům, jež by se dotýkaly zásady soukromého vlastnictví. V tom byla za jedno bohatá i drobná buržoasie městská se sedlákem francouzským a výrazem vůle té byla veliká »strana pořádku«, která měla v ústavodárné sněmovně většinu a odsuzovala tu radikální živly, nazývané podle vzpomínky na velikou revoluci »horou«, k úloze neplodné oposice.

Strana pořádku.

»Strana pořádku« nebyla ovšem nikterak stranou v přesném slova smyslu, neboť spojovala v sobě umírněné republikány i stoupence rodu orleanského a starší legitimisty, přátele rázné laicisace života duševního i vyslovené stoupence Říma; byla stranou jen potud, že všem jejím členům byl společný strach před převratem sociálním a přesvědčení, že jest státu francouzskému více zapotřebí pevného pořádku, než důsledného provedení hesel »liberté« a »égalité«. S náladou tou souhlasila pak i značná vážnost, zaručená ústavou moci výkonné, jež vrcholila v presidentovi republiky. Tvůrcové listopadové ústavy šli ve věci té, jak víme, po stopách Spojených Států amerických, neuvědomili si při tom však s dostatek, že Francie není útvar federativní, kde by ústřední vláda měla vliv jen na některé stránky veřejného života, nýbrž že jest to politické těleso pevně soustředěné, v němž přesně učeněný stroj vojenský a byrokratický vykonává nad občanstvem velmi tuhé poručnictví a zasáhá svou účinností namnoze až do nejodlehlejších koutů vesnických. President, do jehož rukou byl stroj ten vložen, aniž byla zaručena řádná a důsledná kontrola, jak ho bude užívatí, nabýval tím nesmírné moci, která se mohla státi republice povážlivou, zvláště byli

presidentem nositel tak význačného jména a tradic, jako Ludvík Napoleon.

Přes to přese všechno nebáli se vůdcové »strany pořádku« příliš tohoto nebezpečí. Spoléhalo jednak na přísná ustanovení o »zločinu vysoké zrady«, který bylo stíhati nejvyššímu soudnímu dvoru, kdyby se ho president dopustil jakýmkoliv násilím proti zástupcům národa, ještě větší zárukou jevila se jim však osobnost Ludvíka Napoleona; neboť podceňovali vskutku duševní nadání prince, který byl sice svou stížností již v minulých letech projevil dvojm, poněkud ukvapeným pokusem o vojenskou revoltu, osobním zjevem však nepůsobil nikterak mocně a ujišťoval nadto opětovně, že chce republice bezelstně sloužiti. Zkušené politikové, rozhodující v národním shromáždění, jako byl Adolf Thiers, věřili proto, že zůstane spíše loutkou v jejich rukou a že jeho slavné jméno, které stále tak kouzelně působilo na široké vrstvy francouzské, bude jen výhodným štítem pro řádné upevnění vážnosti vládní moci v republice a po případě mostem k návratu rodu orleanského nebo bourbonského.

Podceňování L. Napoleona.

Jeho osobnost.

Důvěřivost ta je ovšem zle zklamala. Ludvík Napoleon neimponoval opravdu zpočátku valně těm, kdož se s ním osobně stýkali, svým zjevem poněkud rozpačitého blondýna, krátké, obtloustlé postavy, bez pravé výraznosti kalně modrých, plachých očí s těžkými víčky. Chyběla mu jadrná říznost pravého dobyvatele, a obřadná vážnost, se kterou vystupoval, mívala cosi strojeně naučeného. Že myšlení jeho není rovněž zcela přesné a spíše trochu konfusní, zdály se dosvědčovati i jeho spisky, zejména »Myšlenky napoleonské«. Opravdu skrýval však princ na dně své duše značnou míru obratné lstivosti a nehlučné, ale tuhé umíněnosti, spojené s žhavým a takřka mystickým přesvědčením, že jméno a dějinný odkaz nesmrtelného císaře jsou s to, aby ještě jednou hluboko zasáhly do osudů francouzského národa a daly jim správný směr. Ludvík Napoleon věřil takřka fatalisticky v toto své poslání a rodové posvěcení, ač vpravdě v jeho bytosti nebylo asi ani kapky pravé krve bonapartské, nýbrž spíše záhadná směs zamklého, holandského temperamentu jeho pravého otce, admirála Verhuella, s neklidnou, kreolskou krví Hortensie Beauharnaisové.

Víra v rodové poslání.

Věc ta byla ovšem tajemstvím několika málo zasvěcených a záře velikého jména obklopovala mladého presidenta tím účinněji, že hlou-

ček jeho důvěrných přátel a pomocníků neustal ani po volbě usilovati obratně a všemi prostředky, aby mu zajistil obecnou popularitu a razil tím cestu k dalším úspěchům. Předáci většiny sněmovní poznali proto velmi záhy, že Ludvík Napoleon není nikterak ochoten spokojiti se pouze dekorativní úlohou nejvyššího zosobňovatele státní moci, nýbrž že chce vládnouti skutečně a míti vlastní politiku, která by si zachovávala rozhodující vliv na vojsko i úřednictvo a hledala zároveň přímý dotek s širokými vrstvami národa. Princ byl totiž od počátku přesvědčen, že pevně zakotví jen, nebude-li se opírat pouze o nečetnou vrstvu buržoasní, jako činila červencová monarchie, nýbrž opře-li se o vlastní jádro lidu francouzského, o množství toužící především po bezpečném klidu a blahobytu, zaručeném vládou silné ruky. Nikoliv na nespolehlivé a skeptické inteligenci, nýbrž na prostých duchem chtěl založiti své panství a záhy bylo nadto zjevno, že poznal velmi dobře také, jak mocným činitelem v zemi jest duchovenstvo katolické, ve chvíli, kdy obecná touha po pořádku vedla k rychlému zesílení tábora klerikálního, podepírajícího řád společenský pevnou autoritou víry a církve. Neboť stejně jako hnal kdysi po veliké revoluci strach před politickým převratem šlechtu kající zpět do lůna církve, stalo se tak nyní s měšťanstvem, postrašeným přízrakem sociální revoluce.

Vojenské zakročení proti římské republice na prospěch papežův získalo presidentovi opravdu přízeň klerikálů, jimž volby do sněmovny, vykonané v dubnu 1849, přinesly podstatné zesílení, a také v následující době snažil si ji Ludvík Napoleon všemožně zachovati. Hlavní snahou církve katolické bylo tehdy nabytí bezpečného vlivu na výchovu dorůstajících pokolení školou. O věc tu docházelo ve Francii již za dob Ludvíka Filipa k tuhým zápasům, při nichž liberálové volali po obecně závazné, bezkonfesijní škole národní a hájili zároveň žárlivě monopolu t. zv. university ve správě školství, zejména středního, kdežto obhájci zájmů katolických naopak útočili na monopol ten heslem svobody, snažíce se vyloučiti veškeren dozorčí vliv státu ze soukromých škol církevních; chtěli však zároveň zajistiti lépe zájmy církve ve školách veřejných tvrzením, že jedině kněžský dozor může zabrániti zhoubnému rozsévání hesel společenského převratu, obecně rozšířených v laickém učitelstvu. Ludvík Napoleon usnadnil jim postup ve věci té od počátku velmi tím, že svěřil ministerstvo osvěty horlivému stoupenci strany kato-

lické, hraběti de Falloux. Jeho přičiněním byly na počátku roku 1850 uvedeny v život nové zákony školské, které, ač nedávaly církvi všeho, čeho si přála se zřetelem k školám veřejným, zesílily tam přece značně její vliv tím, že zajistily dozor farářův na učitele, zavázaného podle potřeby učiti i katechismu, kdežto vliv církve na školství vyšší vzrostl nemálo rozdělením dosavadní »university« na 86 akademií departementálních, v nichž vedle prefekta i biskup míval důležité slovo. Zároveň však nové řády dávaly žádoucí volnost plnému rozvoji soukromého školství katolického, které mohlo odtud zejména přičiněním řádů duchovních úspěšněji než dosud soutěžiti se školstvím laickým, čímž ovšem v duševním životě francouzském jen ještě více zrál příkrý rozpor dvojího názoru světového.

Levice útočila proto ve sněmovně dosti prudce na presidenta, její vliv poklesal však stále více, neboť Ludvík Napoleon užil již v červnu roku 1849 drobných bouří, jež radikální strana v Paříži pod vedením Ledru-Rollinovým byla vzbudila, k tomu, že zostřil proti ní neobyčejně tlak policejní, donutil většinu jejich vůdců k útěku do ciziny a vypudil 33 republikánských poslanců ze sněmovny. Zároveň podvázal činnost směru radikálního vůbec tuze zákazem klubů politických, obmezením volnosti spolčovací i zostřením censury tiskové.

V tomto boji s demokratickými směry, který soustavně byl stupňován i v následující době, nalézal president naprostý souhlas a podporu většiny »parti de l'ordre«; zároveň si však počala většina ta rychle uvědomovati, do jak silných rukou položila břitkou zbraň moci výkonné a jak se stále menší její vlastní význam vedle rostoucího vlivu presidentova. Pokusila se sice opětovně o obranu svých zájmů, snažíc se obmezovati nezávislost presidentovu při volbě ministrů i při ustanovování vrchních velitelů ve vojště, zejména pokud šlo o garnisonu pařížskou; narazila však na rozhodný odpor Ludvíka Napoleona, který hájil důsledně naprosté svrchovanosti, jež mu v oboru moci výkonné ústava dávala. Proto rostla tím více obava před jeho konečnými úmysly.

Vskutku toužil princ vši silou své duše po obnovení císařství, postupoval však opatrně a zvolna, takže srovnával později sám své jednání se soustavným obléháním pevnosti. Jeho odpůrcové ze »strany pořádku«, ač zachovávali převahu ve sněmovně, trpěli při tom nevýhodou, že strachující se před radikalismem levice, neměli dostatečného vztahu k širo-

Postup
presidentův.

Spojení
s klerikály.

Boj o školu.

Hrabě Falloux.

Školské
zákony.

Střihání
radikálů.

Spor se
sněmovnou.

Získání lidu.

kým vrstvám; báli se jich a proto bylo i u těch z nich, kdož se neklonili k obnovení království rodu orleanského nebo bourbonského, cítění republikánské příliš mělké a neživotné. Ludvík Napoleon naproti tomu vytýkal stále hlasitěji, že, byv zvolen přímým hlasováním celého národa, chce pečovat o blaho všech, a zejména nejnižších, účelným řízením státu a jeho ochranou před sobeckými zájmy a zápasy politických stran a tříd společenských. Proti sněmovně, v níž převahu měla buržoasie, snažil se tak býti zástupcem všech Francouzů, a šířil svou popularitu častými návštěvami rozličných provincií, veřejnými proslovy, okázalými přehlídkami vojenskými i placeným tiskem, zatím co si jeho přátelé znenáhla troufali pečovat i o to, aby se při podobných příležitostech tu a tam již ozval výkřik »vive l' empereur«. President trpěl sice často nedostatkem peněz, ježto sněmovna nejevila dosti ochoty k zvyšování jeho dotace, přes to však obklopoval se dosti značným leskem v paláci elysejském, kde sídlil, a činil jej střediskem hlučné společnosti i dostaveníčkem všech ctižádostivců.

Revise ústavy.

Při tomto obezřetném postupu trčel před ním ovšem stále jako hrozivý stín § 45. ústavy, podle něhož president po vypršení svého čtyřletého období nemohl býti ihned znovu zvolen, nýbrž leda po nových čtyřech letech. Změniti ustanovení to nebylo lze než revisí ústavy a přátelům princovým nebylo snadno vzbuditi příval petic, věc tu doporučujících. Při vzrostlém napětí mezi presidentem a většinou komory bylo však zjevno, že se sotva podaří získati dvě třetiny poslanců pro tuto změnu, a dovolati se nových voleb rozpuštěním sněmovny nebylo právem presidentovým. Proto jevil se od polovice roku 1851 jeho přátelům státní převrat k dosažení žádoucího cíle nezbytným. Ludvík Napoleon s tím rovněž souhlasil a dal vykonati i nutné přípravy k zajištění zdaru rozhodného úderu na sněmovnu. V salonech pařížských se o tom dokonce záhy mluvilo již jako o čemsi zcela přirozeném, vskutku však odkládal president provedení smělého činu měsíc po měsíci a vedl si v ohledu tom s kolísavostí, připomínající odklady Valdštýnovy, jež uváděla již v zoufalství zasvěcené strůjce věci. Přesto Paříž byla přece jen překvapena, když 2. prosince 1851 znenadání státní převrat opravdu nadešel a to velmi drsný.

Státní převrat
(2. prosince
1851).

Za časného jitra policie, jejíhož velení se ujal jako nově jmenovaný ministr vnitra presidentův polobratr hrabě Karel Morny, levoboček krá-

lovny Hortensie a generála Flahauta, zatkla mnoho vůdčích opozičníků v čele s Thiersem a generálem Cavaignacem. Vojsko obsadilo sněmovnu i jiná důležitá místa v městě a obratně zahroceným svoláním obrátil se president k národu. V něm vytýkal, jak úspěšně byla kdysi Francie obrozena velikou revolucí a jejím dovršovatelem, Napoleonem I., v duchu demokratickém, který dal všemu národu svatá práva. Sobecká menšina, jež se zmocnila rozhodujícího vlivu ve sněmovně, podkopává však pilíře veřejného pořádku svým stranictvím. Proto nezbylo presidentovi, než rozehnat ji a obrátiti se k veškerému lidu francouzskému s žádostí, aby plebiscitem dal projev své pravé vůli.

Jeho ráz.

Obecným hlasováním měl národ rozhodnouti, chtěli, aby výkonná moc zůstala Ludvíku Napoleonovi na dalších deset let a aby jím byly zároveň základy ústavy změněny podle nových hledisek v svolání obecně nastíněných. Stejně jako v dobách antických měla i nyní samovláda jednotlivce v republice vyrůstatí především z protikladu dému a plutokracie. Ludvík Napoleon měl však ještě bližší vzor v převratu roku 1799, kdy jeho veliký strýc ovšem nalézal mnohem podstatnější omluvu svého činu ve skutečné vnitřní rozervanosti Francie a jejím ohrožení zvenčí.

Šlo především o to, jak přijme hlavní město tento násilný krok presidentův, nepostavili se na stranu poslanců, kterým vojsko zabránilo přístup do sněmovny a kteří, ač zatčením svých vůdců byli ve zmatek uvedeni, přece se pokusili o to, aby ustavili »haute cour« k souzení věrolomného presidenta a vyzvali národ k obraně ohrožené svobody. Původcové převratu bezpečili se naproti tomu hlavně nadějí, že nejsilnější složka revoluční, dělnictvo pařížské, zklamané rokem 1848, neprojeví valné chuti, klásti své životy za zjevně buržoasní republiku. Opravdu, neklid, který se v Paříži v zápětí dostavil, nebyl nikterak příliš povážlivý a živelný; jen několik set rázných republikánů bylo ochotno chopiti se zbraní, a teprve 4. prosince došlo na boulevardech k větší srážce, která si vyžádala značných obětí na životech, ježto vojsko při ní hned užilo i děl.

Vítězství
presidentovo.

Vojsko, kterým se byl president především zajistil, ukázalo se vůbec mnohem spolehlivějším a drsnějším než roku 1830 a potlačilo snadno vření v hlavním městě i ojedinělé pokusy o odpor v provinciích, takže věc dala Ludvíkovi Napoleonovi jen vítanou příležitost k zabezpe-

čení úspěchu přísným stíháním protivníků. Stíhání to provedli pak stoupenci jeho opravdu s krajní důsledností a vypočítanou krutostí proti vinným, nevinným, jen aby co nejdůkladněji zlomili páteř straně republikánské. V 32 departementech byl prohlášen stav obležení, bez řádného postupu soudního bylo t. zv. administrativními komisemi na dvacet tisíc osob zatčeno a z valné části deportováno do Alžiru nebo tropických kolonií, kdežto na osmdesáte poslanců bylo spolu s jinými věhlasnými stoupenci republiky, jako byl Viktor Hugo, vypovězeno z Francie a nuceno rozmnožiti tak obce emigrantské v Bruselu a Londýně.

Kruté tresty.

Tato naprostá tvrdost zjedнала Ludvíku Napoleonovi legii nesmiřitelných nepřátel zvláště ve vzdělaných kruzích a zůstala temným stínem, který pak vytrvale provázal jeho vládu jako hrozný hřích dědičný, jež se mu nepodařilo usmířiti ani sebe okázalejším, zevním podporováním umění a vědy. Zatím ovšem upevnila tato drsná rozhodnost jeho postavení, stejně jako je upevnil zároveň plebiscit, vykonaný 21. prosince; neboť jím vyslovilo na sedm milionů hlasů svůj souhlas s jeho postupem, kdežto sotva půl milionu si troufalo proti němu hlasovati. Jako uznaný »dictator rei publicae constituendae« mohl pak z vlastní moci dáti 24. ledna 1852 republice francouzské novou ústavu, navazující co nejtěsněji na odkaz Napoleona I.

Plebiscit
(21. prosince
1851).

Opíralať se v mnohém zcela nepochybně o ústavu z roku 1799, jež byla základem prvního císařství, a spojovala obratně zdání republiky se skutečnou vládou jednotlivce. Moc zákonodárná byla sice touto novou ústavou z roku 1852 přiznána sněmovně, zvané »corps législatif«, o 261 členech volených obecným právem hlasovacím na šest let, komora ta směla však pouze přijímati beze změny nebo odmítnouti předlohy zákonů, připravené státní radou, neměla vlastní iniciativy zákonodárné, ani práva interpelačního nebo vlivu na moc výkonnou, jež byla úplně ponechána presidentovi, volenému na deset let. President jmenoval také sám státní radu a vedle ní i senát o 150 členech, jež měl býti strážcem ústavního i právního řádu. Tu bylo od počátku zjevné, že, podobně jako za Napoleona I., všechny ústavní formy a okázalé dovolávání se svrchovanosti národa francouzského jsou pouhou zástěrkou absolutismu, jež poutal stát mnohem více vůlí jedinné osoby, než činilo království, svržené revolucí 1848. Jako na počátku století stala se republika francouzská zase pouhou pseudorepublikou, a jako tehdy konsulát Bonapartův,

Ústava
roku 1852.

jevila se nyní prodloužená hodnost presidentská pouhým přechodem k vyššímu dynastickému cíli ctižádostivého synovce velikého Korsičana.

Přechod ten snažil se Ludvík Napoleon co nejspolehlivěji upravití soustavným obmezováním zbývajících svobod občanských. Garda občanská byla zrušena, tisk a spolkovací právo utištěno ještě více než dosud, policii i všemocným prefektům bylo snadno kde koho týrati stíháním pro nedovolenou účast na tajných schůzích. President, který se přesídlil do Tuilerií, utužoval své postavení zároveň zvýšeným leskem dvorským a okázalým favorisováním kléru i důstojnictva jako hlavních sloupů své moci. Při tom bylo mu však s výhodou, že sám z vojska nevyšel, neboť se nezdálo v jeho ústech holou frázi, když na příklad při slavnostní řeči v Bordeaux slovy »L'empire, c'est la paix« vynášel císařství jako pevnou záruku míru vnitřního i zevního. Zejména venkov francouzský věřil jeho neochvějně snaze, zemi dáti stůj co stůj mír i bezpečný řád, a president, jsa si dobře vědom toho, že neklidná Paříž zůstává hlavním ohniskem republikánství, snažil se nabytí pevné půdy především v provinciích častými projížďkami, při nichž býval takřka obecně již vítán jako císař objednanými i spontánními projevy davu.

Přechod
k císařství.

Sliby míru.

V listopadu 1852, když byla nálada veřejná takto dostatečně zhnětena, přikročil konečně k utržení zralého plodu. Senát navrhl změnu ústavy v tom, aby president se stal dědičným císařem, a jeho podnět byl opět podroben plebiscitu, při němž pouze asi 250 tisíc hlasů bylo odmítavých, kdežto půl osma milionů se vyslovilo pro nastolení nové dynastie. Ústava zůstala ostatek v podstatě nezměněna a 1. prosince 1852 dědičný nový »císař Francouzů z boží milosti a z vůle národa« přijal jméno Napoleona III., naznačuje tím, že uznává jakožto Napoleona II. ubohého vévodu zákupského, ač tento synek Napoleona I. ovšem nikdy nedosáhl vlády nad Francií ani hodnosti císařské.

Napoleon III.
císařem
(1. prosince
1852).

Dobrodružství, jímž první polovice života Ludvíka Napoleona byla tak bohata, skončilo se tedy přece korunou, pevnost, již byl po čtyři léta obezřetně obléhal, byla ztečena a Evropa zbavena poslední republiky, kterou jí přinesl rok 1848. Šlo jen o to, jak přijme tato Evropa změnu, nenarazí-li obnovené císařství na odpor důraznější, než jaký přivítal několik let před tím obnovení republiky.

Pro Napoleona III. bylo s výhodou, že již prosincový převrat státní roku předchozího byl v tomto směru jakousi generální zkouškou a že

Dojem
v Evropě.

neuvázl na obtížích zahraničních. Ukázalo se, že absolutistické velmoci východní pochopují dobře, jak těžkou ranou pro princip revoluční jest prohlášení diktatury opřené o heslo pevného pořádku a autority v republice francouzské, a zejména na dvoře vídeňském se tím neztajili. Neboť Felix Schwarzenberg si byl jasně vědom toho, jak podstatně příbuzný jest nový, dějinná práva naprosto přezírající, úřednicko-vojenský režim Františka Josefa I. s autokracií Ludvíka Napoleona, která, vzniknuvši zcela podobně z reakce proti ukvapenostem roku 1848, od vídeňského absolutismu se namnoze lišila jen okázalým vytčením svého původu z vůle národa. Odtud se tedy nebylo nápadníkovi trůnu francouzského obávati vážného odporu.

Poněkud jinak bylo s Anglií. Tam jméno Bonaparte budilo namnoze pověrečnou obavu před rozpoutáním podobného zápasu, jakým se počínalo devatenácté století, a rázem kroužily hned pověsti o tom, jak Ludvík Napoleon prý hodlá pomstít svého strýce přepadením ostrovů britských. Vůdčí státník, Palmerston, učinil však vše, aby zaplašil tyto přestřelky, neboť jemu šlo velmi o to, aby nevháněl Francii, k monarchismu se vracející, do náruče východních velmocí, s nimiž tehdejší Anglie neměla valně přátelských styků z rozličných příčin. Nezapomělť ve Vídni ani v Petrohradě, že právě Palmerston svou podporou pevninného liberalismu přispěl k rozpoutání vichřice roku 1848 a anglický státník dával jim naopak cítiti, že vítězství reakce ve střední a východní Evropě nestačí naprosto k tomu, aby odvrátilo Anglii od její sebevědomé politiky, která se zejména nepokrytě obracela proti tomu, aby Rusko nabylo pevných zisků za pomoc, poskytnutou sousedním dvorům proti revolučnímu hnutí.

Tak naléhal Palmerston velmi důrazně na Mikuláše I., aby vojsko ruské, které bylo obsadilo Moldavsko i Valachii, když tam byl roku 1848 rumunský živel po prvé bouřlivě vzkypěl, zase opustilo tato knížectví a vrátilo je sultánovi. A cáři nezbylo opravdu než aby ustoupil v tom i jiné otázce, těsně souvisící s váhou moci císařské v balkánské oblasti. Kossuth s několika druhy maďarského i polského původu utekl se totiž po kapitulaci világošské na tureckou půdu; cář a císař rakouský žádali jejich vydání a snažili se zastrašiti Portu důraznými hrozbami. Palmerston nastavil však také v této věci ochranný štít moci britské před sultána a byla chvíle, kdy se zdálo, že pro ni dojde k evropské

válce, když bez ohledu na smlouvu z roku 1841 anglické loďstvo hrozivě zakotvilo v Dardanelách. I tentokráte byl mír sice zachován ústupem Vídně a Petrohradu, nálada podrážděnosti východních velmocí proti Anglii vzrůstala však podstatně, jsou živena i jinými, drobnějšími incidenty, jako bylo příliš důrazné vystoupení Palmerstonovo proti Řecku v obraně soukromých zájmů anglických nebo diplomatické zakročení proti přílišné horlivosti krále neapolského v trestání revoluce na Sicilii a okázalé oslavy, s nimiž byl v Londýně uvítán někdejší diktátor uherský Kossuth, zatím co tam naopak bylo rakouskému generálu Haynauovi vytrpěti těžké urážky podrážděným davem. Londýn zůstal také jako hlavní tábor poražené emigrace revoluční trnem v oku dvorům pevninným a jejich rozhořčení proti Palmerstonovi bylo tak zjevné, že věc se stávala trapnou i královně Viktorii, která si přála politiky mnohem zdrženlivější a sama nesla těžce diktátorské sebevědomí výbojného ministra, jenž, když bylo třeba, dovedl pro své cíle užívati také zcela demagogicky nátlaku veřejného mínění.

Za tohoto stavu věcí záleželo Palmerstonovi velmi na tom, aby nedovršil úplné osamocení ostrovní říše vůči pevnině nepřátelskými kroky proti Ludvíku Napoleonovi, ve Francii k trůnu spějícímu. Naděje, že by v obnoveném císařství francouzském mohl naopak nalézt spojence proti přílišnému rozpětí císařské moci v Evropě, tanula mu od začátku na mysli a byla silnější než úvahy o tom, jaké následky pro ústavní vývoj evropský přinese pád republiky ve Francii. Proto uvítal prosincový převrat roku 1851 na svůj vrub tak vlídně, že došlo proto dokonce k prudké srážce mezi ním a královnou Viktorií, podporovanou v tom ostatními členy kabinetu, jež měla za následek dočasné odstoupení Palmerstonovo. Poměr Anglie k Ludvíku Napoleonovi zůstal však i pak příznivý, a když princ na sklonku roku 1852 konečně sáhl i po titulu císařském, uznal ho dvůr londýnský již 6. prosince výslovně za panovníka a přiznal mu všechny přednosti z toho plynoucí.

Tím zkřížil ovšem zase poněkud úmysly velmocí východních. Neboť zejména v Petrohradě a Berlíně, ač v podstatě viděli rovněž s uspokojením neslavný konec republikánského řádu státního ve Francii, vyslovovali vážné pochybnosti o tom, mžou-li kruh legitimních vládců evropských jako plnoprávného člena uvítati dobrodružného parvenua, jemuž revoluce a hlasovací lístky plebiscitní cestu k trůnu byly upravily. Jednali

Hledisko
vídeňské.

Palmerston.

Jeho spory
s Ruskem.

Kossuth
v Londýně.

Anglické
uznání.

Uznání ostat-
ních velmocí.

dokonce důvěrně o tom, neměli by se proti tomu ohraditi ve jménu smluv z roku 1815, pochybnosti ty narazily však v zápětí na skutečnost anglického uznání a východním velmocem nezbylo než jíti touže cestou. Na počátku roku 1853 vyslovil novému císaři francouzskému své uznání i cíř Mikuláš v dopise, v němž ovšem Napoleonovi III. nepřiznal obvyklého oslovení »mon frère«, nýbrž jmenoval ho pouze »mon ami«, což císař francouzský opravdu pocítil velmi nelibě; dovedl však před svým okolím urážku obrátiti ve vtip tvrzením, že přítel je více nežli bratr, ježto přátele si volíme, kdežto bratry nám vnucuje osud.

Cíř a
Napoleon III.

Bylo ovšem i jinak zjevno, že Napoleonovi III. nebude snadno překonati předsudky dvorů evropských; zejména hledal u nich marně rovnorodou choť. I v tom našel však východiště, spojiv nutnost, založiti bez odkladu dynastii, s osobní náklonností a populárním heslem. Oženil se v lednu 1853 s Eugenií de Montijo, krásnou urozenou Španělkou, a oznamuje sňatek svému národu, vytkl, že nežebral v Evropě o princeznu z podružné dynastie, jako činil kdysi rod orleanský, nýbrž že šel, jsa pamětliv původu své moci z lidu, za hlasem svého srdce bez ohledu na starosvětské, rodové předsudky.

Sňatek
Napoleonův

Předsudky ty vedly ovšem zároveň i většinu francouzské šlechty, stále rozdělené na tábor bourbonský a orleanský, k tomu, že se z počátku okázale vyhýbala novému dvoru císařskému v Tuileriích, a císaři bylo zatím spokojiti se s tím, že kolem sebe soustředil spíše šlechtu původu bonapartistického a povýšence, které jeho vlastní úspěch do popředí vynesl, jako byl obratný Morny, stejně povýšený na vévodu, jako někdejší poddůstojník Persigny, nejobětavější pomocník císařův v letech předchozích. Z tohoto kruhu byl i bankéř Fould, hlavní císařův rádce ve věcech finančních, hrabě Walewski, levoboček Napoleona I., vicepresident státní rady Rouher a jiní. Význačné postavení na dvoře měli ostatně i členové rodu Bonaparte. Z nich nejstarší byl bratr Napoleona I., Jerôme, někdejší král vestfálský, jehož syn Napoleon byl vyhlédnut za nástupce trůnu, kdyby císař neměl synů, a získal si přezdívku »rudý princ« svým koketováním s radikálními názory pokrokovými. Tato »famille imperiale« stála císaře velmi mnoho peněz a jeho dvůr byl i jinak nákladný, neboť Napoleon III. se snažil zjevním leskem Francii i Evropě co nejvíce imponovati, a dosáhl toho bez valných obtíží, ač z počátku v kruzích staré urozenosti ve šlechtické čtvrti saint-germainské

Společnost no-
vého císařství.

Dvorský lesk.

ovšem kolovalo mnoho jízlivých posměšků nad povýšeneckou neobratností a příliš divadelně okázalým přístřihem nové dvorské společnosti francouzské.

Také v tom kráčelo tedy druhé císařství ve stopách Napoleona Bonaparte, jehož veliké gesto se snažil Napoleon III. vůbec všemožně napodobovati. Chyběla mu sice oslňující genialita, naprostá tvrdost a smělý rozmach, kterým si veliký voják, poraziv Evropu, ve Francii nový trůn zbudoval. Napoleon III. dosáhl naproti tomu koruny spíše úkradkem a lstivým využitím neschopnosti svých protivníků, než vlastní velikostí, a prozrazoval v nejednom ohledu povahu kolísající mezi příkrým sobectvím a naměklou citovostí i zřejmými sklony k povrchní ideologii, kterou byl Napoleon I. tak nepokrytě pohrdal. Moc jeho přes to přese všecko jevila se však ve chvíli té stejně neobmezenou, neboť prohlašuje, že jest opověděn celku národa za vládu, jež mu byla plebiscitem svěřena, nebyl v pravdě nikomu nucen účty skládati a mohl se při tom úplně spolehnouti i na vojsko i na úřednický stroj, ve Francii tak důležitý. A stroj ten opatřoval mu nadto prostředkem oficiálních kandidatur i poslaneckou komoru němě poslušnou všech pokynů shora. Církev katolická byla rovněž ochotna podporovati císaře svým rostoucím vlivem bez ohledu na legitimní nároky Bourbonů a revoluční původ jeho důstojenstva, kdežto tábor horlivých republikánů byl rozbit persekucí a umlčen censurou, jejich vůdcové deportováni nebo ve vyhnanství a massu národa troufal si Napoleon III. udržeti bez valných obtíží na své straně obezřetným hověním jejím pravým potřebám a sklonům.

Všemocnost
císařova.

Byl přesvědčen, že množství to nikterak netouží živelnou silou po svobodě a vládě demokratických hesel, nýbrž, že učinivši císaře svým plnomocným zástupcem, čeká od něho především zajištění hmotného rozkvětu země a obecného blahobytu bez ohledu na ústavní prostředky, jimiž ho bude dosaženo. A věci té Napoleon III. věnoval se s tím větší péčí, ježto se již před rokem 1848 byl obíral úvahami o sociálních otázkách a uznával nutnost jejich účelného řešení v duchu technického pokroku a osvícené humanity, hlásaje, že jedině císařství, zbudované na svrchovanosti lidu a nikoliv na přežitých tradicích legitimismu, může býti účinným nástrojem k žádoucímu pokroku širokých vrstev.

Snaha po
popularitě.

Byl si při tom zejména dobře vědom toho, že úspěchu dosáhl značnou měrou pomocí venkova. Podporovati zájmy agrikultury jevílo se mu

Venkov.

proto důležitým úkolem a vskutku přinesla doba jeho vlády Francii v ohledu tom význačné meliorace, počátky školství zemědělského i rozličné jiné novoty, začasté vzory anglické dohánějící. Účinek jejich ovšem byl jen znenáhly a nevzbuzoval tolik rozruchu, jako současný rozmach městského průmyslu i obchodu.

Pokroky
kapitalismu.

Snahy císařovy v tomto směru usnadnila ostatně zejména také skutečnost, že ve Francii v době té život hospodářský neobyčejnou měrou oživila rostoucí podnikavost soukromá. Systém kapitalistický zapouštěl tu, jak víme, již v první polovici 19. věku znenáhla své kořeny a zjednal si technické předpoklady k náležitému vzrůstu; nyní však, když pevnou rukou panovnickou byl zajištěn před hrozbou násilného převratu společenských řádů, postoupil k rozhodnému útoku. Francie zažila v době císařství Napoleona III. pravou horečku kapitalistického gründerství průmyslového i obchodního. Síť drah železných, před tím jen volným postupem tvořená, zhoustla v několika málo letech neobyčejně za součinnosti vlády i soukromého bohatsví; v přístavech francouzských vznikají nové parníkové linie dopravní, tovární komíny vyrůstají nad klidná městečka provinciální a již v několika málo letech mohl bystrý pozorovatel sociálního vývoje, Tocqueville, zjistiti zjev pro druhou polovici 19. věku vůbec tak významný, totiž rychlý příliv obyvatelstva z venkova do vůdčích měst a jejich kvapný vzrůst.

Ruch
hospodářský.

Banky a bursa.

Mocným činitelem v hospodářském životě stávaly se i banky, zejména proto, že k starším ústavům, opřeným hlavně o úvěr nemovitostní, nyní se družily veliké banky obchodní, jako byl *Crédit mobilier*, založený 1852 bratry *Pérecire*. Spekulace bursovní, kterou nejedna tajná nitka spojovala s *Tuileriemi* a císařovými důvěrníky, nabývala rovněž neobyčejné prudkosti a vláda peníze v národě stala se tím zřejmější, čím více stoupal přebych bohatnoucího světa průmyslového a finančního.

Lesk Paříže.

Paříž byla ovšem vlastním srdcem tohoto ruchu, jehož zrychlené tempo se císaři jevilo nejlepší zárukou obecného blahobytu, a touhou jeho bylo od počátku, aby věci té se dostalo také zevního výrazu důstojnou úpravou hlavního města. Zejména od sklonku roku 1853, kdy prefektem seinského departementu se stal chráněncem vévody z *Morny*, rázný *Hausmann*, přikročila vláda císařská k provádění grandiosních plánů k zvýšení velkoměstského rázu Paříže assanací a změnou celých čtvrtí, smělymi průlomy v dosavadním plánu města, posouváním železných drah

do jeho středu s velikými nádražími a budováním mnoha nových, monumentálních staveb, které byť se nemohly ryzostí uměleckého řešení postavit po bok památkám dob minulých, značně je předstihovaly nákladností i rozsahem. Větší města provinciální šla namnoze rovněž za tímto příkladem, pokud jejich prostředky na to stačily, a tak vyznačoval zvýšený ruch výrobní a neobyčejný rozmach podnikavosti hospodářské, spojený s rostoucí potřebou přepychu, hygieny a pohodlí hned první léta obnoveného císařství.

Rozdíly mezi třídou bohatých a ostatním národem stávaly se sice zjevně příkřejšími, než byly v době, kdy tempo života bylo ještě pomalejší; zároveň však mizela i nezaměstnanost, která bylo roku 1848 tak význačně působila na nevládné zostření společenské nálady v Paříži, a okolnost ta přispěla k dočasnému uklidnění průmyslového dělnictva mnohem účinněji, než rozličné pokusy o nová opatření pomocná a dobročinná, kterými si *Napoleon III.* snažil nakloniti tuto třídu, k níž se jeho zrak znovu a znovu obracel s úskostlivým domněním, že odtud jest se především vládnoucímu řádu obávati vážného nebezpečí. Stavěl proto při každé vhodné příležitosti okázale na odiv svůj vřelý zájem o zlepšení životních podmínek dělnictva, aniž se ovšem při tom odvažoval ukládati zároveň dravé podnikavosti průmyslového kapitálu závazky opravdu účinné vůči továrním zaměstnancům i k ochraně jejich zdraví, nýbrž vyřázel naopak z ruky dělníků nebezpečnou zbraň stávkou tím, že přísné zákony i řady policejní znemožňovaly takřka úplně jejich spolčování a podrobovaly je úzkostlivému dozoru.

Sociální
politika.

Poměr
k dělnictvu.

Věc ta byla vůbec význačným rysem režimu obnoveného císařství, a jsouc spojena s důsledným sešněrováním politického tisku censurou a hrozbou nelitostného stíhání soudního, činila jeho ovzduší tak nesnesitelným mužům, žádostivým skutečné svobody. Mnozí z vynikajících Francouzů těšili se ovšem plné volnosti projevu nuceným nebo dobrovolným pobytem v cizině, odkud se pak proti *Napoleonovi III.* a jeho tyranii ozývaly velmi rozhořčené hlasy, jako byl hlas *Viktora Huga* nebo *Adolfa Thierse*. Důležitějším než jejich stlumený ohlas v domově byla však podstatná změna základních sklonů duševního života francouzského, která se v druhé polovici 19. věku počínala stále důrazněji jevit.

Emigrace
francouzská.

Realism v životě duševním.

Flaubert.

Renan.

Taine.

Umění.

Význačným rysem jejím byl nálada větší střízlivosti a vědecké kázně, která znenáhla zatlačovala úplně do pozadí barvitost romantiky a směslost jejích rozběhů. Zvučná hesla a oslnivé fráze, které roku 1848 vyvrcholily v podivuhodné rhetorice Lamartinově a v Micheletově oslavě veliké minulosti národní, naplněné důvěrou v účinnost katastrofálních výbuchů a hrdinskou sílu lidu, proniknutého vůlí k svobodě, ustupují rychle do pozadí před přišeřelými tóny vážné kritiky a přesného rozboru. Literární realism, k němuž již před tím základy byl položil Honoré de Balzac svým velikým dílem, nalézá v mladé generaci důsledné stoupence v čele s Gustavem Flaubertem. K pronikavému poznávání sociologických skutečností, jehož vzorem se stalo duchaplné dílo Tocquevillovo o »ancien régime«, druží se odborná práce duchů, jako byl mladý orientalista Arnošt Renan, řízených kritickou skepsí a necouvajících před jejími důsledky. Positivistická filosofie Comteova, jež odmítala veškerou metafysiku a budovala důsledně nový názor světový na účelné odbornosti, vítězí teprve nyní nad idealistickým eklekticismem Cousinovým; v jejím duchu Hyppolit Taine začíná šířiti svou nauku o nezvratné působivosti prostředí a jeho pevné zákonitosti, pravý protiklad byronovského titanismu, a na místo nadšené víry ve veliké systémy filosofické, nastupuje důvěra k vědám přírodním, které svými zdokonalenými pomůckami technickými a soustavným úsilím badatelským mají lidstvu dáti spolehlivější základnu poznání. S novou fysiologií a lepším poznáváním soustavy nervové vzniká i nová, po přesné exaktnosti se snažící psychologie i sklon, hleděti na společnost lidskou jako na kus přírody, zákonům bytí animálního zcela podrobenou. V dramatickém umění dědicem úspěchů hrdinských tragedií Hugových stávají se Alexander Dumas mladší a Emile Augier se svými společenskými dramaty, v nichž rozbírali bez ostychu palčivé otázky souvěkého života občanského a otrásali samými základy starosvětské morálky, zatím co zároveň bujně operetty Offenbachovy uváděly v posměch veškeren heroism, posvěcený starou tradicí, a rozpustilé vaudevilly ukájely žízňovou touhu po lehké zábavě u velkoměstské společnosti, divokým tancem kolem zlatého telete rozjařené.

Ve všem tom bylo cítiti dokonalý rozchod s nedávnou minulostí a jejími vzruhami, vážnou krizi myšlenek, které v revolučním náběhu roku 1848 se byly ukázaly neschopnými přetvořiti úplně tvářnost ži-

vota veřejného a strhly svým nezdarem lidstvo evropské pod utuženou kázeň monarchickou. Zjev ten nebyl však význačný jen pro Francii; s některou obměnou setkáváme se s ním v padesátých letech i jinde, zejména ve střední Evropě, v císařství rakouském a v ostatních zemích spolku německého.

IV.

VRCHOL REAKCE V EVROPĚ A VÁLKA KRYMSKÁ.

Naděje konser-
vativců
v Rakousku.

Revoluční hnutí v zemích rakouských v letech 1848—1849 bylo zdoláno především tím, že se armáda císařská osvědčila věrnou oporou dynastie, pokořila demokratické bouře v Praze i ve Vídni, zvítězila nad národním hnutím v Itálii a s pomocí ruskou i nad vzpourou Maďarů. Zastránila nadto ve sporu o unii i Prusko a přispěla k uklidnění Německa. Neobyčejně silný vliv v této armádě měli důstojníci šlechtického původu; proto doufali jejich hlavní zástupci, jako byl kníže Windischgrätz, že při nové úpravě věcí státních v Rakousku nabude vrch konservatism stavovského příděchu, jenž zajistí šlechtě značná práva a vrátí jí někdejší výhody. Zcela jiného názoru byl však nový, vůdčí státník rakouský, Felix Schwarzenberg.

Cíle
Schwarzenber-
govy.

Ač sám byl příslušník nejvyššího panstva a pln aristokratického sebevědomí, neměl za to, že by jeho urození přátelé byli schopni řídit loď státní po vodách, nedávnou bouří prudce rozčeřených, k žádoucímu cíli. Cílem tím jevil se mu především velmocenské postavení monarchie habsburské jako útvaru bezpečné pevnosti vnitřní, jenž by mocně zasahoval do politiky evropské a svým vlivem rozhodoval zejména v oblasti německé a vlášské. Rakousko prošlé těžkou krizí, jež ohrozila takřka jeho bytí, nesmělo se vraceti k ospalému kvietismu předbřeznovému, aniž smělo znovu oživit stavovské řády dob dávno minulých; mělo se naopak mocně vztýčiti do výše ráznou vládou činu, jsouc opřeno o naprostou převahu principu monarchického nad vším ostatním.

Nové pojetí
státu.

Schwarzenberg nespěl prostě jen k reakci; podle něho měla dynastie užiti otřesu, který způsobila revoluce ve veškerém životě veřejném, především k tomu, aby konečně připoutala všechny národy a země, habsburskému rodu poddané, nerozdílně do služeb jediné ideje státní bez ohledu na jejich dějinné tradice a zvláštní práva, o nichž sebevědomý státník namnoze tvrdil, že revolucí prostě propadla. Heslo »Viribus unitis«, které vepsal na štít mladému císaři Františku Josefovi I., znamenalo, že zjevnému násilí centralisačnímu, mnohem důslednějším než byl centralism předbřeznový, padá za oběť veškerá ústavní osobitost

státních útvarů koruny české, uherské i ostatních skupin zemských a že z jejich trosk má vyrůst nová, zcela jednotná státovost rakouská.

V poměru k právu historickému byla to skutečná revoluce shora, navazující v mnohém na josefinský absolutism, ale neposvěcená jeho lidskými a osvětovými sklony a přezírající velkopansky vzrostlý význam národní otázky jakožto problému zvláště ožehavého pro společné soužití zemí habsburských. Při tom se ovšem nezdálo, jak jsme se o tom již dříve zmínili, Schwarzenbergovi ihned radno, přiznati se bez okolků k nepochybnému absolutismu, a »znovuzrozené« Rakousko nastoupilo tedy svou pouť nejprve jako stát ústavní, ovšem s ústavou, která nebyla dílo národního shromáždění kroměřížského, bezohledně rozehnáno. nýbrž výsledek prostého diktátu vládního ze 4. března 1849. A při dvoře císařském nepomýšleli nadto nikterak na to, aby opravdu dodrželi i skoupé záruky ústavní, březnovým oktrojem slibované; měli jich zapotřebí jen zatím pro nevyjasněnost poměrů v Německu, Uhrách i Itálii. Proto ústava byla sice vyhlášena, její skutečné uvedení v platnost bylo však odloženo, až prý nastane žádoucí uklidnění poměrů. Vojenská diktatura, výjimečný stav a zavádění nového četnictva zůstaly při tom význačné pro rakouské poměry. Šlo však o to, jak bude seřizena skutečná správa státní, až tímto výjimečným stavem nebude možno již vystačiti, a tu zvláště důležité byly snahy ministra vnitra, Františka hraběte Stadiony.

Otázka
ústavní.

Stadion, ač byl přívržencem veskrze pevné autority vládní a zásadní jednotnosti státu, vybudované na úplném znásilnění státního práva českého i uherského, nechtěl přece uvážniti na úskalí naprostého zbyrokratisování správy podle francouzského vzoru prefektského. Proto zamýšlel zavésti v schematickém rámci »zemských statutů« pro někdejší království a země soustavně učeněnou samosprávu obecní, krajskou i provinciální, která by užívala, ovšem pod účinným dozorem státním, sil občanstva aspoň jistou mírou v životě veřejném. Zachování jednotného občanství státního, jež vzniklo v době revoluční zničením řádů patrimonijních a výsad stavovských, přesné oddělení soudnictví od správy a působnost soudů porotních měly rovněž smiřovati obyvatelstvo s novým režimem. Ale Stadion zemřel dříve, než mohl většinu myšlenek těch uvésti v život, a ruku v ruce s dokonalým pokořením všech dozvuků doby revoluční v Evropě i se zahraničními úspěchy Schwarzenbergovými šlo pak stále

Snahy
Stadionovy.

zjevnější přiznávání se k nezastřenému absolutismu a naprosté všemohoucnosti zvuče militaristicko-byrokratické.

Kübeck.

Značný vliv na tento vývoj věcí měl Karel Fridrich svobodný pán Kübeck. Sedmdesátiletý muž ten, jenž se těšil před revolucí značné vážnosti jako prezident dvorské komory a úspěšný zakladatel prvních státních železnic, nabyt u mladého císaře velikého vlivu ve věcech vnitřních. Byl při tom podporován starým Metternichem, jenž se byl roku 1850 z vyhnanství zase vrátil, a ač již žádného úřadu nepřijal, přece byl stále v pozadí činný. Kübeck viděl v myšlenkách Stadionových a ve způsobu vlády, který kladl hlavní těžiško moci do rady ministerské, jako vůdčího a zodpovědného orgánu správy státní, přílišný ústupek duchu revoluce a tlačil na to, aby neobmezená osobní moc panovníkova a jeho dvorského okolí zjevně nastoupila na místo ústavy, skutečně sice suspendované, zásadně však ještě platné. Jeho jmenování předsedou nové »říšské« rady, ustavené v dubnu 1851 jako důvěrný poradní sbor panovníkův, jenž měl jaksi nahraditi parlament, znamenalo vítězství těchto snah.

Říšská rada.

Přes odpor ministra spravedlnosti, barona Schmerlinga, který byl nucen opustiti kabinet, dochází k zrušení soudů porotních a opětnému připoutání nižšího soudnictví ke správě politické; prohlášením, že ministři jsou jen císaři zodpovědni, obmezením samosprávy obecní, zrušením národních gard a jinými podobnými opatřeními stávalo se pak v průběhu roku 1851 stále zjevnějším, jak soustavně se připravuje trvalé zakotvení naprosté despotie dvorské i pro dobu, kdy již nebude možno vládnouti výjimečným stavem. Kabinetním listem z 20. srpna byla vláda zároveň výslovně vyzvána, aby uvažovala o tom, je-li zachování ústavy vůbec shodné se zájmem státním, a odvahu k rozhodnému slovu v tomto směru dal dvoru konečně státní převrat Napoleonův v prosinci 1851. Co bylo možné na horké půdě pařížské, toho nemohli ani ve Vídni opomenouti, a tak ohlásil František Josef I. »sylvestrovským patentem« 31. prosince 1851 svým národům naprosté zrušení okroyované ústavy z roku 1849. Ani slibem pro budoucnost nezůstaly tedy záruky ústavní a nahraditi je měly pouhé »zásady organických zřízení v provinciích říšských«. Dvorský absolutism, žádnou zástěrkou neprikrytý, stal se před tváří všeho světa právním řádem monarchie habsburské.

Postup absolutismu.

Zrušení ústavy. (31. prosince 1851).

Hlavní jeho sloup, kníže Schwarzenberg, netěšil se ovšem dlouho z tohoto vývoje svého díla; 5. dubna 1852 zemřel náhle a jeho smrt měla

význačné důsledky. Mladý císař nepověřil již žádného státníka zodpovědným, vůdčím postavením, nýbrž ujal se sám otěží vládních. Ministerská rada jako celek pozbyla namnoze všeho významu a jednotliví ministři stali se pouhými odbornými nástroji vůle panovníkova.

Smrt Schwarzenbergova (5. dubna 1852).

Vskutku osobní schopnost Františka Josefa I. nestačila na veliký úkol. Byl povahy chladné, nepřístupné jakémukoliv nadšení a vzletu, bez sklonu k ideovým úvahám; nadání jeho, jež bylo jen prostřední, dovolovalo mu sice nabýti záhy dostatečné zevní rutiny a vládcovské zkušenosti, nemělo však hloubky nutné pro pravé státnické činy. Dvorské okolí a servilnost generality vypěstovaly v něm nadto neobyčejné sebevědomí, jaké vzniká často právě u průměrných osob, když je osud postaví na vysoké místo a soustavné pochlebnictví chrání před jadrnou kritikou. Od předchůdců na trůně rakouském odlišovalo Františka Josefa ostatně zvláště to, že se cítil především vojákem, příslušníkem moci, jež byla zkrotila revoluci a měla zůstati základním pilířem nového pojetí státu rakouského. Neodkládal takřka uniformy a řízného postoje důstojnického; vojenská subordinace jevila se mu přirozeným poměrem poddaných k panovníkovi, odpor proti projevům jeho vůle zločinem. Na vladařskou výchovu jeho měla největší vliv jednak ctižádostivá matka, arcikněžna Žofie, jednak staříčkův Kübeck a chef vojenského kabinetu hrabě Grünne. Řízení věcí zahraničních svěřil hraběti Buol-Schauensteinovi, diplomatu, který přirozený nedostatek bystrého postřehu a pružné rozhodnosti nahrazoval okázalou domýšlivostí a upiatým vystupováním. Ve vnitřní politice do popředí posunul se pak zejména ministr vnitra Alexander Bach, pověřený předsednictvím v konferencích ministrů.

Osobnost Františka Josefa I.

Jeho okolí.

Tento vídeňský advokát, který při březnovém převratu stál v čele liberálního hnutí, couvl však záhy zpět před příbojem demokratického radikalismu, byl již v letě 1848 z hlavních stupenců centralismu, odmítajícího zejména odstředivé snahy maďarské. Proto vzal ho Schwarzenberg do svého ministerstva a někdejší liberál stal se tu znenáhla takřka zosobňovatelem neobmezeného panování. S jeho jménem byla zejména těsně spojena nová úprava vnitřní správy státní, která měla vytvořiti z Rakouska vzorný mechanism, sloužící oddaně neobmezené moci dynastie.

A. Bach.

Historická osobitost jednotlivých zemí byla v něm důsledně setřena; úprava správy státní byly změněny na pouhé provincie, jejichž místodržitelé nebyli již velcí,

polofeudální páni, nýbrž úředníci na vídeňských ministerstvech závislí; Uhry, od nichž byly odděleny nejen Sedmihrady, nýbrž i Banát a srbská vojvodina, a jejichž stará práva ústavní vláda prohlašovala za propadlá, byly dokonce rozděleny na pět obvodů místodržitelských a staly se tak pouhým geografickým pojmem v jedno spojovaným pouze osobou generálního guvernéra. Nebylo tu tedy již řeči ani o starých sněmích stavovských, ani o komitátní samosprávě a také v ostatních zemích rakouských někdejší zřízení krajské ustoupilo úplně před novou úpravou čistě úřednické správy státní. V »sylvestrovském patentu« bylo sice slíbeno zřízení zemských sněmů a konány vskutku přípravy k vydání zemských statutů pro všechny provincie říšské, vpravdě však neukvapila se vláda Bachova nikterak s věcí tou, jež zůstala pouhým projektem. Šlechta zachovala při tom sice význačná místa v armádě i u dvora, nedosáhla však obnovení svých někdejších výsad a nařikala proto po straně na občanskou »nive- lisaci« a »byrokratické jakobínství« Bachovo.

Důsledky
zrušení
poddanství.

V ohledu tom nový režim zachoval vskutku aspoň význačné dílo revoluce, zrušení poměru poddanského. Zákony o vyvazení dávek a robot byly provedeny a úkoly někdejších patrimoniálních vrchností, soudců rychtářských a úřadů městských přešly na smíšené úřady soudní a politické, které se tak staly základnou nové správy státní. Význačným rysem správy té bylo pak také přesné rozdělení kompetencí mezi jednotlivá ministerstva a okolnost, že na místo někdejšího gremiálního rozhodování rozličných kollegií úřednických nastoupila namnoze »monokracie« přednostů jednotlivých úřadů. Státní stroj nabyt tím větší přesností a přehledného učlenění, jevil však záhy stinné stránky přílišné centralisace, jež vrcholila podobně jako v Rusku v kabinetu panovníkově.

Centralism a
myšlenka ná-
rodní.

Centralisace ta prozrazovala ostatně, podobně jako doba josefinská, zjevný sklon germanisační a srážela se proto nepřátelsky s národním cítěním rozličných kmenů, v monarchii stěsnaných. Cítění to bylo v letech revolučních mocně vzrostlo, a jsouc namnoze zcela těsně spjato s ruchem svobodomyšlným, stavělo se takřka pudově proti novému absolutismu. Proto Bachův systém, tiskl je mnohem důsledněji než režim předbrežnový, užívá k tomu zcela brutálně vzrostlé váhy státní moci i rozmanitých prostředků násilného rázu. Zvýšený důraz na němčinu ve školách, soustavné ochromování jiných orgánů národního vzdělání, jako byly učené nebo musejní společnosti, kruté trýznění svérázných jednotlivců,

jako byl Karel Havlíček, zaplavování kraje úředníky neznalými místního jazyka, jaké převládlo zejména v zemích koruny uherské, vše to mělo sloužiti k tomu, aby spolu s jednotným občanstvím státním a jednotnou vládou vzniklo i jednotné cítění rakouské, v němž naprostá oddanost německé dynastii měla nahraditi vědomí kmenové svéráznosti a dějinné vzpomínky, k němu se poutající.

K. Havlíček.

Výsledek byl ovšem jen ten, že zklamání nad nezdařilým náběhem k svobodě a ústavnosti bylo ještě zvýšeno u všech neněmeckých kmenů pocitem národního ujařmení a že i skupiny, jež se byly před tím s důvěrou obracely k Vídni, na příklad Charváti a Slováci, důvěru tu dokonce ztratili a společným útlakem byli vháněni do vleku svých někdejších, maďarských soupeřů. Neboť právem byl vysloven posměšek, že dostali za svou věrnost odměnou totéž, co bylo Maďarům přisouzeno za trest jejich rebelie. A také v Čechách známý projev Havlíčkův, když již národ český má podlehnouti despocii, že císařské samodržaví by mu bylo milejší vídeňského útisku, ukazoval jasně úplný odklon od austroslavistických hledisek listu Palackého do Frankfurtu. Bach nedbal toho však valně, spoléhal je veskrze na násilí zosobněné vojskem, policií a četnictvem, nově zřízeným podle vzoru italských provincií, a neopouštěval obecné nespo- kojenosti žádné veřejné tribuny, nýbrž stíhal každý její projev co nej- přísněji za pomoci rozsáhlého špiclovství a udavačství, jehož nutnost byla namnoze odůvodňována drobnými pokusy spikleneckými, které zejména v Uhrách emisaři Kossuthovi opravdu tu a tam se snažili uchystati a jež byly vesměs v zárodku odkryty.

Obecné
zklamání.

Četnický režim.

Tyto těžké stíny znehodnocovaly tedy úplně výhody, jež mohla občanstvu jinak přinést aspoň v některém směru větší přesnost a účelnější seřízení správy státní, zvláště pak její snaha po odstranění rozličných přežitků doby minulé a zavedení technických pokroků v životě hospodářském.

V něm význačnou novotou byla zejména snaha, zrušením vnitřních cel proměnění říši v jednotné těleso národohospodářské. Ministr obchodu a později financí, Karel Ludvík Bruck, Němec z Porýnska, který býval v Terstu obchodně činný a tam měl hlavní podíl na založení rakouského lloydu, chtěl ovšem původně jíti ještě dále. Usiloval o to, aby spojením německého spolku celního s celkem zemí habsburských vzniklo veliké, jednotné území celní, sahající od Baltu až k Adrii a dolnímu Dunaji,

K. L. Bruck.

Snahy o celní svaz s Německem. a Felix Schwarzenberg podporoval myšlenku tu veškerou váhou své moci, hledaje v ní náhradu za nezdařilý plán přijetí celého »obrozeného« Rakouska do svazku spolku německého. Zamýšlel proto opřít se ve věci té zejména o jihoněmecké státy, nespokojené s přílišnou převahou Pruska v celním spolku. Narazil však na tuhý odpor vlády berlínské, která prohlásila, že Prusko raději vypoví dosavadní celní spolek německý a utvoří si nový, na Německo severní obmezený, než by se i v hospodářském ohledu podrobilo převaze rakouské. Na počátku roku 1852 dosáhlo napětí, věci tou způsobené, dokonce téměř podobné příkrostiti, jako nedávno před tím za sporu o unii. Náhlou smrtí Schwarzenbergovou však zjevně polevilo a po dlouhém jednání zvítězilo v této věci Prusko přece a dokonale. Rakousko nebylo přijato do obnoveného spolku celního, nýbrž bylo se mu roku 1854 spokojiti jen s obchodní smlouvou s ním a slibem, že po uplynutí několika let o věci bude znova jednáno.

Hospodářská politika.

Bruckovy veliké plány tak nedošly splnění, než již spojení všech zemí rakouských v jednotnou oblast celní bylo věcí pro hospodářský vývoj monarchie neobyčejně závažnou, a to tím spíše, že nový absolutistický režim i jinak se snažil úsilovně vývoj ten co nejvíce urychlit. V tom shodoval se velmi s novým císařstvím francouzským, s nímž měla vláda Františka Josefa I. ostatně i jinak mnoho podobností. Sebevědomý Habsburk nevyvozoval sice své moci z vůle národa a hleděl na plebiscitní monarchii francouzskou přezíravě s výše své rodové povznešenosti, vskutku byla však jeho neobmezená moc, znásilňující historická práva státní, ve své podstatě také plodem předchozích převratů revolučních, opírala se stejně o šavli a policejní zvůli jako despocie Napoleona III. a činila rovněž význačné ústupky novodobému duchu především na poli hospodářském tím, že ochotně uvolňovala pole soukromé podnikavosti kapitalistické.

Rozmach průmyslu.

V tom stala se pro Rakousko leta reakce monarchistické dobou úsilovného dohánění západní Evropy. Zrušením poddanství na venkově a cechů v městech byly překonány dozvuky středověku a počíná v rámci svobodnějšího ruchu tržního veliký průmysl i obchod měniti rychle veškeren obraz národní práce. Cukrovary, lihovary, podniky důlní, továrny všeho druhu vznikají za součinnosti nových bank akciových, jako byla vídeňská »Creditanstalt« a jiné, za ní následující. V nově zřízených komorách obchodních a živnostenských, v novém zákonu o zřizování obchodních společností, v rozvoji bursy, všade se hlásila výbojnost soukromého kapitálu,

jenž rychle ovládl i železnice, dříve státem samým zřizované, a stával se tím snáze mocí velikého dosahu, ježto to byl namnoze kapitál mezinárodní, z ciziny do Rakouska se tlačící. Starosvětské tempo života hospodářského se zrychluje i reformou poštovníctví i budováním četných spojení telegrafických, novodobá technika je začíná mocně poháněti a s ní se hlásí i nová potřeba komfortu, naprosto odlišného od feudální magnificence, která v době předbřeznové byla takřka jediným způsobem přepychu v zemích rakouských.

Hlavním ohniskem ruchu toho stala se ovšem Vídeň, sídlo dvoru, jehož zevní lesk vzrostl zvláště, když císař roku 1854 pojal za manželku princeznu Alžbětu z pobočné větve rodu bavorského. Podobně jako Paříž za Napoleona III. těšila se i podunajská metropole tehdy okázalé podporě vlády, jež jí umožnila zejména poražení věnce starých hradeb a vybudování honosné Okružní třídy, zdobené nákladnými stavbami veřejnými, a stejně jako Paříž oživuje pak i nová Vídeň hlučnou požívačností a vtíravým kultem divadla, aniž ovšem dovedla toto lehké zboží vyvážiti tak hodnotnými výkony ducha, jako hlavní město Francie. Ve Vídni tradici Beethovenovu naopak vystřídaly jen Straussovy valčíky, starého, roztrpčeného Grillparzera účinný komik Nestroy a to, co bylo poněkud cennější, na příklad umělecká úroveň dvorní činohry, bylo skoro veskrze dílem cizinců, jako byl severoněmecký dramatik Fridrich Hebbel, kteří s Vídni samou nikdy úplně nesrostli.

Při tom nebylo ovšem možno upřít, že doba porevolučního absolutismu, stejně jako oživila důležitými pokroky technickými život hospodářský, opatřila také duševnímu životu říše bohatší prostředky k dalšímu vývoji, zejména ve školství středním i vysokém. Reformou Bonitz-Exnerovou dostalo se starému gymnasiu i nové škole reálné základny, vyhovující lépe potřebě doby; vysoké školy nabyly rovněž teprve tehdy lepší výzbroje, nutné k činnosti badatelské. Přestaly býti pouhými dílnami na výrobu úřednictva a snažily se dohoniti university německých států spolkových.

Věc ta dala se sice přímo jen na prospěch školství jazyka německého, nemohla však zůstatí bez podstatného vlivu ani na duševní vývoj ostatních národů. Státník, který se o ni především přičiňoval, byl hrabě Lev Thun, vážný muž značného vzdělání, který se byl již na počátku čtyřicátých let ujal publicisticky Slováků i národního písemnictví českého

Nový život společenský.

Lesk Vídně.

Její duševní úroveň.

Školství.

Lev Thun.

a roku 1848 v Praze jako president gubernia prožil těžké chvíle. Při tom se ovšem rozešel úplně s vlasteneckou společností českou pro její svobodomyslné sklony a stav se ve vládě Schwarzenbergově ministrem vyučování a kultu, spíal později své jméno těsně nejen s opravdovou péčí o vědecké zdokonalení školství, nýbrž také s jiným, význačným rysem tehdejšího ovzduší rakouského, totiž úplnou kapitulací státu před církví římskou. Neboť také v tom brala se vláda Františka Josefa I. podobnou cestou jako Napoleon III., hledajíc proti kvasu revolučnímu, který jí zůstal trvalým přistrachem, oporu u kurie papežské a kléru.

Rozmach
katolictví.

Již v první polovici 19. věku vzpružila se sice v zemích habsburských značně síla katolictví, narážela tu však stále ještě na dozvuky josefinismu, který žárlivě dbal toho, aby moc církevní nevzrostla na újmu moci státní, a podroboval duchovenstvo v mnohém účinnému dozoru. Revoluční otrěs rozšířil však v dvorských kruzích vídeňských přesvědčení, že pouze zcela pevným spojením trůnu a oltáře a zejména soustavným vlivem náboženské výchovy na mysle poddaných se docílí poddajnosti vůči vládnoucím autoritám, jaká se jevila žádoucí reakční vlně, a zvítězilo tu i přesvědčení, že v ohledu tom nestačí jen náladové projevy vážnosti k náboženství, jako byl traktát sv. aliance, nýbrž, že jest třeba vzájemnou součinnost státu i církve opřít o pevnou základnu smluvní. Při tom bylo pak zvláště důležité, že Pius IX. utrpením, jež mu přinesla revoluce italská, byl naprosto odveden od svých někdejších sklonů, hledatí kompromis s hesly svobodomyslnými a národními, jež chtěly dáti státu i společnosti ráz zcela jiný, než měly v době minulé.

Pius IX. v ob-
jetí reakce.

Vraceje se roku 1851 zpět z Gaëty do Říma, byl papež úplně získán pro konservativní názory školy jezuitských theologů, jejímž čelným zástupcem byl zejména Piemontan Giovanni Perrone, a která proti novodobému racionalismu a subjektivismu kladla prostě strohá hlediska scholastiky protireformační. Snahou školy té bylo, spoutati veškeren duševní život v církvi poutem tradice a užití obratně soudobé nálady, jež vhněla vyšší společnost do vod katolických ještě více než doba po pádu Napoleonově. Proti duševní rozkolísanosti a revolučním sklonům doby měly být všemocným lékem věčné pravdy, na nichž spočívá neochvějně skála Petrova; k tomu bylo však třeba, aby činnost církve nalézala dostatečnou pomoc mocí světských a zároveň, aby v církvi samé autorita kurie byla ještě dokonaleji zabezpečena proti odstředivým snahám, než se již stalo

v 16. století, aby zachovala naprosto rozhodný hlas v otázkách dogmatických i správních. Táž touha po důsledném a veškerá právem i zvykem posvěcená obmezení odmítajícím monarchismu, jež po zdolání revolučních otrěsů zvítězila v Paříži, ve Vídni i jiných střediscích moci dynastické, jevila se také u kurie, a význačnou zkouškou síly tohoto směru bylo na příklad rozhodnutí roku 1854 učiněné Piem IX. ve starém sporu o neposkytnutém počtetí P. Marie, kterým papež naznačoval, že si přičítá právo k dogmatickým nálezům, kdysi jen oekumenickým konciliům vyhrazované. Zároveň pak snažil se Řím i v poměru k vládám katolických států dosáhnouti toho, aby oživila co nejvíce hlediska doby protireformační, poskytující církvi účinnou pomoc k dosažení jejích cílů a kladoucí jejímú zájmu v cestu překážky co nejmenší.

Snaby kurie.

V Rakousku setkal se tento směr na dvoře Františka Josefa I. s plným pochopením tím spíše, že Lev Thun byl v podstatě své bytosti romantik naplněný hlubokou vroucností náboženskou a věřil, že katolicism jest nejbezpečnějším strážcem i kulturních hodnot lidstva. Stát měl se proto podle něho státi tím, čím byl před osvícenstvím, totiž útvarem výslovně křesťanským. Zároveň nalezl však i rakouský episkopát, který po porážce revoluce se byl naplnil novou výbojností, znamenitého vůdce v Josefu Otmaru Rauscherovi, povýšeném roku 1853 na arcibiskupský stolec vídeňský. Výsledkem dlouhých jednání o úpravě poměru státu církve v zemích habsburských byl tedy konkordát, podepsaný 18. srpna 1855, který znamenal značné vítězství Říma a dokonalý odklon státu od někdejší politiky josefinské.

Řím a
Rakousko.

Přinášel církvi zrušení panovnického placetu a svobodný styk s kurii, která nabyla naproste volnosti i v úpravě správních okrsků církevních a rozhodující vliv na jmenování nejvyšších hodnostářů duchovních. Řádům mnišským, i jesuitům, byla přiznána naprostá svoboda v nabytí majetku a šíření se po říši, církvi byla svěřena správa fondu náboženského i studijního, její soudní pravomoc ve věcech duchovních i v otázkách manželských rozšířena měrou zcela nebývalou a zájmy církevní vůbec zabezpečeny tak všestranně, že se katolický klerus v rakouských zemích stával opět mocí hroživou všem, kdož křížili jeho snahy.

Nejdůležitější byl ovšem vliv, který konkordát dával duchovenstvu na školství, zejména nižší; byloť svěřeno jeho dozoru ještě mnohem účin-

Konkordát
(18. srpna
1855).

Reakce ve
školství.

něji, než se bylo stalo ve Francii zákonem Fallouxovým, a státní správa se netajila nikterak tím, že se jí jeví zajištění přísně náboženské výchovy dorůstajících pokolení věcí neobyčejně důležitou. Ve školství vyšším nebyl vliv ten sice tak vtíravý a zejména v obsazování stolic universitních podporoval Lev Thun katolicism jen, pokud se věc dala srovnati s jeho upřímnou snahou po soustavném zvyšování badatelské úrovně; ale i tu byl nucen ustupovati nátlaku dvorského obskurantství, jako ukázalo na příklad odstranění Ignáce J. Hanuše ze stolice filosofie na pražské universitě jakožto stoupence heglovské levice, a Josefa Hamerníka z fakulty lékařské pro neohrožené vlastenectví. Přišehlá nálada konkordátní spojená s nedůvěřivostí policejní správy a tlakem censurním dodávala vůbec veškerému prostředí rakouskému význačné příchuti, která zajišťovala říši habsburské v kruhu států evropských pod vládou mladičského císaře stejnou pověst okázalého zpátečnictví, jakou mívala za vlády starého Metternicha.

U dvora vídeňského rozhodující kruhy hleděly nyní ovšem budoucnosti vstříc s mnohem pevnějším sebevědomím, než před rokem 1848; věřily, že ráznou rukou bude možno přes veškerá napětí vnitřní vésti stát plně v jednotu spjatý trvale směrem, který mu byl vyznačil Felix Schwarzenberg, a největší obavy vzbuzoval jen těžký schodek ve státním hospodářství, nezadržitelně rostoucí pro značné náklady, jež způsobovala nová, veskrze úřednická správa státní a vojenství.

*
*

Obraz podstatně odchylný od poměrů rakouských ukazovalo v letech padesátých Prusko tím, že tam nedošlo k výslovnému obnovení absolutismu, nýbrž že vítězství roku 1848 zůstal, byť i v skrovné míře, přece zachován v zřízení ústavním, jehož základem byl oktroj z 5. prosince 1848. Fridrich Vilém IV. hleděl ovšem na ústavu tu od počátku jen jako na opatření zatímní, vynucené poměry, které se mohlo státi trvalým jen se značnými změnami v duchu konservativním. K změnám těm přikročil opravdu hned po konečném pokoření demokratických revolt německých v letě 1849 novou úpravou řádu volebního, která pak zůstala význačným rysem poměrů pruských až do pádu království hohenzollerského ve svě-

tové válce. Podstatou její bylo rozdělení obyvatelstva volebních okresů ve trojí skupinu podle výnosu přímých daní, takže nečetný hlouček nejbohatších, zejména velkostatkářů, volil týž počet zástupců, jako skupina středního stavu a davy nezámožných.

Tyto volby, které byly nadto nepřímé a veřejné, daly pak ovšem vládě sněmovnu smýšlení velmi umírněného, která přistoupila na revisi ústavy podle směrnic dvorských s takovou ochotou, že byla posměšně nazvána »die gesetznehmende Kammer«. Teprve když takto dosáhl záruky, že parlament nebude koruně nikterak na překážku při zachování plné moci ve správě státní, odhodlal se Fridrich Vilém IV. 4. února 1850 složit přísahu na ústavu, ač i to činil s vnitřním odporem, trvaje při své nechuti k »papírovému konstitucionalismu«.

Revisi ústavy nebylo však dílo reakce v Prusku nikterak ukončeno. Znovu a znovu vymáhal dvůr královský i v následujících letech na sněmovně ústupky, zajišťující převahu vládnoucí vrstvy společenské. Obnovení fideikomisů a patrimoniální policie bylo tu stejně význačné, jako obmezení městské samosprávy a porotních soudů nebo zavádění trestů tělesných. Zcela proti duchu ústavy daly se dokonce i pokusy o oživení provinčních sněmů stavovského přístřihu a zvláště významná byla roku 1854 proměna »první komory« v »panskou sněmovnu« (Herrenhaus), v níž dědiční a králem jmenovaní členové nabyli nad ostatními tak rozhodné převahy, že sněmovna ta se stala pevnou baštou zájmů velkostatkářských.

Podobně jako v souvěkém Rakousku byla tedy i v Prusku vláda pevné ruky na postupu, ovšem se zachováním zevního zdání ústavnosti a s tím rozdílem, že úřednictvo, stát ovládající, tu bylo mnohem více než v říši habsburské ve vleku urozeného junkerstva, které rozhodovalo i ve sbozech důstojnických a podléhalo namnoze vedení kroužku kolem »Kreuzzeitungu« seskupeného. Kamarilla, vedená jsouc bratry Gerlachy, nabyla u dvora po překonání revoluce vlivu ještě většího než před tím a zaujímal vedle zodpovědného ministerstva postavení podobné, jaké mívali v 17. věku jesuité na dvoře vídeňském. Zesilující králův romantický odpor i proti zásadám konstitučním, i proti byrokracii, pokud nebyla ochotna zcela se ztotožniti se stavovskými zájmy šlechty, vytýkali tito mužové, že duch revoluce, který se byl nedávno projevil tak nebezpečným, v lidstvu evropském bude překonán jen, podaří-li se připoutati

Svízele
finanční.

Poměry
v Prusku.

Nový řád
volební.

Revisi ústavy.

Vliv šlechty.

Kamarilla.

F. J. Stahl. je opět pevně k legitimním zásadám historického práva a k základům křesťanské tradice. Hlavní theoretik tohoto směru, berlínský profesor státních věd Fridrich Julius Stahl, pokřtěný žid, vytýkal, že revoluce v 19. století není pouze věci přechodné nálady okamžiku, jaká způsobovala druhdy i v dobách minulých násilné převraty v životě státním; tvrdil, že tu jde o stav trvalého poblouzení myslí, který klade »die Gründung des ganzen öffentlichen Zustandes auf den Willen des Menschen statt auf Gottes Ordnung und Fügung«. Proto záchranu přinese jen zásadní »Umkehr der Wissenschaft«, úplný návrat k scholastické nauce o základech lidského poznání i řádů společenských, a důvěrní rádcové Fridricha Viléma IV. snažili se opravdu v tomto duchu dosáhnouti v protestantském ovzduší pruském přísládlým pietismem i účinnou podporou orthodoxie podobného cíle, k jakému v Rakousku směřoval Lev Thun svým konkordátem.

Legitimism. Zejména vlivem církve na školu zamýšleli vésti účinný boj s novodobým heslem svobody a autonomie, jsouce ostatně přesvědčení o tom, že se plného úspěchu v tomto zápase s temnými silami revoluce dosáhne jedině, učiní-li všechny legitimní moci evropské základem své mezinárodní politiky vzájemné přátelství, opřené o zásadní společenství ideové, a spoutají-li se sobecké sklony tímto hlediskem. Proto snažili se přes všechnu trpkost, kterou po sobě zanechalo olomoucké vítězství Schwarzenbergovo nad sebevědomím pruským, zachovávatí zejména s vídeňským dvorem shodu nejtěsnější.

O. Bismarck. Snaha jejich narážela při tom ovšem na skutečnost, že rozličné otázky praktické politiky, jako byl třeba spor o rozsah celního spolku německého, živelnou silou obnovovaly soupeřství mezi Vídní a Berlínem na půdě spolku německého. A bylo velmi význačné, jak rychle i nový zastupce pruský ve Frankfurtě, Otto Bismarck, ač vskutku náležel ke kruhu reakční kamarilly a jí byl roku 1851 posunut na význačné místo diplomatické přímo k navázání přátelské dohody s Rakouskem, opustil toto hledisko; zůstával sice i pak tuhým konservativcem, snažil se však přesvědčiti berlínské přátele, že Prusko nesmí obětovati své skutečné zájmy obecným zásadám a sympatiím legitimistickým.

Tíseň liberalismu. Odsouzení mnohem ráznějšího dostávalo se hlediskům těm ovšem se strany liberální, která však měla postavení velmi nesnadné, jsouc ve sněmovně obmezena na nečetné stoupence, zvolené zejména v průmyslové

oblasti porýnsko-vestfálské, a stísněna ve volnosti svých projevů tuhou censurou, přísným režimem policejním, kvetoucím udavačstvím a zjevným obmezováním svobody soudců vládními vlivy.

Zjevy reakčního úsilí, jaké vyznačovaly Prusko, byly ostatně na denním pořádku i ve většině ostatních, drobnějších států německých. Skoro všude došlo v nich hned po potlačení revolučních záchvěvů roku 1849 nejen k stíhání těch, kdož se byli příliš rázně přičiňovali o věc svobody, a k soustavnému mstění se panovníků za prožitou chvíli úzkosti, jež bylo tím tíživější, čím malichernějších důvodů se namnoze chytalo; docházelo tu nadto i k podstatnému obmezování ústupků ústavních, jež bylo vládám před tím pod tlakem veřejného mínění učiněti, a kde se tak nestalo z vlastního podnětu, pečovalo Rakousko i Prusko s pomocí spolkové rady frankfurtské o to, aby, jak pravil Fridrich Vilém IV., »demokratická špína roku hanby« důkladně byla smyta. V srpnu 1851 byl na jejich návrh dokonce zřízen zvláštní, t. zv. revisní výbor, který měl do-
Reakční výbor frankfurtský.

Po léta prováděl pak výbor ten opravdu revisi ústavních poměrů v drobných územích a vypracoval na příklad pro kurfiřtství hesenská dokonce sám novou ústavu, mnohem méně svobodomyšlnou, než byla zrušená ústava z roku 1831. Rada spolková prohlásila také zákon o právech občanských, parlamentem frankfurtským vypracovaný a v mnohých státech spolkových přijatý, za neplatný a stanovila zásadně některá společná opatření rázu zjevně reakčního, závazná pro celou oblast spolkovou, jako byla nová úprava tiskových řádů a tiskařských koncesí nebo obmezení práva spolčovacího, zejména pokud šlo o zřizování spolků, přesahujících území jednotlivých států, čímž byla především myšlenka národní jednoty německé těžce postižena.

Podobně jako v Rakousku provázel ovšem i ve vlastní oblasti jazyka německého toto násilné zabrzdění politického vývoje pozoruhodný rozmach ruchu hospodářského. Také tu vzrůstala nyní mnohem rychleji než v době předběřeznové účinnost kapitalistické podnikavosti v průmyslu i obchodu, houstla síť komunikační a technické pokroky ohlašovaly dobu stroje i vědeckého úsilí, jež upevňuje vládu člověka nad živou i mrtvou přírodou a nutí ji k zrychlenému vydávání nových bohatstev. To vše ne-
Ruch hospodářský.

Poměry ve státech německých.

Reakční výbor frankfurtský.

Ruch hospodářský.

mohlo zůstat bez podstatných následků pro vývoj společenský. Reakce, která nejen nebránila zjevům těm, nýbrž dávala do jejich služeb utuženou moc vládní, pozbývala vskutku vnitřní pevnosti, jakou dává názor důsledně od všeho pokroku se odvracející a jen o tradici minulosti opřený; umožňovala naopak znenáhly vzrůst sil, jež se dříve nebo později musily proti ní samé obrátiti, a které nalézaly význačnou oporu ve veliké změně duševní nálady evropské, zjevné od počátku padesátých let zejména také v ovzduší německém.

Změny ve veřejné náladě.

Neúspěch, který roku 1849 utrpěla i myšlenka národní jednoty i snaha po podstatném rozšíření svobod ústavních, přinesl význačné rozčarování především v táboře liberálním. Poznává se, jak osudné bylo podceňování skutečné moci rodů panovnických i konservativní společnosti, seskupené kolem jejich trůnů, a že k trvalému vítězství nad nimi nestačí pouze víra v sílu množství, probuzeného k hlučnému uctívání velikých hesel svobody a vlasti, nýbrž že vše žádá spolehlivější základny a zejména soustavné práce, jež by ji připravila a k pokrokovému hnutí lépe připíjala i obecný lid, dosud podléhající většinou jen prchavým záchvívům rozčilení nebo trpnému stavu poddanské apatie. Značná část liberálů vystřízlivěla nadto již před tím poplachem, který v měšťanstvu vzbudil ukvapený pučism stoupenců radikální lidovlády a jejich hlučná demagogie, zbarvená namnoze povážlivým přídechem myšlenek socialistických. Zároveň bylo však také dělnictvo německé, v němž demokratická agitace vzbudila chvilkové naděje na rychlé zlepšení životní úrovně, podobně zklamáno jako jeho angličtí soudruzi po marných nábězích chartismu a odvracelo se s nedůvěrou od svobodomyslných hesel.

Katolický tábor.

Význačným rysem doby bylo pak i to, že se tehdy v jižních i západních krajích německých hlásily také již první pokusy o vytvoření pevné konfesijní fronty živlu katolického pod vedením církevním, které ostatně již ve frankfurtském parlamentu prozrazovala soudržnost skupiny horlivých katolíků, vedených učeným profesorem mnichovským Ignácem Döllingerem.

Zejména v Porýnsku připravovali tak obratní mužové, jako byl mohučský arcibiskup Ketteler nebo bratři Reicherspergerové, půdu ke vzniku uvědomělé strany katolické, odhodlané nejen k tuhé obraně církevních zájmů proti nepříteli protestantských vlád, nýbrž také k hájení

katolického názoru světového proti osvícenským sklonům liberalismu. Ještě důležitější toho všeho byla však krise, která otřásala nejhlubšími základy souvěkého duševního života v Německu a dávala mu zcela nové směrnice.

Před rokem 1848 v něm neobyčejný význam měla idealistická filosofie pokantovská se svými okázalými systémy duchovědnými a velikými rozhledy. Zejména heglovská dialektika ovládala takřka všechno myšlení vědecké a byla zároveň svým levým křídlem hlavní oporou straně demokratické, studnou, z jejíž hloubi ona především čerpala filosofickou posilu pro svou rušnou propagandu. Ve vystřízlivěném ovzduší padesátých let pokleslo však neobyčejně rychle kouzlo této ideologie, jak to předpovídal již v únoru 1849 mladý Ferdinand Lassalle, který tehdy tvrdil že, nevítežili nyní revoluce svým nadšeným nárazem, »dann ist alle Philosophie ein blosses Spiel der Geister und Hegel ein Narr«. Obava jeho se splnila dokonale a proto s reakcí dostavuje se i obecný odstup od Hegla a namnoze i jízlivý výsměch padlé modle. Za to přichází nyní tím více dodatečně ke cti chmurný pesimism Artura Schopenhauera se svou radikální negací vůle k životu; v něm nalézá také romantické umění německé své účinné finale velikolepými díly Richarda Wagnera, jehož účast na drážďanském vzbouření roku 1849 donutila k dlouholetému vyhnanství z vlasti.

Myšlenkový život německý setřásal však tehdy se sebe většinou vůbec potřebu učené filosofie a jejích velikých soustav, slibujících odhalení věčných pravd všelidských, a stejně jako v souvěké Francii vítězil i tu rychle sklon k střízlivému realismu a přesnému odbornictví, které dovede síly život přítomnosti ovládající odhadnouti přesněji než deduktivní a namnoze příliš odtažitá spekulace zásadní. V tom duchu působila na příklad vedle starého mistra ideového hodnocení dějin, Leopolda Ranke, skupina mužů, jako byl Theodor Mommsen nebo Jindřich Sybel, v jejichž spisech revoluce, demagogie nebo caesarism a podobné zjevy sociální nalézaly zcela nové, kritické osvětlení. Při tom nestála však historie vůbec v popředí zájmu obecného. Rychlý rozvoj nových složek hospodářského vývoje a překvapující rozmach techniky vedl naopak k tomu, že se vzdělaná společnost se zvláštní důvěrou obracela spíše k bá-
dání přírodovědeckému, doufajíc pevně, že ono dá lidstvu nejen vládu nad silami přírodními a s ní zvýšený blahobyt, nýbrž že přinese zároveň

Krise filosofická.

Pád soustavy Heglovy.

R. Wagner.

Realism.

Vědy přírodní.

Materialism.

K. Marx
a historický
materialism.

Darwin.

i rozřešení všech palčivých záhad. Tak sunula se nyní do popředí obecného zájmu vzdělavců zvláště jména mužů, jako byli Helmholtz, Bunsen, Liebig nebo Virchow, a realistická vlna vrcholila dokonce i v novém náběhu naprostého přírodovědeckého materialismu, okázale šířeného díly, jako byla na příklad Büchnerova »Síla a hmota« nebo Vogtova »Slepá víra a věda«, a Moleschotův »Koloběh života«, v nichž náboženský agnosticism levice heglovské se měnil v drsné odmítání veškerého metafysického poznání.

Ti, kdož prošli školou idealistické spekulace, nemohli ji ovšem přes to přese všechno namnoze naráz odhoditi jako zbytečnou přítěž, neboť srostla příliš s jejich bytostí a dala jí pevnou základnu methodickou. Význačné bylo však, jak se u některých vynikajících duchů tato základna měnila v novém ovzduší; na příklad u Karla Marxe.

Autor »Komunistického manifestu« účastnil se v letech 1848—49, jak víme, velmi horlivě zápasu demokratické strany v Porýnsku o dokonalé povalení starého řádu společenského i politického s pevnou vírou ve vítězství. Porážka a nové vyhnanství v Anglii nezůstaly bez podstatných následků na jeho další vývoj. Marx jeví se sice i pak především žákem heglovské dialektiky, francouzské pozitivistické vlivy Comteovy nabývají u něho však při tom rostoucí síly. V tom duchu přistupuje tedy k zcela důslednému, vědeckému vybudování svých základních názorů na vývoj dějin lidstva s význačným přeceněním jeho hmotných, hospodářských složek i se snahou, přioděti jej co nejvíce zákonitou, objektivní nutností přírodovědeckých poznatků a vyloučiti z něho skoro úplně působnost subjektivních prvků psychických. Nezdar revolučních náběhů a výbuchů zastínil zároveň mocně i jeho víru v účinnost náhlých převratů; vysmívá se jízlivě důvěře demokratických nadšenců, že by v brzké době mohla mítí úspěch revoluce nastrojená pokoutními hloučky spiklenců, která by nebyla živelným výbuchem třídního uvědomění proletariátu, a chápe se mnohem důrazněji než dotud učení o evoluci. Učení to bylo sice již před tím podstatným kusem jeho filosofického inventáře, teprve trpkou zkušeností dějinnou nabylo však plného vyhranění. A bylo zajímavé, že téhož roku 1859, kdy Marx ve své »Kritik der politischen Ökonomie« dal zvláště účinný výraz své nové soustavě t. zv. historického materialismu, vyšla kniha, která hledisko evoluční, odmítající tvůrčí význam náhlých katastrof a převratů, učinila svým nejmocnějším heslem, totiž

Darwinovo základní dílo o vzniku druhů vývojem genetickým a přirozeným výběrem v odvěkém zápase o bytí.

Darwin, rozšířiv představu postupného vývoje získanou z úvahy o dějinách lidstva na dějiny všeho tvorstva, dal tím myšlení celé následující generace velmi silný podnět základní, kolem něhož se mohl zcela určitý, tvrdší názor vyhraniti. Zároveň nalézal však Comteův pozitivism v Anglii velmi učenlivé stoupence, jako byl John Stuart Mill nebo H. Th. Buckle, vášnivý hlasatel přírodní zákonitosti v dějinech lidstva, a zejména Herbert Spencer, jehož »Sociální statika«, vydaná roku 1850, se stala základním kamenem nové pansofie sociologické, opřené především realistické pochopení vývoje a jeho zákonů, kterou anglický badatel se jal neúnavně budovati. Veškeré tyto zjevy dosvědčovaly tedy, jak význačným přelomem i ve vědeckém životě evropském opravdu byla krize roku 1848, a naznačovaly, že se druhá polovice století stane patrně jevištěm zcela nových idejí a nálad duševních, o další budoucnosti lidstva rozhodujících.

Tyto nové sklony nemohly ovšem naráz zatlačiti úplně starší složky, které ještě drahnou dobu působily dále silou přirozené setrvačnosti zvláště v tom kruhu, jehož bytost před tím byly úplně naplňovaly. Byl to kruh demokratické emigrace, který měl své ohnisko především v Londýně a soustřeďoval tu v sobě mnoho zajímavých hlav a zástupce téměř všech národů evropských. Pestrá společnost ta vřela prudce varem rozličných směrů a názorů. Nepříznivou prognosu, jakou revolučnímu hnutí dával Marx, podporovaný v tom svým starým soudruhem Fridrichem Engelsem a nalézající i některé nové stoupence, jako byl mladý Vilém Liebknecht, hlásali ovšem i jiní, na příklad nadaný publicista ruský Alexander Hercen, který v působivém spisku, nazvaném »S druhého břehu« hořce proklínal neblahý rok 1849 »rok krve a šílenství, vítězné zvířecosti a trpkosti«, zároveň však ukazoval, proč nutně ztroskotala revoluce v Evropě. Dělalá ji vskutku jen nepatrná menšina, vedená k smělému rozběhu nerozvážnou donquixotérií a zapomínající, že liberální buržoasie se vskutku léká před vážným převratem a lid jest ještě příliš naplněn křesťanskou tradicí. Bude třeba odnaučiti ho dříve víře v boha a dáti zároveň revoluci dokonalou sociální náplň, než bude možno nadíti se trvalého úspěchu; a i pak projde prý lidstvo hrůzou strastí

H. Spencer.

Londýnská
emigrace.

A. Hercen.

a zjevů, naprosto odchylných od růžových perspektiv důvěřivých nadšenců.

Optimism
revoluční.

Proti tomu trpkému pessimismu ruského západníka stavěli ovšem jiní emigranti skálopevnou víru v možnost brzkého a úspěšnějšího opakování boje. Porážku způsobil podle nich jen náhodný sběh poměrů, zrada a vlažnost umírněných liberálů, kteří zbytečným mazlením se s dynastiemi podlomili hned první, silný náraz a nedali se včas rozvinouti ryzím silám revolučního nadšení v lidu, nýbrž namnoze sami se stávali ochotnými přísluhovači reakce tam, kde hnutí jen trochu projevilo sklony sytým vrstvám nepohodlné. Bude tedy třeba neopakovati chyb těch, připravovati účinným spiklenectvím a neúnavnou propagandou novou revoluci kde jen možno, a prohnitý režim reakční pak sám urychlí její úspěch.

Mazzini.

Takové myšlenky ovládaly na příklad úplně Ludvika Kossutha, který i ve vyhnanství neodkládal domyšlivé pósy »gubernéra« a vyžadoval od hloučku svých stoupců takřka panovnické úcty; zůstával jim věren i neúnavný Mazzini, který stoji v čele emigračního »národního komitétu vlašského« skládal výmluvná provolání, slibující brzké obnovení vlasteneckého boje za příznivějších podmínek, a vypisoval k přípravám revolučním milionové národní půjčky, ovšem s úspěchem nevalným. Příčiněním jeho došlo roku 1850 k vytvoření »evropského ústředního, demokratického komitétu«, který se obracel se svými projevy k evropským národům, jakožto členům veliké, jednotné rodiny, v níž má minouti všecek zbytečný spor vzájemný a která bude prý spravována ústředním kongresem zástupců osvobozených kmenů, jakmile jen společným úsilím pravá demokracie vyhraje velikou evropskou revoluci, londýnským komitétem připravovanou. Na tajných přípravách k revoluci té účastnil se horlivě zejména také francouzský radikál Ledru-Rollin, němečtí demokraté, jako Arnold Ruge nebo Willich, a někteří emigranti polští, kdežto jiní, kritičtější členové vystěhovaleckého kruhu přiznávali zjevnou nedostatečnost prostředků, s nimiž měly býti vlády evropské povaleny, a v tuhých sporech o to padala namnoze velmi prudká slova i obvinění vzájemná, která namnoze vzbuzovala odpor střízlivých pozorovatelů a přivedla německého vlastence, Karla Schurze, který později ve Spojených státech získal vynikající postavení, k výroku, že činnost londýnské emigrace se podobá již jen reji strašidel na hřbitově.

K. Schurz.

Tím bylo osudné postavení spikleneckého radikalismu demokratického, vývojem skutečných poměrů nemilosrdně předstíženého, drsně ale pravdivě označeno. Vlády evropské obracely ovšem přes to přese všecko k hnutí tomu zájem svůj s neúnavnou pozorností, zazlívaly Anglii velmi, že je trpí, a neustávaly emigraci pozorovati pomocí svých špehů s úsilím ještě větším, než jaké věnovaly doma osobám podezřelým z přichylnosti k podvratným, demokratickým směrům. Obávajíce se možnosti nových výbuchů revolučních, přeceňovaly rovněž většinou ještě význam i prostředky hnutí, které opravdu nemělo valné naděje na jakýkoliv úspěch podstatný, zejména dokud potrvala na pevnině vzájemná solidarita vládnoucích mocí a mír. Solidarita ta byla ovšem v polovici padesátých let těžce otřesena srážkou Ruska s velmocmi západními, válkou krymskou, jež se tak stala důležitým mezníkem v dalším vývoji dějinném.

Nedůvěřivost
vlád.

* *
*

Z velmocí pevninných jedinému Rusku rok 1848 nepřinesl ani dočasného otřesu panovnické moci; to však neznamenal, že by v říši cářské nebylo bývalo nespokojenosti a vnitřního napětí. Naopak; pod povrchem pevné vlády Mikuláše I., zdánlivě tak klidným, vřely rozličné, svízelné otázky. Tak bylo obecné přesvědčení, že zejména otázka nevolnická žádá rázného řešení. Cář sám to věděl a obíral se věcí tou, utkvěl však jen na některých podružných opatřeních a ostatek váhal, neboť osvobození sedláků bez přidělu půdy přinášelo mužíkovi zřejmě povážlivou proletarisaci, kdežto, kdyby se mu půda, dosud jím užívaná, dala v plné vlastnictví, hrozilo zase šlechtě ruské ochuzení a cář se nad to bál, že by následovala i přílišná demokratisace ruské společnosti. Zatím se však v rozličných guberniích opakovaly znova a znova místní, často krvavé výtržnosti proti statkářům, hospodářský blahobyť venkova se nemnožil a vzdělané vrstvy měly dojem, že žijí pod tíhou temného mraku, tím spíše, ježto vynikající spisy, jako byly Gogolovy »Mrtvé duše« a »Revisor« přinášely výmluvné obžaloby poměrů ruských a také díla jiných velikých umělců, jako byl Lermontov nebo Puškin, vyznívala namnoze v trpký pessimism a odsudky souvěkého prostředí.

Otázka
nevolnická.

Literatura,
obžaloby.

Ve vrstvách vzdělaných zůstal od doby děkabristů přes všechno úsilí Mikuláše I. o dokonalé podrobení duševního života ruského heslům samodržaví, pravoslaví a oficielního vlastenectví vůbec kvas touhy po podstatné změně všech řádů státních i společenských, a rozličná obmezení styku s cizinou nezabránila tomu, aby západní myšlenky v Rusku mocně nepůsobily. Vliv jejich byl ovšem rozličný a zejména v polovici let čtyřicátých došlo v ovzduší moskevském, kde se bylo vytvořilo několik důvěrných kroužků filosofických, k význačnému rozštěpení vzdělaného mladého pokolení.

Slavjanofilství. Pod vedením Ivana V. Kirějevského, Alexeje Chomjakova a bratří Konstantina a Ivana Aksakova vzniká tu především skupina t. zv. slavjanofilů. Jejich východištěm byla německá, romantická filosofie, zejména filosofie Schellingova, se svým důrazem na význam ducha národního jakožto tajuplného zřídla veškeré kultury i právních a společenských řádů. Také ruský národ měl takovou bohatou tvůrčí duši, jeho svéráznost byla však znásilněna tím, že zejména od Petra Velikého cářství zbloudilo otročským napodebním západu. Západní vzdělanost, vzrostlá z právnícké tradice římské a feudálního násilnictví germánského, jest příliš racionalistická a již zjevně zvětšela; hubí jí nedostatek pravé víry a strohé klanění se před rozumovou účelností. Její svoboda, opřená o sobectví individua, jest v pravdě vnitřním otroctvím. Také parlamenty západní nejsou než hnízda většinového násilí a holým násilím jsou i revoluční záchvaty domnělé demokracie. Naproti tomu chová duše »svaté Rusi«, jak to dokazuje zejména její, západní nákazou nezkalený vývoj předpetrovský, poklady pravého, vzácného lidství. Její základnou není násilí a přeceňování schopností i práv jednotlivce, nýbrž dar pravé víry Kristovy, v pravoslaví mnohem dokonaleji uchovaný než v scholasticky rozumářském katolicismu a protestantství. Pravoslaví jest pravou duší v těle ruského státu, který nevznikl z násilí, jako státy západní, nýbrž nalezl svou základní buňku ve vesnickém »miru«, nerozdílném společenstvu života mužického, o němž slavjanofilé věřili, že jest zbytkem odvěkého komunismu staroslovanského. Pravé křesťanství pravoslavné a pravá demokracie ruské vesnice jsou proto jedině s to, aby zachránily bloudící lidstvo před propastí nevěry a rozvratu. Rus zachrání člověčenstvo před dalším poklesem, stát ruský se musí však dříve vzpamatovati a opustiti bludnou dráhu posledních dvou set let, vrátiti se z byrokraticko-

Jeho náboženské sklony.

militaristického Petrohradu do matičky Moskvy k obrodnému zdroji pravé národnosti a »čistého, svatého samodržaví«, jež by ovšem nesmělo býti pouhým napodobením západního absolutismu, nýbrž návratem k laskavému, patriarchálnímu poměru cáře k nižšímu lidu, provázeným zejména obnovením starodávných sněmů zemských.

Vlastní podstatou slavjanofilství byl tedy romantický messianism, proniknutý náboženskou mystikou a ozvěnou Rousseauových útoků na nepřirozenost sestárlé a složité kultury novodobé, proti níž idealisovaný mužik se jeví nositelem zdravého mládí a přirozené spásy. Slavjanofilství klanělo se hluboce před samodržavím a pravoslavím, ovšem nikoliv před jejich skutečnou tvářností, jakou jevíly pod tuhou pěstí Mikuláše I., nýbrž před jejich idealisovaným obrazem, jehož uskutečnění bylo žádalo úplné změny souvěkého, vojensko-činovnického státu. Vytýkajíc slovanskou svéráznost Ruska, nemínili se nadšenci ti zároveň však nikterak ztotožniti ani s úředním ruským vlastenectvím, jež hlásal jako příkaz vládnoucí moci ministr Uvarov, ani s panslavistickými snahami, které vyrostly z literární vzájemnosti některých učenců ruských se západními i jižními Slovany a z pochopení úkolu Ruska, přispěti k jejich osvobození od cizí nadvlády.

Hlavním zástupcem těchto snah byl Michal Pogodin, jenž měl stále živé styky zejména s českými vlastenci, jako byli Kollár a Šafařík, a nekladl takovou váhu na kulturní shnilost západu evropského, jako na politickou prohnitost Rakouska a Turecka, dvojího žaláře národů slovanských, jehož stěny by měla uvědomělá, slovanská politika Ruska především prolomiti. Směru tomu přáli pak zejména někteří moskevští profesori, jako Ševyrev, Bodjanskij, Srezněvskij, kdežto Kirějevskij a jeho druhové nesdíleli nikterak těchto názorů. Jejich zájem byl čistě ideologický, nikoliv politický; katoličtí Slované, Češi, Poláci i Charváté, jeví se jim nadto příliš prosáklí morem západního racionalismu a proto neschopni pravého ruského slovanství. Teprve o mnoho let později sblížili se aspoň někteří z nich s myšlenkami panslavistickými. Ještě větší byl ovšem jejich rozpor s t. zv. západníky.

Jménem tím se zahrnoval tábor oprávců souvěkého Ruska, kteří zdar vlastní nehledali ani v návratu k minulosti předpetrovské, ani v těsném sblížení s ostatními kmeny slovanskými, nýbrž v úsilovném přejímání pokrokových stránek západoevropské vzdělanosti. Byly mezi nimi ovšem

Tábor západnický.

rozičné odstíny. Někteří, jako moskevští profesori Granovskij a Čičerin, klonili se k umírněnému liberalismu, který měl na místo drsného samodržaví a jeho theokratické zaostalosti postavit konstituční režim, umožňující vzdělaným a zámožným vrstvám účast na životě veřejném a účinnou nápravu státní správy v duchu větší svobody. K tomu směru

M. Turgeněv.

klonil se také Mikuláš Turgeněv, kdysi účastník spiknutí děkabristů, který prchnuv před trestem do ciziny, snažil se tam seznamovati Evropu s pravým stavem ruských poměrů a vzbudil roku 1847 pozornost zejména spisem »La Russie et les Russes«, v němž naléhal zvláště na různé řešení nevolnické otázky. Mnohem dále šli však někteří jiní ctitelé západních myšlenek, zejména nadaný kritik literární Visarion Bělinskij. Také jemu východištěm byla filosofie německá, nikoliv však romantism Schellingův, nýbrž racionalistické učení levice Heglovy. Zejména mocný dojem učinil na něho atheism Feuerbachův, vytýkající lidský původ všeho náboženství a podtrhující tím naprosto půdu všem soustavám vládním a řádům společenským, opřeným o křesťanství a zjevenou pravdu. K tomu přidružil se záhy i vliv francouzského sensualismu, vášnivě odhazujícího pouta starosvětských předsudků a hlásajícího emancipaci ženy, který přinášely zejména spisy George Sandové; a provázely jej již i socialistická hesla Proudhonova, Fourierova a Blancova. Bělinskij staví se proto rozhodně proti jakémoliv mystice náboženské a moci o milost boží opřené. Týž sklon k odmítání jakýchkoliv kompromisů, který se ozval již na počátku dvacátých let v plánech Pestělových, vedl ho však také k přesvědčení, že ani umírněný konstitucionalism není nikterak zárukou lepší budoucnosti; věřil naopak, že Rusku bude možno mladou silou řešiti mnohem důsledněji nápravu řádů společenských, že dosáhne smělym náběhem hned pravé demokracie a rovnosti podle ideálů komunisticko-socialistických. Neboť rousseauovská myšlenka, že primitivní člověk jest přístupnější pravému pokroku než člověk sobeckou kulturou zkažený, byla i jemu článkem víry.

Radikální sklony.

Nadšený optimism, který ve čtyřicátých letech byl význačný pro radikální hnutí ve Francii, přelil se tak bezprostředně do myslí ruských inteligentů a působil v nich opojivě. Vedle Bělinského, který měl neobyčejný vliv na souvěkou společnost ruskou, roku 1848 však v poměrně mladém věku zemřel, nabyl v kroužku moskevských západníků zvláštního významu Alexander Hercen, nadaný ale náladový publicista, který, naplniv

A. Hercen.

se rovněž demokratickým smýšlením a Comtovým positivismem, roku 1847 odejel do ciziny, aby tam volně mohl působiti v duchu svých sklonů. Již před ním tak učinil jiný Rus, Michail Bakunin, duch vášnivý a dobrodružný, který v Paříži vešel v těsný styk se skupinou komunistickou a stal se z nejneúnavnějších strůjců spikleneckých pokusů o převrat politický i sociální v západní Evropě.

M. Bakunin.

Na Rusi samé bylo ovšem stoupencům pokrokových směrů vystupovati velmi opatrně. Mohli myšlenky své šířiti jen v důvěrných kroužcích nebo v obratných narážkách, obcházejíce přísnost censury a kasárnického režimu cáře Mikuláše I., který si vedl zásadně odmítavě nejen proti svobodomyšlným návrhům západníků, nýbrž i proti jiným ideovým podnětům. Nauka slavjanofilů souhlasila sice v lecčems s jeho vlasteneckou kázní a národními hesly vládními, měl k ní však přes to nedůvěru pro její povážlivé oslavování mužictva a pojmání pravoslaví zcela odchylně od skutečné církve, v níž cářství mělo především poslušný nástroj vlády nad národem. Než také panslavism Pogodinův se netěšil plné důvěře dvora, a mluvilo se tu o něm jako o »blouznivém slovanství, jehož vlast jsou Čechy«. Vláda podporovala sice studie slavistické na universitách, bránila však politickým důsledkům probouzející se vzájemnosti; neboť Mikuláš I. se obával zejména, že by podporou Slovanů v Rakousku podporoval ducha revolučního proti legitimnímu panství Habsburků, s nimiž od červencové revoluce zachovával styky přátelské, zesilované zejména společnou nedůvěrou proti polskému revolucionářství.

Mikuláš I. a ideová hesla.

Poměr k Rakousku.

Proto dozírala policie cářská na moskevské hnutí slovanské velmi úzkostlivě, zakazovala dokonce nošení národního kroje, když některými vlastenci v Moskvě byl šířen, a obavy její vzbudila hesla slovanská zejména, jakmile se stala také podnětem odlišného uvědomění Malorusů. V Kyjevě založil totiž roku 1845 Kostomarov s básníkem Tarasem Ševčenkem tajný spolek sv. Cyrilla a Methoda, jehož vůdčí myšlenkou byla snaha, kmenu a jazyku maloruskému zjednati svérázné místo v rámci veliké federace, spojující v jedno všechny větve Slovanstva. V kroužku tom ozvaly se po prvé romantické vzpomínky na někdejší dějinnou slávu Kyjeva v době, kdy Moskvy ještě nebylo, a touha, vyprostiti se z příliš těsného rámce říše všeruské. Spolek byl však 1847 prozrazen a vláda trestala těžce některé jeho předáky; zejména Ševčenko byl vězněn a vstrčen pak do vojenského kabátu.

Ukrajinství.

Revoluce
roku 1848.

Vypuknutí únorové revoluce roku 1848 vzrušilo cíře Mikuláše I. ve lice. Dotkli jsme se již nahoře toho, jak chtěl nejprve vojensky zakročiti ve střední Evropě; když však konstituční ruch zvítězil ve Vídni i Berlíně, a byla obava, aby se hnutí odtud nepřeneslo do ruského Polska, uznal, že jest zatím nutno dbáti především věcí domácích. Dozor nade vším, co se zdálo ohrožovati zájem samodržaví, byl tehdy v Rusku neobyčejně zesílen a veliký rozruch způsobilo zejména zatčení členů kroužku, jenž se v Moskvě shromažďoval u publicisty Michala Bulaševiče-Petraševského.

Petraševci.

Byli obviněni z tajných porad o převratu, jenž měl zejména nevolnictvu přinésti osvobození, a z propagace letáků komunistických. Po dlouhém vyšetřování většina jich byla odsouzena k smrti a teprve na popravišti změněn jim trest ve vyhnanství do Sibíře; z odsouzených byl také mladý důstojník zákopnický, pozdější slavný spisovatel Dostojevskij. Policejní útisk duševního života vzrostl tehdy ještě podstatně; po měsíce zůstala v Rusku knihkupectví zavřena a prováděn v nich hon po nebezpečných knihách. Několikerá, navzájem se křížící censura chránila veřejné mínění před vlivem sebe nevinějších nářeků, nevhodných zájmům samodržaví; na universitách byl obmezen počet žáků a vyloučení, kdož nebyli zcela zaručené spolehlivosti, stolice státovědecké byly zrušeny a tuhý dozor nad přednáškami znemožňoval činnost pokrokových učitelů.

Zostřeni
censury.

Otázka selská.

Panika, s nebezpečím revolučním u dvora Mikuláše I. zavládnuvší, zarazila ostatně také dosavadní přípravy k řešení otázky nevolnické. Cář zapřel všechny návrhy ve věci té, s nimiž se byl před tím obíral; hledal zase ve šlechtě, k níž měl od vzpoury děkabristů jakousi nedůvěru, především oporu moci cířské a přiznával jí plné vlastnictví půdy poddanské, takže v téže chvíli, co ve střední Evropě padaly poslední bašty patrimoniálních poměrů, v Rusku mizela naděje na rozřešení otázky, která říši cířskou opravdu vytlačovala z Evropy a řadila k asijským státům.

Sebevědomí
Mikuláše I.

Odměnu svého úsilí viděl Mikuláš I. především v tom, že ve chvíli, kdy se sousední Evropa jevila nejvíce ve zmatek uvedena revolučními otřesy, v Rusku se ani ruka nepohnula proti vládnoucímu řádu a on mohl svou říši srovnávat s archou Noemovou, povznesenou nad vlnami odboje. To ho naplnilo pyšným sebevědomím a věrou, že jest prozřetelností určen k tomu, aby zachránil svět před silami rozvratu. Postupně jal se tedy opouštět přece stanoviště nezúčastněného diváka

a prozrazovati své úmysly nejdříve okázalými projevy, jako byly pochvalné listy, zasláné knížeti Windischgrätzovi po pokoření pražských bouří a generálu Cavaignacovi po potlačení dělnické vzpoury v Paříži. Posléze vstoupilo Rusko přímo na dráhu intervence vojenské a to nejdříve v knížectvích podunajských.

Tam povzbudil rozruch evropský roku 1848 i v Moldavsku i ve Valašsku vlasteneckou stranu rumunskou, mocně dotčenou západními hesly svobodomyšlnými a sdružující se v tajných společenstvech, jako byla »Společnost bratří«, založená roku 1844, k demonstracím za svobodu a spojení obou knížectví v národní stát rumunský. Hnutí nečelilo při tom tolik vrchnímu panství tureckému, jako se obracelo proti poručnickému vlivu, který vykonávalo tehdy Rusko nad hospodary v Jasích i Bukurešti. Přes to, že nebylo příliš rozsáhlé a že se Turecko, stojící pod vlivem anglického vyslance v Cařihradě, lorda Stratforda-Canninga, pomoci ruské nikterak nedovolávalo, nýbrž samo se chtělo s hnutím rumunským po dobrém vyrovnati, zakročil Mikuláš I. přece v červnu 1848 vojensky v Moldavsku a obsadil ruským vojskem v září dokonce i Bukurešť a většinu Valašska, prohlašuje, že chrání tak legitimní panství turecké proti rumunskému »plagiátu demokratické a sociální propagandy«.

Moldavsko a
Valachie.

Ruské
zakročení.

Z Valašska postoupila pak intervence ruská na počátku roku 1849 do Sedmíhrad tím, že ruské oddíly tam pronikly a přispěly na pomoc cířským proti maďarským vzbouřencům. K rozhodujícímu zakročení Ruska v Uhrách samým došlo ovšem teprve o několik měsíců později. Slovansky cítící rádcové někteří vybízeli sice Mikuláše I. k tomu, aby náležitě využil tísně, která stihla Habsburky, staré soupeře ruské moci na Balkáně, a podporou Slovanů rakouských otrásl podstatou jejich moci. Cář odmítl však, podobně jako to činil i Fridrich Vilém IV., s ošklibostí jakékoliv vykořisťování revolučního ruchu za sobeckým cílem a uvolil se naopak ochotně vojenskou výpravou do Uher zachrániti jednotu habsburské monarchie. Učinil tak ovšem valnou měrou také proto, že na maďarské straně viděl v čelných místech polské emigranty, jako byl generál Bém nebo Dembiński, a obával se tudíž, že by jejich úspěch snadno mohl přenést revoluci do Polska. Když mu pak v srpnu 1849 generál Paskěvič hlásil, že Uhry »leží u jeho nohou«, měl Mikuláš I. sebevědomý pocit, že koná opravdu s úspěchem své poslání, jako mstitel

Zakročení
v Uhrách.

Otázka německá a dánská.

bohem posvěceného řádu nad hříšnými silami revoluce, a vědomí to vyrostlo ještě více, když mu také spor mezi dvorem berlínským a vídeňským umožnil, aby měl značný vliv na úpravu věcí německých. Užil ho, jak víme, k dokonání porážky národních a svobodomyšlných hesel, doznívajících v návrhu pruské unie, a nešetřil zároveň národního citění německého ani v otázce šlesvické, která byla jeho přičiněním ve prospěch Dánska zkoncována.

Mikuláš I.,
ochránce
legitimity.

Mikuláš I. stanul tak na vrcholu své moci a roku 1851 vyslovil dobrý znalec evropských poměrů obavu, aby moc ta, vévodící proudu reakce, vítězně se rozlévajícimu celou Evropou, nenabyla rázu podobné hegemonie, jaké nad pevninou kdysi dosáhl Napoleon I. Obava ta byla ovšem zbytečná; moc cářská byla namnoze jen stkvělou fasádou, za níž se skrývalo mnoho vážných nedostatků, zjevných každému, kdo jen poněkud nahlédl zejména do stísněného finančního hospodářství říše. Mimo to se však cář Mikuláš I. cítil vskutku mnohem více služebníkem určité obecné myšlenky, idey legitimacy, než někdejší císař francouzský, a nemínil nikterak zneužít své převahy k znásilnění sousedů. Přirozené však bylo, že přes to nechtěl, aby vhodná chvíle minula zcela bez zisku pro moc ruskou, a spravedlivým jevil se mu zisk takový v rozšíření ruského vlivu na Balkáně.

Smlouva
balta-limanská.

Z počátku pomýšlel zajisté na to, že bude možno v tomto směru užití vojenského obsazení podunajských knížectví a prodloužení je podle vůle, ježto Turecko nemělo síly, aby se tomu bránilo. Svoloval smlouvou balta-limanskou v květnu 1849 k prodloužení ruské okupace na tak dlouho, dokud nebude zabezpečena nová správa, úplně podvazující všechny svobody obyvatelstva tím, že na místo sněmů bojarských měly nastoupiti pouhé divany, sbory notáblů, jmenované gospodary, kteří pak sami měli býti opět jen na sedm let ustanovování a ruskými residenty kontrolováni.

Silný odpor Anglie přiměl však cáře konečně přece k tomu, že roku 1851 vojsko své z Valašska i Moldavska odvolal, když si byl před tím znovu zabezpečil rozhodný vliv na správu těchto zemí. Tu bylo zjevné, že jakákoliv snaha po zvýšení ruské moci v oblasti říše turecké naráží stále ještě na soustavný odpor Anglie, zosobněný zvláště v sebevědomém Palmerstonovi, který politiku Mikulášovu na pevnině i jinak dráždil svou okázalou ochranou svobodomyšlných směrů a londýnské emigrace.

Roku 1852 byl však tento státník pro neshody s královnou Viktorií a většinou kabinetu nucen vzdáti se řízení věcí zahraničních a příležitosti té užil cář k pokusu o smírnou dohodu s Anglií o otázce východní, jež by měla pro říši tureckou následky podobné, jako měla v 18. století dohoda Kateřiny II. s Pruskem a Rakouskem pro Polsko.

Budoucnost
Turecka.

Již roku 1844 pokusil se přesvědčiti britské státníky, že by bylo účelné rozřešiti svízelnou otázku tu rázným ōkleštěním nebo rozdělením říše turecké, při němž by si Rusko i Anglie zajistily náležitý podíl. Nepochodil tehdy sice se svým návrhem, vrátil se k němu však nyní zase, maje za to, že mírumilovný lord Aberdeen, který stál v čele nové, koaliční vlády anglické a s nímž cář byl již před léty o věci hovořil, neodmítne. V lednu 1853 snažil se tedy důvěrně přesvědčiti anglického vyslance v Petrohradě, že by se Anglie měla, vyhrazujíc si Krétu a protektorát nad Egyptem, smířiti s ráznou operací »chorého muže na Bosporu«, který i bez toho jest vnitřním rozkladem odsouzen k blízké smrti. Rusko by prý při tom pro sebe nežádalo podstatného rozšíření hranic ani trvalého získání Cařihradu. Spokojilo by se jen s dočasným obsazením hlavního města tureckého a vytvořením samostatných států křesťanských na Balkáně. V Londýně však nevěřili této skromnosti, obávali se, že by klíč k Černému moři zůstal trvale v rukou cářských a balkánské státy byly jen jako lenníky. Palmerston, ač již nebyl ministrem věcí zahraničních, měl stále ještě tolik vlivu, aby zabezpečil převahu svému nezvratnému přesvědčení, že neporušenost říše osmanské jest životním zájmem Anglie, a proto nedošlo vůbec k podrobnému jednání o návrhu.

Jednání
s Anglií.

Jeho nezdar.

Přes to přese všecko rozhodl se cář k ráznému postupu ve východní otázce, obávaje se, že by jinak ruská politika mohla promeškati vhodnou dobu k zajištění svých zájmů v oblasti černomořské a k osvobození pravoslavných křesťanů na poloostrově balkánském. Neboť právě tehdy v Turecku vzrůstala přičiněním mužů jako byl generál Omer paša, poturčenec charvatského původu, jmenovaný generálním velitelem v evropském Turecku, nebo obratný státník Rešid paša, někdejší vyslanec turecký v Anglii, povážlivě snaha, vojenskými i občanskými reformami, shrnovanými pod názvem »tanzimat«, utužiti nespolehlivé ústrojí říše padišahovy a dozvuky zchátralé soustavy lenní nahraditi řádnou správou úřednickou.

Zesílení
Turecka
„tanzimatem“.

Rešid paša.

Východiskem oprav těch byl hatt-išerif gulhanský z 3. listopadu 1839, jakási veliká charta svobod, zaručující i křesťanským poddaným sultánovým značné výhody podle vzoru západních listin ústavních. Provedení její naráželo ovšem na silný odpor moslemského tradicionalismu a Rešid paša, hlavní zástupce opravného směru, upadl několikrát v nemilost. Dovedl však přece dosáhnouti aspoň některých trvalých zlepšení a zejména reforma vojenství tureckého na základě rozlišení řadového vojska (nizamu) od zeměbrany (redif), měla zjevné úspěchy. Jevily se především také rázným potlačením povstání, které vypuklo v Bosně roku 1849 v souvislosti s národním hnutím rakouských Jihoslovanů a při němž v některých krajinách ovšem také podnět k bouřím dala obava begů před zrušením jejich vrchnostenských práv a provedením agrární reformy ve prospěch vyssávaných kmetů. Také v Srbsku, kde roku 1839 Miloš Obrenovič pro tuhé spory s předáky národa byl nucen zemi opustiti a kde pak i jeho syn a nástupce Michal roku 1842 vládu ztratil, vzrostl zjevně vliv turecký, opřený o posádky v hlavních pevnostech země.

Srbsko.

Neboť strana, která roku 1842 učinila knížetem slabého Alexandra Karađorděviče, snažila se zachovati dobrou vůli s Turky, a proto dosáhla toho, že se Alexander, jen na doživotí knížete potvrzený, jevil takřka pouhým zřízcencem sultánovým, který přijal hodnost tureckého maršálka a nepodporoval nikterak vzbouřenců bosenských. Rešid paša chystal se od roku 1852 nadto provést reformu říše ve všech směrech především dokonalou změnou řádů provinciálních, oddělením vojenských velitelstev od civilní i finanční správy, ustoupením od dosavadního vydražování úřadů a pronajímání daní, a ač bylo nutno stále počítati s tím, že i z těchto náběhů jen menší část opravdu se vžije, zdálo se Mikulášovi I. svrčovaně na čase, aby důrazným vytčením ruského vlivu bylo zadrženo další upevňování tureckého panství, jež přes všechny sliby předchozí na křesťanské poddané stále krutě doléhalo.

Naděje
cářovy.

Chvilé se zdála k tomu vhodnou. Bezpečilť se cář na vděčnost Rakouska a na přátelské styky s dvorem berlínským, na vzrostlou vážnost ruské moci v Evropě a na sklony, jež se jevily zejména v Řecku, užiti nespokojenosti obyvatelstva v Thessalii a Makedonii k rozšíření těsných hranic království. Doufal zároveň, že mu Anglie, byť nepřistouplá na jeho veliké plány, ve věci té nebude klásti odpor příliš důsledný a že

proto k dosažení cíle postačí hrozebný nátlak na Portu bez rozpoutání války. Nadto mu poskytovala právě tehdy dvojí otázka vhodnou záminku k rozvinutí takového nátlaku; byl to jednak spor křesťanských církví o správu památných měst ve Svaté zemi, jednak boj mezi Portou a vladykou černohorským.

Horale černohorští byli sice od 15. století poddanými sultánovými, nepřístupnost kraje a spojení s Benátčany zaručovaly jim však poměrnou nezávislost na Portě. Od 17. věku spravovali je i ve světských věcech metropolitě cetynňští, zvaní proto vladyky černohorskými a volení vždy z rodu Njegušů. Když na podzim roku 1851 zemřel metropolita Petr II., rozhodl se jeho synovec a nástupce Danilo, že nepřijme hodnosti duchovní, aby mohl vstoupiti ve sňatek s dcerou bohatého kupce terstského. Vládu nad krajem chtěl však zachovati jako dědičné knížectví světské. V Stambulu se věci tou znepokojili ovšem tím více, ježto se Danilo hned na jaře 1852 vypravil do Petrohradu, aby upevnil staré přátelské styky Černé Hory s dvorem cářským, a tam byl okázale vyznamenán. Bylo zjevné, že touží po větší neodvislosti a moci, než mívali jeho předchůdci; proto užila vláda turecká v zápětí vhodné příležitosti, aby ho náležitě zkrotila. Obvyklý neklid na albánském pohraničí ji opatřil; když tam Černohorci přepadli pevnost Žabljak, vyslala Porta proti nim silné vojsko, vedené renégátem Omerem pašou, jenž měl neposlušného vladyku stejně rázně potříti, jako byl učinil před tím s křesťanskými povstalci v Bosně a Hercegovině. Přesila byla zjevně na turecké straně a ohrožený Danilo se dovolával naléhavě ruské pomoci.

Černá Hora.

Danilo.

Druhá otázka, jež kalila tehdy poměr cářův k Portě, byly spory mezi katolickým a pravoslavným duchovenstvem v Palestině. Šlo zejména o právo na kostel božího hrobu v Jerusalemě a kryptu narození Páně v Betlémě, o právo, chovati klíče k nim a jiné drobné výsady při správě ostatních míst, k nimž se pojily zkazky ze života Spasitelova a na něž si ta i ona strana neústupně činila nárok. Starou smlouvou s Tureckem z roku 1740 měla Francie přiznáno právo záštity katolíků v říši osmanské, vykonávala je však od doby revoluční dosti vlažně. Následkem toho pozbylo tu duchovenstvo katolické některých výsad a jeho pravoslavní soupeři, Ruskem podporovaní, byli zřejmě na postupu. Teprve Ludvík Napoleon obrátil k věci té zájem poněkud větší, chtěje se zavděčiti Římu i francouzské straně klerikální. Proto utíkali se k němu o pomoc

Spory
palestinské.

Zápas
s Francií.

palestinští mniši a francouzský vyslanec v Cařihradě naléhal na sultána, aby jim bylo vyhověno. Pravoslavní naproti tomu hledali ochranu svých nároků rovněž důtklivě u dvora cířského a věc v podstatě malicherná se tak stala podnětem k podrážděnému zápasu mezi ruskou a francouzskou diplomacií v Cařihradě.

Ta i ona strana si vymohla na Portě sliby a ústupky navzájem se vskutku vylučující a viděla ohrožení své prestiže v tom, kdyby měla od nich ustupovati. Za těch poměrů vzbudilo značnou pozornost, když Mikuláš I. v únoru 1853 vypravil do Cařihradu s nápadnou okázalostí, jako mimořádného zástupce, ministra námořnictví admirála knížete Alexandra Menšikova, aby jednal o otázce černohorské i o sporu palestinském.

V první věci Menšikov přišel ovšem již post festum a to zásluhou Rakouska. Ve Vídni se totiž obávali, aby se snad ruskou pomocí Černo-horcům poměry v kraji přímo sousedícím s jižní Dalmacií ještě více nepobouřily. Proto rozhodli se, předejít cáře vlastním zakročením. V lednu 1853 František Josef I. vyslal do Cařihradu hraběte Leiningena s dosti hrozivým listem, žádaje, aby Omar paša se svým vojskem byl odvolán z Černé Hory. K tomu se pojily stížnosti na utiskování křesťanů v říši turecké vůbec a na poškozování rakouských obchodních zájmů. Sultán couvl opravdu před tímto ultimatem, a ve chvíli, kdy Menšikov přistál na Bosporu, byl vladyka Danilo již zachráněn.

Než i v druhé věci se zdálo, že slavnostní poselství bylo zbytečné. Napoleon III. byl sice vděčen tomu, že se mohl státi poněkud nepohodlným cáři, který ho neuznal za hodna bratrské pocty; na vážnou srážku však nepomýšlel a jevil posléze ochotu k srovnání věci čestným vyrovnáním, čehož se turečtí diplomaté s radostí chopili. Menšikov, jehož posláni mělo vskutku pozadí vážnější, zkrřížil však jednání o smír novými požadavky. Vystupoval neobyčejně důrazně a vymohl s úmyslným pomíjením obvyklé zdvořilosti na sultánovi především sesazení ministra věcí zahraničních a několika členů divanu, Rusku nepohodlných. Konečně žádal výslovně, aby se úprava práv pravoslavných kněží ve Svaté zemi nestala pouhým fermanem sultánovým ve smyslu jejich nároků, nýbrž vymáhal slavnostní smlouvu mezi Ruskem a Tureckem, jež by zajistila Turecku spojenectví cářské, ale zároveň zaručovala cáři protektorát nad všemi, počet desíti milionů přesahujícími, pravoslavnými křesťany v říši osmanské tak, že z toho všeho plynulo nepochybně podstatné zmenšení sultánovy

suverenity a skutečné poručenství Ruska nad ním. A požadavek ten činěn byl s důrazností ultimata, jehož vážnost podepřely posuny ruského vojska k ústí dunajskému a námořní zbrojení v Sebastopolu.

Šlo o to, ustoupí-li sultán před touto hrozbou, a tu zasáhl do jednání zvláště účinně anglický vyslanec lord Stratford-Canning de Redcliff, starý odpůrce cářův a stoupenec názorů, že zájem anglický žádá naprostého uhájení turecké říše proti ruskému postupu. Na jeho nátlak Rešid paša, nově povoláný k řízení zahraniční politiky, odmítl ruské návrhy, nabízejí jiné záruky práv křesťanů v říši turecké, shodné s její nezávislostí. Výsledek napiatého jednání byl, že Menšikov v květnu 1853 opustil Cařihrad a diplomatický styk Ruska s Portou byl přerušen, načež cář prohlásil, že »po políčku sultánově, který cítí na své tváři«, jako záruku svých práv a nároků obsadí znovu Moldavsko a Valachii.

To byl vážný krok nejen proti moci sultánově, nýbrž i proti Anglii, která se byla za Turecko postavila; a ještě vážnější bylo, že se diplomacii anglické podařilo získati k společné obraně neporušenosti říše osmanské také Napoleona III. Císaři francouzskému nešlo tolik o podstatu východní otázky, jako o vhodnou příležitost k okázalému vystoupení do popředí velmocenské politiky evropské. Shromáždění válečných loďstev anglického i francouzského v přístavě besickém, poblíž Dardanel, vytklo zároveň tento společný postup západních velmocí, Mikuláš I. nedal se tím však zadržeti, maje za to, že nesmí zmeškati vhodnou chvíli k důslednému upevnění své vzrostlé moci v oblasti Černého moře. Zvučným svoláním ohlásil svému národu, že jest nucen pro svatou věc se ozbrojiti, a na začátku července obsadilo jeho vojsko opravdu knížectví podunajská.

Ruská diplomacie popírala ovšem zároveň, že by krok ten byl nutně počátkem války s Tureckem. Označovala jej za pouhé opatření předběžné, které nebrání nikterak dalšímu jednání smírnému. Opravdu došlo k jednání takovému a ohniskem jeho se stala Vídeň. Za předsednictví rakouského ministra, hraběte Buol-Schauensteina, sešli se tu zástupci velmocí v důvěrnou konferenci, jež měla hledati možnost čestného ústupu pro tu i onu stranu. Konference vypracovala vskutku 27. července 1853 návrh smírné noty, jež byl pak cáři i sultánovi zaslán. Mikuláš I., který vpravdě po válce netoužil a byl ochoten i s částečným úspěchem se spokojiti, neodmítl návrhu; žádal jen přesnějšího vysvětlení některých jeho ustanovení. V Cařihradě však válečná strana, na pomoc Anglie i Francie

Stratford-Canning.

Rozpor
rusko-turecký.

Francie a
Anglie.

Obsazení
podunajských
knížectví.
(červenec
1853).

Menšikov
v Cařihradě
(únor 1853).

Rakousko a
Černá Hora.

Požadavky
Menšikovovy.

se bezpečí a Stratfordem Canningem soustavně poháněná, nabyla vrch a rozbila jednání. Nyní Turecko dává Rusku ultimatum, žádajíc okamžitého vyklizení Moldavska i Valachie, a 4. října válka byla vyhlášena.

Mikuláš I. přistupoval k ní se značnou důvěrou v úspěch. Měť za to, že stejně jako roku 1828 Rusko se bude měřit jen s Tureckem, a že velmocí západní ke zbrani nesáhnou. Bezpečil se nadto přátelstvím Rakouska i Pruska a měl za to, že nedostatečná pohotovost vojenská Turecka bude ještě stížena mocným povstáním křesťanské ráje na poloostrově balkánském. Než veškeré tyto předpoklady ho zklamaly. Anglie i Francie stupňovaly svůj výhrůžný postoj tím, že posunuly bez ohledu na smlouvu z roku 1841 svá loďstva před samý Cařihrad, a také Rakousko neukazovalo nikterak vlídné tváře.

Ve Vídni nesli mnozí těžce závazek vděčnosti vůči Rusku z roku 1849 a měli za to, že nemají již zapotřebí pečovat o udržení jeho přízně. Bachovské Rakousko cítilo se samo dosti silným proti podvratným, revolučním proudům, začalo se však zároveň rozpomínati na svou někdejší východní politiku, Rusku nepříznivou. Zejména myšlenka, že by z vítězství Mikuláše I. mohla na Balkáně vzniknouti skupina drobných států národnosti rumunské, bulharské, srbské a řecké, takřka vytlačující turecké panství z poloostrova a na Rusku závislá, zneklidňovala vídeňský dvůr a proto nepodařilo se ani osobnímu zájezdu cíře Mikuláše do Olomouce v letě 1853 získati součinnosti Františka Josefa I. k svornému řešení východní otázky tak, aby Rakousko vztáhlo ruku především na Bosnu a Srbsko, přenechávajíc východní části poloostrova ruskému vlivu. Ve Vídni rostla naopak stále více snaha, říši cířskou vůbec od Balkánu odtisknouti a nepřipustiti, aby měla klíč k němu v knížectvích podunajských. Proto stál císař rakouský hned od počátku spíše na straně odpůrců Ruska. Znamení zklamání cíři způsobil ostatně také spořádaný nástup podceňovaného vojska tureckého, které proniknuvši do Malé Valachie znemožnilo přímý dotek ruské moci se Srbskem. Tím spíše mohl pak srbský kníže Alexander Karadžević, ač byl krátce před tím na příkrý nátlak cířův odňal řízení věcí zahraničních obratnému Eliáši Garašaninu, klonícímu se zjevně k západním velmocím, zachovati přesnou neutralitu. Tím byly zmařeny ruské naděje na veliké povstání balkánských křesťanů proti Turkům, neboť bylo zjevno, že ani Řecko, jež by bylo jinak

rádo takové hnutí podnítilo, samo se toho neodvází, nýbrž ustoupí před hrozbami diplomatů francouzských a anglických.

Veřejné mínění v západní Evropě bylo ostatně pod silným vlivem všech, kdož nenáviděli samovládce ruského jako nejvyššího patrona reakce, a nálada ta nalezla záhy příležitost k hlučným projevům. Ruský admirál Nachimov zničil totiž 30. listopadu v zálivu sinopském rychlým útokem skoro všecko loďstvo turecké. Čin byl zcela oprávněný; bylať válka řádně ohlášena a Turci vyslali loďstvo své do východní části moře Černého především proto, aby podporovali v oblasti kavkazské odpor, který tam ruské moci již po leta kladli Čerkesové a udatný Šamyl s hloučkem svých věrných. Vítězství Nachimovo činilo však Cařihrad bezbranným se strany námořní a způsobilo proto v Anglii vzrušení takřka hysterické. Píše a řeční se tu o »nelidském masakru« ruském a zejména Palmerston dovedl účinně dmýchati do tohoto ohně. Vliv jeho na národní cítění anglické byl velmi veliký, a řízný státník užíval ho bez rozpaků k rozestřvání válečných sklonů. Byl přesvědčen, že pro Anglii zachování turecké moci a oddálení Ruska od Bosporu jest příkazem národního zájmu, a dovedl svému názoru zajistiti obratně vášnivou podporu publicistickou. Stoupenci liberálního pacifismu, zejména Cobden a Bright, varovali sice hlasitě před lehkomyšlným rozpoutáním lítice válečné a ukazovali, že Anglii bezpečná budoucnost kyne jen, zůstane-li věrna evangeliu míru a hospodářských pokroků. Vytýkali také, jak nedůstojno by bylo vyspělých států západních, bít se za barbarskou tyranii sultánovu a jeho kruté panování nad křesťanskými národy. Hlasy ty zanikly však ve zvláštním prostředí národního sobectví, které nalézalo výmluvu a mravní uklidnění v tvrzeních, jako byl projev vyslance Stratforda Canninga, hlavního strůjce válečné zápletky, že obchodní zájem anglický jest »nerozlučně spjat s dobrodiním civilisace a humanity«.

Bojechtivost v Anglii byla mocně podporována také skutečností, že se Napoleon III. v téže době rovněž sprátelil s myšlenkou, vstoupiti po boku Turecka do války s Ruskem. Císaře francouzského vedly k tomu namnoze plány velikého dosahu. Doufal, že porážka Ruska může vésti k zásadní »revisi mapy evropské«, zvláště kdyby se podařilo užití jí k osvobození Polska od panství ruského a k řešení otázky vlašské tím, že by se Rakousku na Balkáně dala náhrada za Lombardii a Benátsko. Francie, hlavní pořadatelka nových poměrů, mohla tak získati v Polsku

Vypovězení války Tureckem (4. října 1853.)

Politika vídeňská.

Zklamání cířovo.

Sinope (30. listopadu 1853).

Agitace Palmerstonova.

Plány Napoleona III.

i v Itálii spolehlivé spojení a strhnouti na sebe vedení politické na pevnině.

Loďstvo francouzsko-anglické v Černém moři.

Se smělými myšlenkami těmi, které ostatně neměly ještě nikterak náležitě vyhraněnosti, tajil se Napoleon III. ovšem pečlivě i před Anglií; od něho vyšel však návrh, aby spojené loďstvo francouzské i anglické, poblíž Cařihradu kotvící, bez odkladu do Černého moře vplulo. Tam mělo zajistiti bezpečnost tureckého pobřeží i turecké dopravy námořní, a zakázati loďstvu ruskému veškeré útočné pohyby. Černé moře mělo, jak pravil francouzský ministr Drouyn de Lhuys, býti západním velmocem vůbec zástavou až do vyklizení podunajských knížectví Ruskem. Anglie přistoupila na tento návrh, zřejmě porušující neutralitu západních mocí vůči Rusku, a na počátku roku 1854 jej spojené loďstvo francouzsko-anglické vskutku provedlo.

Spolek západních velmocí s Tureckem. (březen 1854)

Kostky byly tím vrženy a jednání následujících týdnů mělo namnoze již jen formální význam. V březnu 1854 vstoupila Francie i Anglie po přerušení diplomatických styků s Ruskem výslovně ve spolek s Portou, a když cář vůbec neodpověděl na ultimatum nového trojspolku, změnil se dosavadní místní boj rusko-turecký ve válku evropskou. Francie s Anglií zaručily si 10. dubna navzájem smluvně společný postup až do konce zápasu; jejich loďstva dlela již na bojišti a vojenské skupiny, k tomu účelu v té i oné zemi uchystané, byly zatím vyslány na poloostrov gallipolský. Zároveň obsadil jiný sbor francouzsko-anglický přístav Pireus, aby odstrašil Řecko od útočného postupu v Epiru a Thessalii, kde pak turecké vojsko snadno překonalo povstalecké hnutí.

* * *

Počátek války.

Na jaře 1854 začala se tedy po prvé od roku 1815 opět skutečná válka velmocí. Nebojovalo se zatím sice v samém srdci Evropy, nýbrž na jejím východním okraji, mimo vlastní střed kulturní, nikdo však nedovedl říci, kam až se může požár rozšířiti. Mnoho záleželo na tom, jak si povede Rakousko. Ve Vídni mělo Rusko nejednoho stoupence, zejména ve vysoké šlechtě, která viděla v nadbíhání velmocem západním nebezpečí pro důslednou politiku konservativní; také starý Radecký varoval, nedůvěruje italským plánům Napoleona III. Mladý císař však, jsa v tom

podporován ministrem věcí zahraničních, hrabětem Buol-Schauensteinem, byl odhodlán necouvnuti ani před zjevným nevděkem vůči cáři, jen aby zabránil vzrůstu jeho moci na dolním Dunaji. Vstoupiti přímo do války proti Rusku po boku Turecka se mu sice nechtělo, doufal však, že diplomatickou podporou velmocí západních a politikou pohružky odnese cenný zisk z východní zápletky bez podstatných obětí. Proto očekával cář Mikuláš I. marně, že mu Rakousko zachová aspoň vlídnou neutralitu. Již v únoru 1854 vláda vídeňská počala naopak zbrojiti s úmyslem, donutiti cáře k tomu, aby vyklidil obsazená knížectví podunajská.

Postup Rakouska.

K důraznému vystoupení bylo rakouským státníkům ovšem třeba věděti, jak se zachová Prusko a nepostaví-li se do ruského tábora, čímž by týl rakouský byl přímo ohrožen. V Berlíně ve věci té došlo k prudkým zápasům. Byla tam strana, jež chtěla, aby se moc pruská rozhodla zjevně pro Anglii a užila bezohledně tísně ruské; sám nástupce trůnu, princ Vilém, byl získán pro tento směr. Naproti tomu snažila se kamariilla, vedená bratry Gerlachy, s nimiž v tom souhlasil i frankfurtský zmocněnec, Bismarck, zachovati dobrý poměr k Petrohradu, a vrtkavý Fridrich Vilém IV. kolísal dlouho mezi tímto dvojím vlivem. Konečně podařilo se diplomacii vídeňské, přiměti ho aspoň k tomu, že 20. dubna 1854 uzavřel s Františkem Josefem I. smlouvu, podle níž si oba panovníci na dobu právě počínající války východní navzájem zaručovali ochranu svých území a vyzývali ostatní státy spolku německého, aby rovněž tak učinily. Zvláštní dovětek smlouvy pak stanovil společné zakročení válečné proti Rusku, kdyby cář podunajská knížectví do své říše vtělil nebo útočně překročil pohoří balkánské. Nadto sliboval Fridrich Vilém IV. Rakousku svou pomoc i tehdy, kdyby bylo časem napadeno pro výzvu k vyklizení Moldavska i Valachie, kterou se chystala vídeňská diplomacie v brzké době učiniti.

Prusko.

Smlouva prusko-rakouská (20. dubna 1854).

Toto, jen chatrnou zástěrkou neutrality přioděné nepřátelství Rakouska bylo pro postup ruský těžkou pohromou; nutiloť cáře ponechati na hranicích haličských značné hotovosti vojenské, zatím co jeho sbory, překročivší dolní Dunaj, narazily tu na neočekávaně pevný odpor Turků, jejichž pravý bok byl nadto kryt vojskem francouzským i anglickým, z Gallipole do Varny převezaným. Na začátku června vyšla z Vídne opravdu důrazná nota, žádající na cáři, aby zastavil svůj další

Těžké postavení Ruska.

postup na Balkáně a zároveň naznačil, kdy miní vykliditi i podunajská knížectví a hodlá-li k tomu pojití určité podmínky. Příkrost noty zne- pokojila nemálo dvůr berlínský, s nímž text její nebyl včas smluven, a vzbudila zuřivý hněv cářův proti rakouskému císaři, v němž Mikuláš I. viděl kdysi svého milého a oddaného žáka. Zároveň vstoupilo Rakousko 14. června v úmluvu s Tureckem, podle níž mělo do konce války ob- saditi svým vojskem Moldavsko i Valachii a podle potřeby zakročiti i v Bosně a na Černé Hoře, kdyby tam došlo k vzpourám obyvatelstva křesťanského.

Válečná srážka mezi ním a Ruskem zdála se takřka neodvratna, konec konců se však věc skončila přece ústupem cářovým. Mikuláš I. viděl se beze spojence postaven proti silné koalici a poznal zároveň, že stav jeho armády jest velmi povážlivý; neboť úplatnost činovnictva a těžkopád- nost správního stroje ruského projevily osudné následky v její nedosta- tečné výzbroji a válečné pohotovosti, jakmile šlo o více, než pouhé oká- zalé parády. Přemáhaje svou hrdost, stáhl cář tedy ruské vojsko zpět na levý břeh Dunaje a prohlásil i ochotu »ze strategických důvodů« vy- kliditi Moldavsko a Valachii. V srpnu to opravdu učinil a knížectví byla v zápětí obsazena Rakušany, kteří se tak vsunuli jako klín mezi moc ruskou a tureckou a znemožnili jejich další válečný dotek v Po- dunají.

Tak se skončil žalostně sebevědomý nástup cářův proti Portě a šlo o to, jak nalézti cestu zpět k míru; neboť v diplomatickém jednání o věci té se rychle ukázalo, že se Anglie a Francie nyní nikterak nespokojí s pouhým odražením nedávných nároků ruských, nýbrž že jejich pevným úmyslem jest, zmenšiti vůbec co nejvíce vliv cářské moci v oblasti moře Černého a vytlačiti ji z posic již dávno získaných. A Rakousko pode- přelo je ochotné i v této věci tím, že se s nimi 8. srpna 1854 ve Vídni shodlo na t. zv. protokolu čtyř bodů. Jím jmenované tři velmoci pro- hlašovaly, že neuznají nové úpravy vzájemného poměru Ruska k Tu- recku, nebude-li stanoviti: 1. že dosavadní ochrana Ruska nad Moldav- skem, Valachii a Srbskem bude proměněna ve společné ručení velmocí za práva, krajům těm sultánem přiznaná; 2. že smlouva o úžinách moř- ských z roku 1841 bude v zájmu rovnováhy evropské nově upravena; 3. že svoboda plavby po dolním Dunaji bude seřizena podle řádů vídeň- ského kongresu z roku 1815; 4. že se Rusko výslovně vzdá nároku na

ochranu pravoslavných v říši turecké a že všech patero velmocí práva křesťanů v říši té vůbec zajistí tak, aby plná suverenita sultánova tím újmy neutrpěla.

Tento program západních velmocí, za minimální prohlašovaný a Rakouskem schválený, ukazoval nejlépe velikost změny poměrů proti roku předchozímu. Tehdy šlo o zachránění svéprávnosti Turecka před ruským rozpětím, nyní o zjevný útok na moc Ruska samého. I bylo přirozené, že cář nemohl přijmouti tuhé podmínky, aniž byl podstoupil rozhodný boj na ochranu své prestiže. Jednání smírné nemělo úspěchu a Anglii i Francii bylo uvažovat o tom, s které strany by měly napad- nouti říši cářskou, aby Mikuláše I. donutily k větší povolnosti.

Postup do jižního Ruska přes Bessarabii se nejevil nikterak lákavým, neboť francouzský sbor, který byl z Varny pronikl do močálovitě Do- brudže, utrpěl tu těžké ztráty cholerou a jinými nemocmi. Se strany západní, Polskem, bylo pak možno útočiti na říši cářskou jen s pomocí Rakouska a Pruska. K skutečné válce s Ruskem, jež mohla býti dlouhá a nákladná, však ve Vídni nebylo dosti rozhodnosti, zvláště také proto, že se z Berlína i Frankfurtu ozývaly varovné hlasy proti tomu. Fridrich Vilém IV. zaslíval Rakousku, že zašlo na vlastní vrub již dále, než na- značovala smlouva z 20. dubna, a stoupenci Ruska v jeho okolí nabývali zjevně převahy. V spolkové radě německé pak zástupcové států střední velikosti, vedení Bavorskem a saským státníkem Beustem, nejevili ro- věně ochoty, dáti se slepě vésti vídeňskou diplomacií a byli pro zachování neutrality.

Proto netroufal si František Josef I. přejíti úplně do tábora velmocí západních a umožniti jim útok na Rusko se strany západní. A podobně rozpakovalo se i Švédsko vstoupiti s nimi ve spolek a podporovati operace anglického loďstva proti Finsku a Kronštatu, které proto měly stejně málo úspěchů, jako současné útoky anglických sil námořních na oblast archangelskou a na Kamčatku v Sibíři. Za těchto poměrů zdálo se, že Rusko jest nejsnáze zranitelným ve své námořní základně v Čer- ném moři, na poloostrovu Krymském, jejímž střediskem byl válečný přístav Sebastopol. Od jeho dobytí sliboval si lord Palmerston rychlý úspěch, pro Anglii zvláště důležitý, a vojenské vedení francouzské s tím souhlasilo. V tento směr bylo tedy obráceno další úsilí válečné a mezi 14.—18. zářím 1854 vylodilo spojenecké loďstvo oddíly, dotud u Varny

Rakouský
nátlak.
(červen 1854).

Vyklizení
Podunajska.

Útočné plány
západních
velmocí.

Protokol čtyř
bodů
(8. srpna
1854).

Ruské
odmítnutí.

Nerozhodnost
Rakouska.

Útok na
Krym
(září 1854).

tábořící, na pobřeží krymském blíže Eupatorie, severozápadně od Sebastopolu.

Obležení
Sebastopolu.

Ruské vojsko, vedené knížetem Menšikovem, snažilo se jim 20. září tu čeliti na říčce Almě; bylo však poraženo, do nitrozemí zatlačeno a očekávalo se obecně, že také Sebastopol v zápětí padne. Než Rusové zabránili francouzskému a anglickému loďstvu přístup k němu včasným zatarasením zevního přístavu potopenými koráby a zároveň opatřil dovedný velitel ruský, generál Todtleben, obranu města zesílením pevnostního pasu na rychlo improvizovanými šancemi tak, že spojenci si netroufali udeřiti na ně přímo, nýbrž přikročili k soustavnému obléhání a rozbili svůj tábor na vyšíně nad sousedním přístavem Balaklavou.

Svržele
válečné.

Menšikov snažil se je odtud sice vypuditi a Sebastopol osvoboditi dvojím, krvavým útokem v říjnu i listopadu, byl však s těžkými ztrátami odražen. Postavení oblehatelů bylo přes tato vítězství velmi svízelné. Neměli s dostatek těžkého dělostřelectva ani výstroje pro zimní kampaň; nemoci, hlavně cholera, decimovaly mužstvo, zprávy o trapných nedostatecích polních lazaretů, v nichž vojáci zmírali bez řádné pomoci, způsobily vzrušení v celé Evropě a staly se podnětem ke vzniku pomocného zařízení Červeného kříže. Zejména v Anglii rozhořčení nad nedokonalým opatřením výpravy vedlo k pádu kabinetu Aberdeenova a veřejné mínění uklidnilo se teprve, když v čele nové vlády opět stanul Palmerston, jenž dovedl náležitě zvýšiti nadšení pro válku stůj co stůj.

Jednání
diplomatická.

Vojsku krymskému bylo ovšem zapotřebí značných posil, mělo-li s úspěchem pokračovati v obléhání a zároveň se ubrániti novým útokům z ruského nitrozemí. Proto z Londýna i Paříže obracely se zraky opět především k Rakousku s nadějí, že se František Josef I. přece odhodlá vstoupiti do války a urychlit tak porážku Ruska. Vídeň jevila se tehdy vůbec jaksi místem rozhodujícím pro další vývoj věcí evropských; neboť zatím, co na Krymu hovořila děla a tisíce hynuly útrapami války, konaly se ve Vídni neúnavně kroky diplomatické. Cář Mikuláš projevil totiž v listopadu ochotu, smluviti se se svými protivníky na základě čtyř článků srpnových, ovšem náležitě zmírněných, a řádné prostředkování se strany Rakouska mohlo nepochybně vésti k míru. Ale hrabě Buol, doufaje, že ještě těsnějším opřením se o západní velmoci získá Rakousku podunajská knížectví, pohnul Františka Josefa I. k tomu, aby 2. prosince uzavřel s Francií a Anglií smlouvu, která trvajíc při základně

čtyř bodů, nevyklučovala dalších požadavků a vzbudila v Paříži i Londýně naději, že Rakousko přece podepře svou vojenskou silou spojence proti Rusku. V Petrohradě vzrostlo následkem toho jen ještě více rozhořčení proti Rakousku, opravdu se však dvůr vídeňský konec konců znova uhnul sázce válečné, ježto se mu nepodařilo ani v Berlíně ani v Frankfurtě nalézti činných pomocníků. Výsledek byl, že západní velmoci se rovněž netajily svou nespokojeností s kolísavou politikou vídeňskou a rozhodly se, hledati pomoci tam, kde Vídeň to bylo nejméně po chuti, v Turině.

Kolísavost
Rakouska.

Prozíravý státník sardinský, Cavour, uznáváje nesprávnost hesla »Italia farà da sé«, pochopil, že přišla chvíle, kdy bude možno jeho království za cenu nevelikých obětí válečných získati pro budoucnost mocné spojence k chystanému obnovení zápasu o národní jednotu vlašskou. Poměr Sardinie k Rusku byl ostatně od roku 1848 zkalen tím, že cíř Mikuláš, který tehdy byl přerušil diplomatické spojení s dvorem turinským, národní revoluci vlašskou podněcujícím, ze zásadovosti reakční ho dosud neobnovil. Za to stál Napoleon III. o spojenectví Sardinie. Radikální stoupenci Mazziniho ohrazovali se sice výmluvně proti tomu, aby krev vlašská tekla ve službách pařížského despoty, Cavour přiměl však krále Viktora Emanuele koncem ledna 1855 k tomu, že uzavřel opravdu s Francií a Anglií smlouvu, podle níž měl býti ze Sardinie pomocný sbor patnácti tisíc mužů na Krym vyslán a to nikoliv jako voj žoldněřský, Anglií vydržovaný, nýbrž jako plnoprávné vojsko spojenecké, Sardinii samou placené.

Cavour.

Smlouva se
Sardiníí
(leden 1855).

Tak byl rok 1855 zahájen zvýšenou činností na bojišti a to s výsledkem pro Rusy opět pokořujícím, neboť nepodařilo se jim ani proti tureckému vojsku, vyloděnému v únoru u Eupatorie, zvítěziti. Zároveň se projevovaly stále zřejměji těžké nedostatky jejich vojenské správy a s hořkostí cítil cíř Mikuláš, jak se denně pod ním drolí základna jeho bohorovného sebevědomí. Rozrušení duševní a horečka, již si uhnal při zimních vojenských přehlídkách, sklátily ho neočekávaně v hrob 2. března 1855. Zlomil se pod nárazem osudu jako překalená ocel, neboť nedovedl se smířiti se zklamáním, jež mu způsobily nejen neúspěchy válečné, nýbrž také prolomení jednotné fronty výhodních velmocí, v níž viděl jedinou spolehlivou hráz proti zhoubám liberalismu.

Smrt
Mikuláše I.
(2. března
1855).

Evropa uvítala smrt jeho jako zřejmé zlepšení naděje na mír, který měl vzejít z konferencí ve Vídni v polovici března opět zahájených. Než ani nový cíř, Alexander II., ač si nepochybně míru přál, nemohl přijmouti podmínek zjevně podlamujících veškeru moc ruskou v oblasti Černého moře a ohrožujících vůbec její prestiž na východě, zejména dokud Sebastopol vzdoroval oblehatelům a veliké prostředky říše cířské nebyly vyčerpány. Za těch poměrů vleklé jednání vídeňské nemohlo se skončiti než neúspěchem a jediným výsledkem jeho byla rostoucí nedůvěra všech k Rakousku. Neboť Ruska nesměřilo demobilisací vojska v Hařliči, která cíři umožnila vyslání posil na Krym na jaře 1855, a západní velmoci, zapomínajíce jak cenné služby jim Vídeň v předchozí době prokázala, hleděly na ni jako na mocnost zcela nespolehlivou a odmítaly nové návrhy diplomatické, jež Buol neúnavně osnoval.

Marné naděje na mír.

Přátelství francouzsko-anglické.

Osobní schůzky královny Viktorie s Napoleonem III. utužily tehdy naopak výrazně spolek anglicko-francouzský a podepřely odhodlanost k důslednému pokračování v zápasu až do kapitulace Ruska. Při návštěvě světové výstavy v Paříži stanula královna britská, jsouc opřena o rámě cířarovo, před hrobem Napoleona I. a vytkla ve svém deníku hluboký dojem, který jí způsobila myšlenka, že staré nepřátelství mezi Francií a Anglií ve chvíli té smývá krev vojáků té i oné země, společně prolévána na valech sebastopolských.

Boje na Krymu.

Válka na Krymu byla v létě 1855 opravdu vedena silami značně většími než roku předchozího a kontingent sardinský, vedený generálem La Marmorou, obstál tu čestně vedle ostatních. Sebastopol vzdoroval statečně útokům, jež svou krvavostí budily vzrušení v celém světě, udržeti jej však konečně nebylo přece možno, když 16. srpna ruská armáda, vyslaná k jeho vyproštění, utrpěla na řece Černé novou těžkou porážku a francouzské pluky pod velením generála Mac Mahona 8. září ztekly důležitou baštu malakovskou. Tu vyklidili Rusové po obléhání, jež trvalo 349 dní, město a protloukli se k severu, zanechávajíce nepříteli jen holé trosky budov, požárem a výbuchy soustavně zničených. Sebastopol stál spojence 44 tisíc mrtvých a těžce raněných, obhájce pak ještě o něco více, čísla, která tehdejší době se zdála ohromná.

Pád Sebastopole.

V Paříži i Londýně ovšem zazněl jásot nad úspěchem, zároveň se tu však ozvala otázka, co bude dále. Neboť Rusko bylo sice těžce zraněno na své Achillově patě, nikoliv však zdořáno v jádru své bytosti a mělo

zároveň proti Turkům v Armenii úspěchy, jež o několik týdnů později vedly i k dobytí důležité tvrze Karsu. Mezi spojenci nebylo o dalším postupu plné shody. Palmerston chtěl vésti válku neúnavně dále; jednání se Švédskem, které v listopadu 1855 vedlo konečně k uzavření smlouvy podle jména obranné, vskutku však Rusku dosti hrozivé, vzbuzovalo mu naději, že roku 1856 ovládne záliv finský, kde dosud loďstvo anglické pouze neúčinným bombardováním Sveaborgu se bylo vyznamenalo. Doufal, že tam přemůže Kronštát podobně jako Sebastopol a nadiktuje pak v Petrohradě cířské říši podmínky, které zasáhnou hluboce její velmocenské postavení.

Plány Palmerstonovy.

Napoleon III. byl však ve věci té mnohem vlažnější. Cítil, že Francie jest syta války, která přinesla jejím plukům lesk úspěchu, zároveň ji však zatížila těžkými břemeny. Na burse pařížské začínala převládati nálada po míru volající a obecně se hlásilo vědomí, že boj proti Rusku jest především bojem za námořní a východní zájmy anglické. Cířar uznal, že k dalším, velikým obětím by mohl svou říši nutiti jen za cíle větší, než bylo upevnění Turecka a vytlačení válečné vlajky ruské z Černého i Baltského moře. Do popředí jeho úvah vstoupila opět myšlenka, spojití ruskou válku s důrazným řešením otázky polské, vlašské i rumunské a vůbec s podstatnou proměnou mapy evropské, při níž by se Francií dostalo odškodného za křivdu roku 1815. V Londýně však neměli pražádné chuti zaplésti se do přediva tak povážlivého, a proto rozhodl se cířar francouzský v prosinci 1855 hledati rychlý mír s Ruskem přes to, že Palmerston nikterak nezakřýval své nechuti k tomu.

Úvahy Napoleona III.

Tu vstoupilo opět do popředí prostřednické úsilí diplomacie vídeňské a bylo smluveno, aby Rakousko podalo cíři nový souhrn podmínek mírových s výslovnou pohružkou, že nyní vstoupí opravdu rozhodně po bok západních velmocí, nepřijme-li Alexander II. do stanovené lhůty tohoto prelimináře. Anglie byla nucena volky nevolky věc schváliti a 28. prosince 1855 bylo toto ultimatum Rusku předloženo. Král pruský, k němuž jedině Alexander II. zachoval přátelské vztahy, radil v Petrohradě rovněž k ústupnosti a tak přistoupil cíř po některém váhání 16. ledna 1856 na předloženou základnu. Následovalo ihned příměří a bylo smluveno, že o konečném míru se pojedná na diplomatickém kongresu účastněných mocí, svolaném do Paříže. Krvavá válka, jež vznikla z původu zdánlivě tak podružného, byla skončena a šlo o zajištění jejích výsledků.

Prosincové ultimatum.

Preliminární smlouva (16. ledna 1856).

Kongres
pařížský.

Volba Paříže za místo mírového kongresu byla Napoleonem III. cenná za podstatný úspěch. Mohl se svým poddaným představit jakožto rozhodčí v evropské politice a vytknouti výrazně rozdíl mezi pokořenou Francií bourbonskou, které roku 1815 ruský císař ukládal ponižující podmínky mírové, a nynější Francií vítěznou, jež volala jeho nástupce před svůj soud. A bylo to opravdu cosi jako ironie dějin, že se předsednictví kongresu mírového, jenž zahájil své práce v Paříži 25. února 1856, dostalo levobočkovi Napoleona I., hraběti Walewskému, francouzskému ministru věcí zahraničních, který rysy své caesarské tváře mimoděk vzbuzoval vzpomínku na velikého vězně ze sv. Heleny.

Postavení
Pruska.

Kongresu se účastnili vedle zástupců Ruska, Francie, Anglie a Rakouska ovšem také zástupci Turecka i Sardinie, kdežto Prusko se marně ucházelo o tuto výhodu. Velmoci západní odmítly je, protože se svou přesnou neutralitou vyhnulo všemu podílu na válečném risiku, a připustily, aby pruský zástupce s nimi zasedl na poradní lavici pouze v závěrečném období, když se jednalo o změnu smlouvy o mořských úžinách, kterou bylo Prusko roku 1841 spolu podepsalo.

Mírová
smlouva.

Jednání kongresu, nebo, jak anglická diplomacie jej označovala, konference pařížské vyžádalo doby celého měsíce a skončilo se po mnohých, namnoze dosti pohnutých rozpravách podepsáním konečné smlouvy mírové, provázené trojí konvencí dodatkovou. Hlavní body míru byly následující. Válčící strany vrátily si navzájem dobytá území, takže Rusko bylo nuceno vzdáti se svých výbojů v Arménii, zejména Karsu. Mělo nadto postoupiti knížectví moldavskému proužek Bessarabie při ústí dunajském, čímž bylo odtištěno od přímého sousedství s tímto důležitým tokem říčním. Smlouva mírová stanovila ostatně o Dunaji, že má sloužiti volné plavbě všech národů podle zásad vídeňského kongresu z roku 1815. K zlepšení splavnosti jeho dolního toku byla určena mimořádná komise, již po dvou letech měla nahraditi trvalá komise řádná. Jmenovati ji měly všechny státy, které Dunaj protékal, a po boku Turecka v ní měli zasedati i zástupcové Srbska a Moldavska i Valachie.

Dunaj.

Knížectví
podunajská.

O těchto dvou knížectvích podunajských mírová smlouva stanovila, že zůstanou pod tureckou suverenitou jako státní, autonomní útvary, nad nimiž si žádná moc sousední nemá osobovati právo ochrany nebo poručenství. To znamenalo, že Rusko ztrácí zvláštní vliv, který mělo od míru kučuk-kajnardžského z roku 1774 v Moldavsku i Valachii. Ochrana

jejich autonomie přešla nyní na soubor signatárních mocí pařížských, jež měly také rozhodnouti o seřízení státní správy v nich po vyslechnutí t. zv. divanů, zvláštních shromáždění poradních, jež měla býti v Moldavsku i Valachii zvolena. Bez souhlasu signatárních mocí nesměla tam Porta vysílati vojska, a v knížectvích měla vzniknouti domácí ozbrojená moc. Táž výhrada byla učiněna také pro Srbsko, kde však Turecko zachovalo aspoň posádky v některých pevných místech, zejména v Bělehradě, a také toto knížectví mělo se těšiti společné ochraně mocností.

Srbsko.

Tak byla mezinárodní smlouvou trvale obmezena výsostná moc Porty nad trojím, jí kdysi úplně podléhajícím územím; zároveň bylo však výslovně určeno, že říše turecká má plný nárok »à participer aux avantages du droit public et du concert européen«. Obmezení evropského souručenstva státního na státy křesťanské bylo tím překonáno a nadto zavázaly se signatární moci nejen zachovati neporušenost území říše turecké, nýbrž prohlašovaly každé její ohrožení za »question d'intérêt européen«. Dojde-li ke sporu kterékoliv moci, na kongresu pařížském zúčastněné, s Tureckem, jest vázána před ujetím se zbraně vyžádati si prostředkování mocí ostatních. Zároveň vzdaly se mocnosti výslovně nároku, vkládati se do vnitřních věcí tureckých pod záminkou ochrany sultánových poddaných, neboť kongres vzal s pochvalou na vědomí, že sultán právě proto, aby předešel mezinárodním ustanovením na prospěch křesťanské ráje, vydal o věci té na nátlak Stratfordův 18. února 1856 t. zv. hatt-i-humajun, zvláště slavnostní, vlastnoruční listinu.

Turecko přijato do Evropy.

V ní potvrzoval všechny předchozí sliby, učiněné již hatt-i-šerifem gulhanským z roku 1839 na ochranu jinověrců v říši osmanské, a zaručoval nadto úplnou rovnoprávnost křesťanů, jejich připuštění do úřadů i do vojska, ochranu před urážkami a usnadnění stavby kostelů, vhodnou úpravu soudnictví i policejní správy v jejich zájmu. Zároveň sliboval důkladnou nápravu řádů berních a zajištění práva cizinců k nabývání nemovitostí v Turecku, vesměs tedy věcí, jež byly podmínkou, aby jeho říše nabyla rázu evropského a odčinila poměry, které mohly vésti k novým útokům na její podstatu, vnitřním i zevním.

Hatt-i-humajun z 18. února 1856.

Bylo ovšem zřejmé, že v poměrech východních jest daleko od slibů k jejich splnění, kongres pařížský zbavil se však schválením tohoto reformního programu nutnosti, učiniti ochranu křesťanů na Balkáně a v Asii předmětem svého jednání. Neboť nikoliv tato ochrana, nýbrž ochrana

trvání a celistvosti říše turecké byla přední snahou Anglie, a Rusku měla býti odňata jakákoliv možnost, aby jako zastánce křesťanského živlu znova mohlo dolehnouti na Turecko a tím svou moc k jihu rozšířiti. Při tom svázal je kongres pařížský zvláště bolestným ustanovením, totiž neutralisací moře Černého, jež mělo zůstati mořem svobodným pro obchod veškerých států a při tom se nemělo nikdy státi bojištěm.

Černé moře. Neboť smlouva pařížská stanovila, že ani Rusko ani Turecko nesmějí na jeho březích zřizovati pevnosti nebo arsenály; pouze pro policii námořní směly tam míti po šesti menších křižácích a čtyřech lehkých, pomocných lodích. Zároveň byla obnovena konvence z roku 1841, zakazující válečným lodím kterékoliv mocnosti, s Tureckem nebojující, vjezd do Dardanel a Bosporu. Rusku byla tak odňata možnost útočiti po moři na Cařihrad nebo státi se námořní mocí ve vodách moře Středomořího; a také v moři Baltském byl jeho námořní zájem zatížen závazkem, neopevňovati ostrovů Alandských, důležitých pro obranu Petrohradu.

Podepsání míru (28. března 1856). To byly hlavní položky mírového traktátu, který byl 28. března 1856 v Paříži podepsán pérem vytrženým z perutě krotkého orla z Jardin des Plantes. Hlavním vítězem jevila se Anglie tím, že zabránila přesunům moci na blízkém východě jí nevídaným a dokázala, že její starý soupeř, Rusko, není rozhodující mocí na pevnině. Přes to přese všecko nevstával lord Palmerston zcela uspokojen od poradního stolu. Tušil dobře, že sebe slavnostnější sankce mezinárodní nejsou s to, aby spoutaly trvale moci ruské, která nebyla přemožena ani otřesena ve vlastním těžišku své bytosti, nýbrž složila zbraň spíše jen z okamžité únavy, způsobené vnitřními poměry a úskočným jednáním Rakouska. Bylo možno proto očekávati takřka s jistotou, že užije nejbližší příležitosti, aby se pokusila o setřesení pout, jimiž ji kongres svázal, tím spíše, že válka ukázala mnohé nedostatky anglického vojenství a jeho neschopnost, ve válce na pevnině rovnocenně se postavití vedle armád jiných velikých států.

Rusko. Podepsání pokořujícího míru Alexandrovi II. nebylo zajisté lehké, čest praporu ruského byla však zachována hrdinským obhajováním Sebastopolu a nebylo nikterak vyloučeno, že se v brzkú Rusku podaří zlepšiti své mezinárodní postavení tím, že překoná osamocení, které se mu za krymské války tak škodlivým ukázalo. Červánek naděje té pro-

bleskl ostatně hned na samém kongresu v nápadné ochotě a laskavosti, kterou Napoleon III. ruským zástupcům osvědčoval a která naznačovala, že Francie nemíní pokračovati v politice cesty Ruska tak důsledně křižící, jako činila Anglie.

Rakousko. S velmi povážlivými vyhlídkami do budoucna opouštěla nadto kongres moc, již v Petrohradě především dávali vinu svého neúspěchu, totiž Rakousko. Svou přemoudřelou a ramenářskou politikou nezískalo z války než vzrůst dluhů státních značnými náklady mobilisačními a bylo nadto v Paříži zjevně osamoceno ve chvíli, když se tam stal smělý náraz na jeho italské postavení se strany sardinského zástupce, hraběte Cavoura.

Sardinie. Království sardinskému nedostalo se za krev prolitou na Krymu jiné náhrady, než že smělo po boku velmocí zasednouti za zelený stůl v Paříži. Byla v tom ovšem veliká mravní posila pro moc, která šest let před tím byla tak hluboko ponižena v očích Evropy; její neúnavný zástupce však žádal více. Chtěl před světovým fórem přednésti bolesti své vlasti, ukázati, že vlašská otázka nezmizela, a zaútočiti si na rakouského protivníka i jeho italské vasaly. Vlastní jednání kongresové k tomu nedalo sice příležitosti, Napoleon III. ji však opatřil tím, že po podepsání mírového traktátu uchystal ve dnech 8.—16. dubna jakousi dodatkovou konferenci, v níž měli zástupcové mocností pronésti svá mínění o některých zvláště ožehavých otázkách soudobých.

Její program. Takovou byla zejména otázka lepší úpravy válečného práva na moři nebo opatření proti příliš drsnému způsobu, kterým si některé listy, zvláště belgické, navykly psáti o vládách zemí sousedních; byla tu konečně i otázka vyklizení řeckého Pireea spojeneckými vojsky, na niž bylo přirozeně možno přivěsiti dotaz, kdy bude lze odvolati také francouzské i rakouské oddíly okupační z Říma a severozápadních částí státu církevního. Rozprava o všech těchto věcech měla zachovati ráz spíše akademický než přesně závazný a Anglie rozšířila program konference i podnětem, aby státy evropské před vypovězením války byly vždy vázány dovolati se dříve smírného prostřednictví některé sprá- telené moci.

Úspěch Cavourův. Opravdu stal se rozhovor o poměrech italských vrcholným a nejvíce vzrušujícím bodem těchto porad, neboť Cavour dovedl vésti svou věc neobyčejně břitce. Vylíčil zejména přesvědčivě, jak nepřirozený jest

stav státu církevního, sužovaného kněžstvom mstivosti i posádkami rakouskými, které od roku 1849 ovládaly legace od Bologně až k Ankoně, stejně jako trvaly i jinde na cizí půdě, v Parmě a Piacenze. Dotkl se zároveň hrozných zlořádů, vyznačujících vládu reakce v Neapolsku, a stal se tak před zraky celé Evropy zosobitelem trýzně národa, sputaného tyranii domácích knížat i cizí soldatesky.

Zástupcové Rakouska ohražovali se sice podrážděně proti tomu, aby o vývodech těch se stala zmínka v protokolu schůze, než marně, a většina konference prohlásila rychlé vyklizení papežského státu cizím vojskem za žádoucí, ač ovšem platného usnesení o tom neučinila. Za to byly 16. dubna podepsány deklarace o nových zásadách právních ve válce na moři, jež odstraňovaly kapéřství a stanovily, že neutrální vlajka kryje i nepřátelské zboží mimo válečný kontraband a naopak, že neutrální zboží, pokud není kontrabandem, nesmí se zabavovati ani na nepřátelských lodích. Také bylo vytčeno, že blokáda, má-li býti platná, musí býti účinná. Ustanovení ta byla zřejmým pokrokem práva mezinárodního, ač ovšem neměla dosti přesného určení toho, co jest kontraband nebo účinnost blokády. Podepsáním této deklarace, jež ovšem zatím zavazovala jen účastníky kongresu, bylo jednání pařížské skončeno.

* *
*

Válka krymská nepřinesla tedy Francii podstatných výhod; za to po-
depřela značně postavení jejího císaře. Vojsko, které věřilo, že vítěz-
stvím nad Rusy odčinilo potupu roku 1812 a obnovilo slávu francouz-
ských zbraní, vzhlíželo k němu s důvěrou a bylo ochotno chrániti jeho
režim proti komukoliv. Budoucnost rodu jevila se rovněž zabezpečena,
když císařovna Eugenie právě za kongresu pařížského, 16. března, povila
syna, dědice trůnu. Hospodářský život francouzský prožil sice v letech
války nejednu chvíli krise, vše to přikryl však zdar světové výstavy
pařížské, jež roku 1855 přivábila do hlavního města francouzského sta-
tisíce cizinců a ukázala jim císařství ve slavnostním šatě rychlého po-
kroku. Smělé plány Haussmannovy začínaly se již ztělesňovati stavbou
pompésních budov pařížských, jako byla bursa, opera, nová část Louvru,
průmyslový palác, ohromné tržnice a kasárny, prodloužení Rue de Rivoli

a jiné. Kanalisace, jednotný vodovod, bohatší osvětlení, vše to dávalo
městu nový ráz komfortu a bohatství; boření starých, dělnických čtvrtí
o těsných uličkách i moderní dlažba podle systému Mac Adamova, která
se již nehodila k rychlé stavbě barikád, přinášely zároveň větší bezpeč-
nost před revolučními náladami velikého města, jež tonulo ve víru smělé
podnikavosti a sledovalo s utajeným dechem denní tanec millionů na
oživené burse.

Správní i zákonodárny stroj císařství konal poslušně svou povinnost
podle pokynů dvora. Dík oficiálním kandidaturám, prefekty všemožně
podporovaným, daly i volby roku 1857 vládě naprosto spolehlivou vět-
šinu; ráznou oposici zosobňovalo vlastně jen patero demokratů, zvolených
v obvodu pařížském, z nichž zejména Jules Favre, Emille Ollivier a
Ernest Picard směle útočili na caesarism Napoleonův a jeho násilnickou
podstatu. Jim a některým jejich soudruhům podařilo se sice tu onde
obrátit k sobě pozornost při politických procesech nebo pohřbech
vynikajících mužů z doby republikánské a užití příležitostí těch k de-
monstracím, císařství nepřátelským. Projevy ty byly však vskutku zatím
stejně neškodné, jako drobné zlomyslnosti, které vůči dvoru císařskému
a smíšené společnosti, k němu se tlačící, pronášeli legitimisté v šlechtic-
kých salonech čtvrti saintgermainské nebo učení orleanisté v Akademii
francouzské. Opravdu zájem na věcech těch měla vskutku jen velko-
městská inteligence; široké vrstvy národní uspokojovala většinou vlada
pevné autority tím spíše, že Napoleon III. nalézal značnou oporu v ka-
tolickém duchovenstvu, jehož vliv zejména na venkově i v menších
městech stále ještě vzrůstal.

Vláda pečovala ostatně tuhým dozorem na tisk pilně o to, aby opo-
siční myšlenky neměly příliš volné dráhy, a přísný jednací řád sněmovny,
odsouzené k úloze hlasovacího stroje, jim nedával rovněž vhodné tri-
buny, takže právem mohl známý ekonomista Lavergne, byv otázan, co
jest nového v životě veřejném, odpověděti, že nic, neboť prý »Personne
ne nous parle, excepté le gouvernement, et nous ne croyons pas ce qu'il
dit«. Za těch poměrů neměly ve Francii valných účinků ještě ani roz-
hořčené odsudky, které z ciziny proti císařství metala emigrace, i když
šlo o tak účinné projevy, jako byly V. Hugovy »Châtiments« nebo
»Napoleon le Petit«.

Paříž.

Bezmocnost
oposice.

Dozor na tisk.

Deklarace o
námořní válce.

Úspěchy
Napoleona III.

Plány
císařovy.

Napoleon III. mohl se opřít o skutečnost, že uplatnil na venek s úspěchem moc Francie, když se mu podařilo v krymské válce rozbití soudržnost absolutistických velmocí východních a skáceti »modlu se-
veru«, kterou se jevil cíř Mikuláš I. ve svém bohorovném postoji vítěze nad revolucí evropskou. Vskutku úspěch ten císaři francouzskému ovšem nestačil. Na dně jeho duše dřímala touha navázati na dědictví velikého strýce nejen ve vnitřní úpravě císařství, jako činil seč byl, nýbrž také v politice evropské a zjednatí Francii opět postavení mnohem mocnější, než jí dávaly osudné smlouvy z roku 1815, jež byly stále ještě základnou územního řádu evropského. Stejně jako si lichotil, že odčinil na Krymu katastrofu moskevskou, doufal, že bude moci prolomiti také hradby těchto smluv a přetvořiti podstatně mapu Evropy tak, jak by pro rozsah a účinnost jeho císařské moci bylo nejvýhodnějším.

Nadání jeho bylo v podstatě napodobivé, tolik mu však bylo zřejmo, že nesmí a nemůže k dosažení cíle užiti podobných prostředků jako Napoleon I., že musí hledati novou páku, jež by mu pomohla zvrátiti dosavadní řády evropské. Touto pákou jevílo se mu pak stále více hnutí národní, nacionalism. Veliké císařství Napoleona I. klopýtlo kdysi právě přes tuto ideu a rozbilo se o ni, císařství Napoleona III. měla sloužiti za poanož k postupu a státi se mu účinnou příprěží na cestě za mocí vskutku evropskou. Francie, útvar, který dokonale vyjadřoval jednotu bytosti národní a státní, měla přispěti především k tomu, aby tato jednota, na niž byl kongres vídeňský při nové úpravě Evropy tak málo dbal, obecně zvítězila a hlavním ústrojným principem v životě politickém se stala. Zcela jasného ponětí o plném dosahu tohoto hlediska Napoleon III. ovšem neměl, neboť ani v činech ani v myšlení nebyla mu vlastní pevná důslednost a spokojoval se nejednou s dosti neurčitými a mlhavými představami. Zřejmé mu však bylo, že na své pouti za novým heslem dříve nebo později se musí střetnouti s Rakouskem, které jak v Německu, tak v Polsku, Uhrách, v Italii i v oblasti balkánské všude opíralo svou moc o popření práv národního státu a jehož rozbití již Mazzini zcela určitě označil za podmínku vítězství národní ideje. Skutečnost, že válka krymská vytvořila propast mezi Vídní a Petrohradem a tím v základech otřásla soudržností východoevropského absolutismu, hlavního pilíře, na němž spočívala bezpečnost smluv z roku 1815, usnadňovala pak nemálo úspěšný útok na osamocenou říši habsburskou; neboť dávala naději, že

Idea
národnostní.

Rozpor
s Rakouskem.

jeho nepřátelé nenarazí zároveň také na moc cířskou, jako se stalo roku 1849.

První příležitost k praktickému užiti těchto hledisek dala Napoleonovi III. otázka nové úpravy knížectví podunajských. Již roku 1848 ozvala se tam mocně myšlenka, aby se Moldavsko a Valachie staly základem nového národního státu rumunského. Tehdy vystoupil Mikuláš I. důrazně proti věci té, nechtěje, aby mezi Ruskem a ústím Dunaje vznikl útvar, který by mu byl překážkou v postupu na Balkán. Válka krymská však odtiskla Rusko od delty dunajské a vedla je k tomu, aby hledalo obnovení svého vlivu v této oblasti prostředky méně násilnými, než za Mikuláše I. Proto, když podle ustanovení míru pařížského zástupcové signatárních mocí překročili k tomu, aby upravili i poměry knížectví a rumunští vlastenci se znovu hlásili se svým požadavkem, aby Maďarsko i Valachie byly spojeny v jediný, autonomní celek, nalezlo přání to souhlasu nejen Napoleona III., nýbrž i dvora cířského a Francie šla ve věci té spolu s Ruskem.

Knížectví
podunajská.

Ruské
stanovisko.

Cíř Alexander II. nebyl vůbec vůči revolučnímu císařství napoleonskému tak stroze zaujat, jako jeho otec; netajil se tím, že cířství bude hledati nových cest, jak ve vnitřní, tak v zevní politice, a i v jeho okolí vystupovaly zcela nové postavy. Mizí starý hrabě Nesselrode, jeden z posledních tvůrců smluv evropských z roku 1815, a jeho místo zabírá hrabě Alexander Gorčakov, dosavadní vyslanec ruský ve Vídni, státník zcela naplněný snahou, odplatiti především Rakousku jeho nevděk a čeliti vídeňské politice kdekoliv by bylo možno.

A. Gorčakov.

Otázka podunajských knížectví dávala možnost takovou, neboť bylo zjevné, že ve Vídni vzbuzuje vznik rumunského státečku, schopného samostatného života, nemalé obavy. Rakouský vyslanec v Cařihradě, hrabě Prokesch-Osten, dobrý znalec věcí východních, připouštěl, že státeček takový bude míti dříve nebo později značnou přitažlivost pro rumunský živel v Sedmihradsku, Bukovině i Banátu, varoval před jeho zřizováním a ve Vídni tomu ministr Buol přisvědčoval, vytýkaje, že Rakousko nesmí dovoliti, aby mu i na východních hranicích vzrostl nový Piemont. Než právě proto přála naopak ruská diplomacie snahám rumunským, neboť poznala, jakou chybu učinil cíř Mikuláš, když pomáhal Habsburkům překonati nebezpečí hrozící jejich moci z národní myšlenky, revolucí podnícené.

Odpor
Rakouska.

Sbližení
Ruska s
Francií.

Ve věci té šla tedy Francie s Ruskem a jejich vzájemné sblížení do-
svědčovala i osobní schůzka cáře s Napoleonem III. na dvoře štutgart-
ském v září 1857. Rakousko naopak našlo ve svém odporu proti slou-
čení Moldavska a Valachie v jediný útvar státní podporu u Anglie.
Obávali se v Londýně, že skutečný národní stát rumunský snadno se-
třeše svrchovanost říše turecké a bude jejím zájmu i na Balkáně škoditi.
Zájem té i oné skupiny velmocenské připínal se pak hlavně k volbě
divanů, které měly v Jasích i Bukurešti vypracovati návrhy pro ústavu
knížectví a signatárním mocím míru pařížského je předložiti k rozhod-
nutí. Z Rakouska i Turecka, jejichž vojska v zemích ještě dlela, dál se
na volby ty značný nátlak, takže Rusko a Francie jich nechtěly uznati.
Konečný výsledek tuhého zápasu byl však kompromis. Komise, jež se
sešla v Paříži, stanovila 19. srpna 1858, že Moldavsko a Valachie nemají
splynouti v jediný útvar státní; to i ono knížectví zachová zvláštní sprá-
vu pod vedením domorodého hospodara, voleného na doživotí národním
sněmem; uzavrou však navzájem trvalou unii a budou se ve společné
paritní komisi dohodovati o shodné úpravě věcí vojenských, právních
i hospodářských.

Ústava pro
Moldavsko a
Valachii.
(19. srpna
1858).

Bylo to tedy řešení dosti podobné pozdějšímu dualismu rakousko-
uherskému a jeho delegacím, ovšem bez společné hlavy dynastické, ježto
turecký sultán zachoval nad knížectvími jen suzerenitu, prakticky bez-
významnou. Než i tento nedostatek byl překonán tím, že sněmovna
v Jasích i sněmovna v Bukurešti, jakmile byly odvoláním posádek ra-
kouských i tureckých zbaveny tísnivého nátlaku, zvolily v lednu 1859, za-
chovávajíc jinak ústavu v Paříži smlouvenou, za hospodara jednoho
a téhož muže. Byl to plukovník Alexander Cuza, rumunský vlastenec,
známý již z hnutí roku 1848 a vychovaný zcela v duchu francouzského
vzdělání.

A. Cuza.

Tak byla via facti vytvořena osobní unie moldavsko-valašská. Z Vídně
stal se sice pokus, zvrátiti to, vlivem francouzským dosáhl však Cuza po
některých obtížích u Vysoké Porty řádnou investituru a jal se obojí kní-
žectví spravovati se snahou po jejich dokonalém spojení, ovšem za obtíží,
s nimiž každému mladému státu, a zvláště na východě, jest zápasiti. Tak
zvítězila přes neúspěch, který jí bylo v roce 1848 zažiti, národní my-
šlenka rumunská přece a bylo pozoruhodno, že Rakousko utrpělo tu zjev-

nou porážku v téže chvíli, co bylo nuceno také v sousedním Srbsku snést
další neúspěch své politiky.

V Srbsku zdvihl se roku 1858 mocný odpor národa proti knížeti Ale-
xandrovi Karadževići, zcela spoutanému závislostí na vlivu tureckém
i rakouském, jinak však svémocně si počínajícimu. Jím byl kníže nucen
svolati skupštinu, a to nikoliv již po starobyly pouhou schůzku několika
knězů a jiných místních pohlavárů, nýbrž volené shromáždění národní.
Skupština ta, sotva se sešla, vyhlásila se za sněm trvalý, vyčtla knížeti
všechny jeho viny a donutila ho 24. prosince k složení vlády. Starý Miloš
Obrenovič měl býti zase na jeho místě povolán za knížete. Alexander
uprchl však v zápětí do pevnosti bělehradské pod ochranu Turků a odtud
do Uher, žádaje kabinet vídeňský o pomoc proti svému národu. Ten
byl opravdu ochoten vyslati vojsko do Srbska, Napoleon III. a cář ruský
zabránili však tomu, dovolávajíc se ustanovení míru pařížského o spo-
lečném poručnictví signatárních mocí nad Srbskem, a umožnili v únoru
1859 skutečně nastoupení Milošovo. Jejich vlivem byla pak i Porta do-
nucena s věcí tou se smířiti a nového knížete potvrditi. Neuznala sice
hned návrhu skupštiny, aby důstojnost knížecí byla zase jakožto dědič-
ná rodu Obrenovičů přiznávána, bylo však možno míti za jisté, že
i tento požadavek silou skutečnosti zvítězí, a věc byla stejně neúspěchem
rakouského vlivu v Podunají, jako byla úspěchem Ruska a národnostní
politiky Napoleona III.

Krátce před tím vystoupily ostatně tyto obě velmoci i v jiné části
poloostrova Balkánského na ochranu národního hnutí jihoslovanského
proti tureckému útisku, o Rakousko se podpírajícimu. V Bosně i Her-
cegovině vznikl tehdy znova povstalecký neklid hlavně ze zklamání
nad tím, že sliby vyslovené sultánem v hatt-i-humajunu z roku 1856
zůstávaly pro odpor staroturecké strany nesplněny. Povstalcům dostalo
se podpory z Černé Hory a drobný státěček ten octl se tak opět v boji
s Turky, který mu v květnu 1858 přinesl válečný úspěch u Grahova. Vla-
dyka Danilo netajil se při tom nikterak se svou snahou po zachování
úplné nezávislosti na Turecku a rozšíření hranic černohorských. Francie
a Rusko podporovaly ho v tom nepochybně, Rakousko však nestálo již,
jako roku 1853, na jeho straně, nýbrž usnadňovalo naopak v Dalmacii
vojsku tureckému postup proti Hercegovcům i proti Černé Hoře. To
přimělo však Francii a Rusko k společné námořní demonstraci v Adrii

Srbsko.

Restaurace
Obrenovičů.

Černá Hora.

a moci ty donutily zároveň rázným vystoupením diplomatickým v Cařihradě Portu k podepsání protokolu z 8. listopadu 1858, který Černé Hoře zajistil mír i zvětšené území, aniž byl Danilo při tom nucen výslovně uznati nároku turecké svrchovanosti.

Tak byla oblast balkánská první, kde politika Napoleonova, jsouc podporována Ruskem, v duchu zásad národního státu a jeho sebeurčení čelila Rakousku. Události tyto způsobily v Evropě západní ovšem mnohem menší rozruch, než souboj týchž mocí, který se v zápětí potom rozpoutal na jevišti daleko významnějším pro vývoj politiky evropské, v Itálii.